ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਬੁਧੀ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੋ ਦੇਖ ਮੈਂ ਕਿਸੀ ਆਧਾਰ ਔਰ ਅਧੇਯ ਨਹੀਂ ਹੂੰ ਤੋ ਭੀ ਮੈਂ ਸਭ ਮੇਂ ਹੂੰ ਔਰ ਸਭ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਹੈਂ ਯਹ ਭੀ ਮੇਰੀ ਮਾਯਾ ਹੈ ॥ ੫ ॥

ਮੂ० यथाऽऽकाशस्थितोनित्यं वायुःसर्वत्रगो महान् ।
तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय॥६॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਪੂਰਬ ਦੋ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਕੇ ਅਰਥ ਕੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੇ ਸ਼ਪਸ਼ਟ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਜੈਸੇ ਅਪ੍ਰਮਾਣ ਸਭ ਅਸਥਾਨੋਂ ਮੇਂ ਜਾਨੇ ਵਾਲਾ ਪਵਨ ਸਦਾ ਅਕਾਸ਼ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਸਭ ਭੂਤ ਮੁਝ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੈਂ ਐਸੇ ਤੂ ਜਾਨ ॥ ੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੈਸੇ ਅਸੰਗ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲਾ ਵਾਯੂ ਸਦਾ ਹੀ ਚਲਨ ਕ੍ਰਿਆ ਵਾਲਾ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਔਰ ਅਕਾਸ਼ ਕੇ ਸਾਥ ਕੁਛ ਭੀ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰਖਤਾ ਵੈਸੇ ਹੀ ਅਸੰਗ ਚਿੱਤ ਰੂਪ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਸਭ ਆਕਾਸ਼ ਆਦਿਕ ਭੂਤ ਇਸਥਿਤ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੬ ॥

ਮੂ० सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम् ।
कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौविसृजाम्यहम्॥७॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਕਲਪ ਕੇ ਖਯੈ ਮੇਂ ਸਭ ਭੂਤ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਕੋ ਅਰਥਾਤ ਤੀਨੋਂ ਗੁਣੋਂ ਵਾਲੀ ਅਪਰਾ ਮਾਯਾ ਮੇਂ ਸੂਖਮ ਹੋਕਰ ਲੈ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਕਲਪ ਕੇ ਆਦ ਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਜਗਤ ਕੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਮੇਂ ਮੇਂ ਫਿਰ ਉਨਕੋ ਮੈਂ ਰਚਤਾ ਹੂੰ ॥ ੭ ॥

मू० प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ।
भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਨਿਰਾਕਾਰ ਨਿਰਵੈਰ ਆਪ ਜਗਤ ਕੋ ਕੈਸੇ ਰਚਤਾ ਹੈ ਐਸੀ ਸ਼ੰਕਾ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਕੋ ਵਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਰਥਾਤ ਮਾਯਾ ਕੇ ਸਾਥ ਸੰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਮਸਤ ਭੂਤੋਂ ਕੋ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਕੇ ਵਸ਼ ਸੇ ਪੁਨਹ ੨ ਰਚਤਾ ਹੂੰ॥ ੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਤੀਨੋਂ ਗੁਣ ਵਾਲਾ ਜੋ ਅਗਿਆਨ ਵੁਹ ਸ਼ੁਧ ਸਤ੍ਵ ਪ੍ਰਧਾਨ ਯੁਗਤ ਹੂਆ ਮਾਯਾ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਜਗਤ ਕੋ ਰਚਤਾ ਹੂੰ ਉਸਕੇ ਮੈਂ ਵਸ਼ ਨਹੀਂ ਵੁਹ ਮੇਰੇ ਵਸ਼ ਮੇਂ ਹੈ ਵੁਹੀ ਅਗਿਆਨ ਮਲਿਨ ਸਤ੍ਵ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੂਆ ਅਵਿਦਿਆ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਯਿਹ ਸਭ ਜਗਤ ਅਵਿਦਿਆ ਕੇ ਅਧੀਨ ਹੈ ਜਗਤ ਕੋ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਰੰਬਾਰ ਮੈਂ ਰਚਤਾ ਹੂੰ। ਬਾਰੰਬਾਰ ਕਹਿਨੇ ਸੇ ਯਿਹ ਤਾਤਪਰਯ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ ਅਨਾਦੀ ਹੈ ਔਰ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਉਤਪੰਨ ਔਰ ਨਾਸ਼ ਹੂਆ ਹੈ ਜਗਤ ਅਵਿਦਿਆ ਕੇ ਵਸ਼ ਮੇਂ ਹੈ ਅਵਿਦਿਆ ਮੇਰੇ ਵਸ਼ ਮੇਂ ਹੈ॥ ੮।

मू० न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय ।
उदासीनवदासीन मसक्तं तेषु कर्मसु ॥ ९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵੋਹ ਕਰਮ ਉਦਾਸੀਨ ਕੀ ਤਰਹ ਉਨ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਆਸਕਤੀ ਰਹਿਤ ਬੈਠੇ ਹੂਏ ਮੁਝ ਕੋ ਨਹੀਂ ਬੰਧਨ ਕਰਤੇ॥ ੯॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਗਤ ਕੇ ਰਚਨਾ ਰੂਪ ਕਰਮ ਮੇਰੇ ਕੋ ਜੀਵ ਕੀ ਤਰਹ

ਬੰਧਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤੇ ਜਿਸਸੇ ਮੈਂ ਉਦਾਸੀਨ ਕੀ ਤਰਹ ਉਨ ਕਰਮੋਂ ਮੈਂ ਆਸਕਤੀ ਰਹਿਤ ਹੂੰ ॥ ੯ ॥

ਮੂ० मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ।
हेतुनाऽनेन कौन्तेय जगद्विपरि वर्तते ॥ १० ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜਗਤ ਕੀ ਰਚਨਾ ਆਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਮੇਂ ਜੋ ਵਿਖਮ ਦੋਸ਼ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਐਸੀ ਸ਼ੰਕਾ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਮੁਝ ਅਧਜਖਜ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਮੁਝ ਨਿਮਿੱਤ ਕਾਰਣ ਸੇ ਚਰ ਅਚਰ ਕੇ ਸਹਿਤ ਜਗਤ ਕੋ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਉਤਪੰਨ ਕਰਤੀ ਹੈ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਹੇਤੂ ਸੇ ਜਗਤ ਬਾਰੰਬਾਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੧੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਜਗਤ ਕੇ ਰਚਨੇ ਮੇਂ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਹੈ ਔਰ ਮੈਂ ਨਿਮਿੱਤ ਕਾਰਣ ਹੂੰ ਵੋਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਮੇਰੀ ਅਚਿੰਤ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਮੁਝ ਸੇ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ ਇਸ ਲੀਏ ਮੈਂ ਅਭਿੰਨ ਨਿਮਿੱਤ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਹੂੰ ਬਿਨਾ ਚੇਤੰਨ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਮਾਯਾ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਜਗਤ ਕੋ ਨਹੀਂ ਰਚ ਸਕਤੀ ॥ ੧੦ ॥

ਮੂ० अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ।
परंभावमजानन्तो मम भूत महेश्वरम् ॥ ११ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਮੇਰੇ ਉੱਤਮ ਭਾਵ ਕੋ ਨ ਜਾਨਤੇ ਹੁਏ ਮਨੁਖ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ਰੀਰ ਧਾਰਣ ਕੀਏ ਹੁਏ ਅਰਥਾਤ ਦੁਸ਼ਟੋਂ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਔਰ ਸਾਧੂ ਭਗਤ ਜਨੋਂ ਕੀ ਰਖਜਾ ਕੇ ਲੀਏ ਮਨੁਖ ਦੇਹ

ਧਾਰਣ ਕੀਏ ਹੂਏ ਮੁਝਕਾ ਤਿਰਸਕਾਰ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਮੈਂ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਕਾ ਮਹਾਨ ਈਸ਼੍ਵਰ ਹੂੰ॥ ੧੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੈਸਾ ਸਰੂਪ ਮੈਨੇ ਪੀਛੇ ਕਹਾ ਹੈ ਵੈਸਾ ਬਹੁਤ ਜੀਵ ਮੁਝਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਅਨਜ ਮਨੁਖੋਂ ਕੇ ਸਮ ਮੁਝਕੋ ਜਾਨ ਕਰ ਤਿਰਸਕਾਰ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਮੇਰੇ ਵਚਨੋਂ ਪਰ ਸ਼ਰਧਾ ਨ ਕਰਨੀ ਯਹੀ ਮੇਰਾ ਤਿਰਸਕਾਰ ਹੈ ॥ ੧੧ ॥

ਮੂ० मोघोशामोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ।
राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनींश्रिताः ।१२।

ਭਾਖਾਰਥ—ਪੂਰਬ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਹਿ ਹੂਏ ਮੂਰਖੋਂ ਕਾ ਵਰਨਣ ਕਰਤੇ ਹੈਂ । ਨਿਸ਼ਫਲ ਹੈ ਆਸ਼ਾ ਜਿਨ ਕੀ, ਨਿਸ਼ਫਲ ਹੈਂ ਕਰਮ ਜਿਨਕੇ, ਔਰ ਰਾਖਸ਼ੀ ਆਸੁਰੀ ਮੋਹਿਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਕੇ ਆਸ਼੍ਰਿਤ ਹੂਏ, ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਚਿੱਤ ਵਾਲੇ ਮੂਰਖ ਪੁਰਖ ਮੇਰੀ ਅਵਗਿਆ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਨਾਸਤਿਕ ਹੈਂ ਉਨਕੇ ਮਨੋਰਥ ਭੀ ਵਿਅਰਥ ਹੈਂ ਔਰ ਜੋ ਮੀਮਾਂਸਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੇ ਈਸ਼੍ਵਰ 'ਕੋ ਨਹੀਂ ਮਾਨਤੇ ਉਨਕੇ ਅਗਨੀਹੋਤ੍ਰ ਆਦਿਕ ਕਰਮ ਭੀ ਵਿਅਰਥ ਹੈਂ ਔਰ ਉਨਕੀ ਕੁਤਰਕ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਗਿਆਨ ਭੀ ਵਿਅਰਥ ਹੈ ਜਿਸਸੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਕੇ ਉਨਕੇ ਚਿੱਤ ਸਭ ਨਸ਼ਟ ਹੂਏ ਹੈਂ ॥ ੧੨ ॥

ਮੂ० महात्मनस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ।
भजत्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ।१३।

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਦੂਸਰੇ ਮੇਂ ਚਿੱਤ ਜਿਨਕਾ ਐਸੇ ਮਹਾਤਮਾ ਪੁਰਖ ਦੈਈਵ ਸੰਬੰਧੀ ਸੁਭਾਵ ਕੋ ਧਾਰਨ ਕੀਏ ਹੂਏ ਭੂਤੋਂ ਕਾ ਆਦੀ ਔਰ ਅਬਿ-ਨਾਸ਼ੀ ਜਾਨ ਕਰ ਮੁਝਕੋ ਭਜਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਦੁਖ ਰੂਪ ਔਰ ਮੁਕਤੀ ਕੋ ਸੁਖ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਜਾਨ ਕਰ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਵਿਖਿਓਂ ਸੇ ਉਪਰਾਮ ਹੋਤੇ ਹੂਏ ਮੋਖਜ ਮੇਂ ਜੋ ਯਤਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਮਹਾਤਮਾ ਹੈਂ ॥ ੧੩ ॥

ਮੂ० सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः ।
नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते १४

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਮਾਹਿਤ ਚਿੱਤ ਵਾਲੇ ਔਰ ਪ੍ਰਤਗਿਆ ਵਾਲੇ ਨਿਰੰਤਰ ਭਗਤੀ ਸੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਨਮ-ਸਕਾਰ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਔਰ ਮੋਖਜ ਮਾਰਗ ਮੇਂ ਜਤਨ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਮੇਰੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਵੈਰਾਗ ਪੂਰਬਕ ਬ੍ਰਹਮ ਨੇਸ਼ਠਕ ਗੁਰੂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕਰ ਵੇਦਾਂਤ ਵਾਕੋਂ ਕਾ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਓਅੰਕਾਰ ਕਾ ਜਪ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਯਮ ਨਿਯਮ ਆਦਿਕੋਂ ਸੇ ਦ੍ਰਿੜ ਬ੍ਰਤ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜੋ ਮੇਰਾ ਭਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਮੁਝ ਵਾਸੁਦੇਵ ਕੋ ਹੀ ਪੁਨਾ ਪੁਨਾ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਭਗਤ ਮੇਰੇ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੪ ॥

ਮੂ० ज्ञानयज्ञेनचाप्यन्ये यजन्यो मामुपासते ।
एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतो मुखम् ।१५।

ਭਾਖਾਰਥ—ਕੇਈ ਪੁਰਖ ਏਕਤ੍ਵ ਗਿਆਨ ਯਗ ਕਰਕੇ ਭਜਤੇ ਹੂਏ ਮੇਰੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਕੇਈ ਪ੍ਰਿਥਕ ਭਾਵ ਕਰਕੇ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਕੇਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਵਿਰਾਟ ਰੂਪ ਕੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ।੧੫।

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਕੇਈ ਗਿਆਨ ਜਗ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਕੋ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਮੇਂ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ, ਕੇਈ ਲਖਜ ਅਰਥ ਮੇਂ ਜੀਵ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੋ ਏਕ ਸਮਝ ਕਰ ਅਰਥਾਤ (ਸੋ ਹੈ ਬ੍ਰਹਮਾਸਮਿ) ਯੇਹ ਨਿਰਤਰ ਧਿਆਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਕੇਈ ਪ੍ਰਿਥਕ ਭਾਵਨਾ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦਘਣ ਸਰਵਗਜਤਾ ਭਗਤ ਵਤਸਲਤਾ ਕਰਨਾਦੀ ਅਨੇਕ ਗੁਣ ਸ਼ਕਤੀਓਂ ਸੇ ਯੁਗਤ ਨਿਤ ਮੁਕਤ ਪ੍ਰਭੂ ਸਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈਂ, ਕੇਈ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਕੇਈ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਸ਼ਨੂ ਮਹੇਸ਼ ਸੂਰਯ ਸ਼ਕਤੀ ਗਣੇਸ਼ ਅਗਨੀ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਆਦੀ ਕੋ ਭਜਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੫ ॥

ਮੂ੦ अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम् ।
मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥ १६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਚਾਰ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਸੇ ਯਗ ਆਦੀ ਸ਼ਬਦੋਂ ਸੇ ਭਗਵਤ ਕਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੌਤ ਯਗ ਅਗਨਿਸ਼ਟੋਮ ਆਦੀ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਸਮਾਰਤ ਯਗ ਅਤਿਥੀ ਪੂਜਨ ਰੂਪ ਪੰਚ ਯਗ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਸ੍ਵਧਾ ਮੈਂ ਹੂੰ ਅਰਥਾਤ ਪਿਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਜੋ ਮੰਤ੍ਰੋਂ ਸੇ ਅੰਨ ਦੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਮਨੁਖ ਜੋ ਜੋ ਆਦੀ ਭਖਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਯਗ ਮੇਂ ਜੋ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਹੋਮ ਕਾ ਸਾਧਨ ਘ੍ਰਿਤ ਆਦੀ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਅਗਨੀ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਹੋਮ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੧੬ ॥

मू० पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।
वेद्यं पवित्रमोङ्कारऋक्साम यजुरेवच ॥ १७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸ ਜਗਤ ਕਾ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਵਿਧਾਤਾ ਪਿਤਾਮਹ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਔਰ ਜਾਨਨੇ ਯੋਗ ਪਵਿਤ੍ਰ ਓਅੰਕਾਰ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਔਰ ਰਿਗ ਸਾਮ ਯੁਜਰ ਵੇਦ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੧੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਉਤਪੰਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਪਾਲਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ. ਵੇਦ ਆਦੀ ਪਰਮਾਨੋਂ ਕਾ ਵਿਸ਼ੇ, ਪ੍ਰਮੇਯ, ਚੈਤੰਨ ਮੈਂ ਹੂੰ ਸਭ ਵੇਦ ਮੁਝ ਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਓਅੰਕਾਰ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਚਕਾਰ ਸੇ ਅਥਰਵ ਵੇਦ ਭੀ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੧੭ ॥

मू० गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत ।
प्रभवःप्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम् ।१८।

ਭਾਖਾਰਥ–ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਰੂਪ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਫਲ ਪਾਲਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਸ੍ਵਾਮੀ, ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਦੇਖਨੇ ਵਾਲਾ, ਭੋਗ ਅਸਥਾਨ, ਰਖਿਆ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਨਿਸ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹਿਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਜਗਤ ਕਾ ਉਤ-ਪੱਤੀ ਰੂਪ, ਪ੍ਰਲੈ ਰੂਪ, ਅਸਥਾਨ ਰੂਪ, ਅਧਾਰ ਰੂਪ, ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ, ਬੀਜ, ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੧੮ ॥

मू० तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च ।
अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ १९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਗਰਮੀ ਰਿਤੂ ਮੇਂ ਸੂਰਯ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ

ਹੋਕਰ ਮੈਂ ਜਗਤ ਕੋ ਤਪਾਤਾ ਹੂੰ ਔਰ ਵਰਖਾ ਕੋ ਛੋੜਤਾ ਹੂੰ ਪਰਜਾ ਕੇ ਪੁੰਨ ਨ ਕਰਨੇ ਪਰ ਮੈਂ ਹੀ ਵਰਖਾ ਕਾ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੀਵਨ ਰੂਪ ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੂ ਰੂਪ ਅਸਥੂਲ ਰੂਪ ਔਰ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਮੈਂ ਹੀ ਹੂੰ ਤਾਤਪਰਯ ਬਹੁਤ ਮਨੁਖ ਮੁਝਕੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਨ ਕਰ ਸਵਆਤਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ ਮੇਰੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੯ ॥

ਮੂ੦ त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा
यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते ।
ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोक
मश्नन्ति दिव्यान् दिविदेवभोगान् ।२०।

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੋ ਕਾਮਨਾ ਸੇ ਵੇਦ ਵਿਹਿਤ ਭੀ ਕਰਮ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਬਿਨਾ ਗਿਆਨ ਕੇ ਦੂਰ ਨ ਹੋਗਾ ਐਸਾ ਦੋ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਤੀਨੋਂ ਵੇਦੋਂ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੇ, ਸੋਮ ਕੇ ਪੀਨੇ ਵਾਲੇ, ਪਾਪੋਂ ਸੇ ਸ਼ੁਧ ਹੁਏ ਪੁਰਖ ਸ਼੍ਰੌਤ ਸਮਾਰਤ ਯਗੋਂ ਸੇ ਮੇਰਾ ਪੂਜਨ ਕਰਕੇ ਸ੍ਵਰਗ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੋ ਚਾਹਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਵੈਹ ਪੁੰਨ ਫਲ ਵਾਲੇ ਇੰਦ੍ਰ ਲੋਕ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕਰ ਸ੍ਵਰਗ ਮੇਂ ਅਲੌਕਿਕ ਦੇਵ ਸੰਬੰਧੀ ਭੋਗੋਂ ਕੋ ਭੋਗਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੦ ॥

ਮੂ੦ ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं
क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ।

एवं त्रयी धर्ममनुप्रपन्ना
गतागतं कामकामा लभन्ते ॥ २१ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਵੋਹ ਸਕਾਮ ਪੁਰਖ ਉਸ ਬੜੇ ਸ੍ਵਰਗ ਲੋਗ ਕੋ ਭੋਗ ਕਰ ਅਰਥਾਤ ਅਪਨੇ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਕੋ ਸ੍ਵਰਗ ਮੇਂ ਭੋਗ ਕਰ ਪੁੰਨ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਪਰ ਮਨੁਖ ਲੋਕ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੀਨੋਂ ਵੇਦੋਂ ਕੇ ਕਰਮ ਕੋ ਆਚਰਣ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਭੋਗੋਂ ਕੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਆਤੇ ਜਾਤੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ਤਾਤਪਰਯ ਸ੍ਵਰਗ ਮੇਂ ਜਾਕਰ ਫਿਰ ਮਨੁਖ ਲੋਕ ਮੇਂ ਆਨਾ ਫਿਰ ਸ੍ਵਰਗ ਮੇਂ ਜਾਨਾ ਐਸੇ ਪੁਨਾ੨ ਭਟਕਤੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ਇਸੀ ਲੀਏ ਸੰਸਾਰ ਚਕ੍ਰ ਸੇ ਕਦਾਪੀ ਨਿਵਰਤੀ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ॥ ੨੧ ॥

ਸ੍ਰ੦ अनन्याश्चिन्तयन्तो मां येजनाः पर्युपासते ।
तेषांनित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् २२

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੋ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠ ਪੁਰਖ ਅਭੇਦ ਭਾ-ਵਨਾ ਸੇ ਮੇਰੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਇਸ ਲੋਕ ਔਰ ਪਰਲੋਕ ਕੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇਕਰ ਮੁਕਤੀ ਪਰਯੰਤ ਮੈਂ ਹੀ ਰਖਿਆ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਐਸਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਪੁਰਖ ਮੇਰੇ ਸੇ ਬਿਨਾ ਦੂਸਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਮੇਰਾ ਹੀ ਚਿੰਤਨ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨ ਨਿਤ ਯੋਗ ਮੇਂ ਜੁੜੇ ਹੂਓਂ ਕੇ ਜੋਗ ਖੇਮ ਕੋ ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ॥ ੨੨

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਪ੍ਰਾਪਤ ਪਦਾਰਥ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੋ ਜੋਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਦਾਰਥ ਕੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨੇ ਕੋ ਖੇਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਯਦਿਪੀ ਸਭ ਜੀਵੋਂ ਕੇ ਜੋਗ ਖੇਮ ਕੋ ਮੈਂ ਹੀ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਤੋ ਭੀ ਇਤਨਾ ਭੇਦ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁਖ ਜਬ ਯਤਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਤਬ ਮੈਂ ਉਨਕੇ ਜੋਗ ਖੇਮ ਕੋ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਔਰ ਜੋ ਮੇਰੇ ਅਨੰਨ ਭਗਤ ਹੈਂ ਉਨਕੇ ਪ੍ਰਯਤਨ ਬਿਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਉਨਕੇ ਜੋਗ ਖੇਮ ਕੋ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ॥ ੨੨ ॥

ਮੂ੦ येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।
तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्य विधिपूर्वकम् ।२३।

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਜੋ ਭਗਤ ਸ਼ਰਧਾ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੂਏ ਹੂਏ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕਾ ਪੂਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਭੀ ਹੇ ਅਰ-ਜੁਨ ਮੁਝਕੋ ਹੀ ਪੂਜਤੇ ਹੈਂ ਕਿੰਤੂ ਵਿਧੀ ਸੇ ਰਹਿਤ ।੨੩।

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਭੇਦ ਦਰਸ਼ੀ ਫਲ ਕੇ ਲੀਏ ਅਨਯ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕਾ ਪੂਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਿਧੀ ਸੇ ਰਹਿਤ ਪੂਜਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਲੀਏ ਵੋਹ ਜਨਮ ਮਰਨ ਰੂਪੀ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜੋ ਅਭੇਦ ਭਾਵਨਾ ਸੇ ਮੇਰਾ ਪੂਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਵਿਧੀ ਪੂਰਬਕ ਪੂਜਤੇ ਹੈਂ ਇਸਸੇ ਵੋਹ ਮੋਖਯ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਇਤਨਾ ਹੀ ਦੋਨੋ ਮੇਂ ਅੰਤਰ ਹੈ ॥ ੨੩ ॥

ਮੂ੦ अहंहि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।
नतु मामभिजानन्ति तत्वेनातश्च्यवन्तिते ।२४।

ਭਾਖਾਰਥ—ਪੂਰਬ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਭੇਦਵਾਦੀ ਅਗਿਆਨ ਪੂਰਬਕ ਮੇਰਾ ਪੂਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਇਸ ਮੇਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਸਭ ਜਗੋਂ ਕਾ ਭੋਗਨੇ ਵਾਲਾ ਔਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਅਰਥਾਤ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਕੇ

ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ ਮੈਂ ਹੂੰ ਔਰ ਵੈਹ ਪੁਰਖ ਮੁਝਕੋ ਯਥਾਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਇਸ ਕਾਰਣ ਮੁਕਤੀ ਸੇ ਗਿਰ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ੨੪

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸ੍ਰੀਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇਹੈਂ ਜੋ ਸਰਵਗਜਈਸ਼੍ਵਰ ਮੇਰੇ ਕੋ ਹੀ ਸਭ ਦੇਵਤਾਓਂ ਮੇਂ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਸ਼ਨੈ ੨ ਮੋਖਜ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੪ ॥

ਮੂ॰ यान्ति देवव्रता देवान् पितॄन्यान्ति पितृव्रताः ।
भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपिमाम् २५

ਭਾਖਾਰਥ–ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਉਪਾਸਕ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਪਿਤ੍ਰੋਂ ਕੇ ਉਪਾਸਕ ਪਿਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਭੂਤੋਂ ਕੇ ਪੂਜਨੇ ਵਾਲੇ ਭੂਤੋਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਮੇਰੇ ਉਪਾਸਕ ਮੁਝਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਵਸੂ ਰੁਦ੍ਰ ਆਦੀ ਦੇਵਤਾ ਕਾ ਪੂਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਉਨਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਅਗਨਿਖ੍ਵਾਤਾ ਆਦੀ ਪਿਤ੍ਰੋਂ ਕਾ ਪੂਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਉਨਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਤੁਛ ਦੇਵਤਾ ਯਖਜ ਰਾਖਸ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤੋਂ ਕਾ ਪੂਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਉਨਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜੋ ਸਭ ਦੇਵਤਾਓਂ ਮੇਂ ਅਭੇਦ ਭਾਵਨਾ ਸੇ ਮੇਰੇ ਕੋ ਹੀ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਮੇਰੇ ਕੋ ਹੀ ਪੂਜਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਮੇਰੇ ਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੫ ॥

ਮੂ॰ पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
तदहं भक्त्युपहृत मश्नामि प्रयतात्मनः ॥ २६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜੋ ਸ਼ਰਧਾ ਸੇ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਕੇ ਲੀਏ ਕਿਸੀ ਵਸਤੂ ਕੋ ਭੀ ਅਰਪਣ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਸਕਾ ਫਲ ਕਹਿਤੇ

ਹੈਂ। ਜੋ ਕੋਈ ਪਤ੍ਰ, ਪੁਸ਼ਪ, ਫਲ, ਔਰ ਜਲ ਕੋ ਮੇਰੇ ਲੀਏ ਭਗਤੀ ਸੇ ਅਰਪਣ ਕਰਤਾ ਹੈ ਉਸ ਸ਼ੁਧ ਅੰਤਾ-ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਕੋ ਭਗਤੀ ਸੇ ਅਰਪਣ ਕੀਏ ਹੂਏ ਉਸ ਪਤ੍ਰ ਆਦਿ ਕੋ ਮੈਂ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਤਾ ਹੂੰ॥ ੨੬॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਤੁਲਸੀ ਪਤ੍ਰ ਆਦੀ ਸੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤਾ ਹੂੰ ਬਿਲ ਪਤ੍ਰ ਆਦੀ ਸੇ ਸਦਾ-ਸ਼ਿਵ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਜੈਸੇ ਬਿਦਰ ਕਾ ਸਾਗ ਮਾਤ੍ਰ ਭੀ ਖਾਯਾ ਹੈ ਔਰ ਸ਼ਰਧਾ ਸੇ ਰਹਿਤ ਦੁਰਯੋਧਨ ਕਾ ਮੇਵਾ ਭੀ ਤਿਆਗ ਦੀਆ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਲਿਖਾ ਹੈ:—

ਦੁਰਯੋਧਨ ਕਾ ਮੇਵਾ ਤਿਆਗਿਓ ਸਾਗ ਬਿਦੁਰ ਕਾ ਖਾਯਾ॥ ੨੬॥

ਮੂ० यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत्।

यत्तपस्यासि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणाम्॥ २७॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਪਤ੍ਰ ਆਦੀ ਸੇ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਾ ਪੂਜਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਸ ਸੇ ਭੀ ਸੁਲਭ ਉਪਾਇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਤੂ ਕਰਤਾ ਹੈ ਜੋ ਖਾਤਾ ਹੈ ਜੋ ਹੋਮ ਕਰਤਾ ਹੈ ਜੋ ਦੇਤਾ ਹੈ ਜੋ ਤਪ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਸਭ ਮੇਰੇ ਹੀ ਅਰਪਣ ਕਰ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਤੂ ਲੌਕਿਕ ਵੈਦਕ ਕਰਮ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਮੇਰੇ ਹੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੋਕਰ ਅਰਪਣ ਕਰ॥ ੨੭॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜ ਸ਼ੁਧ ਅੰਤਾਕਰਣ ਹੋਕਰ ਥੋੜੀ ਸੀ ਵਸਤੂ ਕੋ ਭਗਵਤ ਅਰਪਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਭੋਗਤਾ ਹੈ ਵਾ ਖਾਤਾ ਹੈ ਉਸ ਵਸਤੂ ਕੇ ਲੀਏ ਭੋਗਨੇ ਖਾਨੇ ਸੇ ਜੋ ਉਸ ਵਸਤੂ ਮੈਂ ਅਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਆਦੀ ਦੋਸ਼ ਹੈ ਉਸਕਾ ਭਾਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਔਰ

ਪਰਮੇਸ਼ੂਰ ਉਸ ਪਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਰਾਜਾ ਕੋ ਕੋਈ ਥੋੜੀ ਸੀ ਭੀ ਵਸਤੂ ਅਰਪਣ ਕਰੇ ਤੋ ਰਾਜਾ ਉਸਪਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੨੭ ॥

मू॰ शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः ।
सन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि।२८।

ਭਾਖਾਰਥ—ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਫਲ ਹੈਂ ਜਿਨਕੇ ਐਸੇ ਕਰਮ ਬੰਧਨੋਂ ਸੇ ਤੂ ਛੂਟ ਜਾਏਗਾ ਫਿਰ ਪੀਛੇ ਸੰਨਿਆਸ ਜੋਗ ਕਰਕੇ ਜੁਗਤ ਹੈ ਆਤਮਾ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਤੂ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੋਕਰ ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਪਾਤ ਕੇ ਪੀਛੇ ਮੁਝ ਪਰਮਾਨੰਦ ਰੂਪ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ॥ ੨੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਨੇ ਸੇ ਚਿੱਤ ਸ਼ੁਧ ਹੋਕਰ ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਫਿਰ ਕਰਮ ਉਸਕੋ ਆਪ ਹੀ ਬੰਧਨ ਰੂਪ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਨੇ ਲਗਤੇ ਹੈਂ ਉਨ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨੇ ਸੇ ਵਿਰਕਤ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਫਿਰ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ ਪੁਨਾ ਜੀਤੇ ਹੀ ਉਸ ਪਰਮਾਨੰਦ ਕਾ ਅਨੁ-ਭਵ ਲੇਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੂਆ ੨ ਵਿਚਰਤਾ ਹੈ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਕਰਮਨਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਕੇ ਪੀਛੇ ਦੇਹ ਪਾਤ ਹੋਨੇ ਪਰ ਮੂਲਾਗਿਆਨ ਕਾਰਯ ਸਹਿਤ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਯਹੀ ਸਭ ਅਨਰਥੋਂ ਕੀ ਨਿਵਰਤੀ ਔਰ ਪਰਮਾਨੰਦ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਇਸੀ ਕਾ ਨਾਮ ਕੈਵਲਯ ਮੁਕਤੀ ਹੈ ॥ ੨੮ ॥

मू॰ समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न मे प्रियः ।
ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम्॥२९

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਭਗਤ ਔਰ ਅਭਗਤੋਂ ਮੇਂ ਮੈਂ ਸਮ ਹੂੰ ਨ ਕੋਈ ਮੇਰਾ ਵੈਰੀ ਹੈ ਨ

ਕੋਈ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੋ ਮੇਰੇ ਕੋ ਭਗਤੀ ਸੇ ਭਜਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਹੈਂ ਔਰ ਉਨਮੇਂ ਮੈਂ ਹੂੰ ਅਰ-ਥਾਤ ਵੈਹ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਹੈਂ ਮੁਝਕੋ ਉਨਕਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨਾ ਸਦਾ ਸਿਮਰਣ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਔਰ ਉਨਕੇ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਮੈਂ ਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਰਹਿਤਾ ਹੂੰ ॥ ੨੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੈਸੇ ਅਗਨੀ ਕਾ ਕਿਸੀ ਮੇਂ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੋ ਉਸਕਾ ਸੇਵਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਉਸੀ ਕਾ ਸ਼ੀਤ ਨਿਵਰਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜੋ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਉਸਕਾ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਭਗਵਤ ਕੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਮੁਕਤ ਹੋਂਗੇ ॥ ੨੯ ॥

मू० अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक्।
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ।३०।

ਭਾਖਾਰਥ—ਭਗਵਤ ਭਗਤੀ ਕਾ ਮਹਾਤਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਕਦਾਚਿਤ ਅਨਨਜ ਭਜਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਓਰ ਸੇ ਮਨ ਕੋ ਰੋਕ ਕਰ ਭਗਵਤ ਆਰਾਧਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਅਤਜੰਤ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਭੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸਨਾਨ ਆਦੀ ਆਚਾਰ ਸੇ ਰਹਿਤ ਭੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੁਝਕੋ ਭਜਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਸਾਧੂ ਹੀ ਮਾਨਨਾ ਜੋਗ ਹੈ ਕਭੀ ਉਸਕੋ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਜਾਨਣਾ ਵੈਹ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੱਛੀ ਨਿਸ਼ਚਾ ਵਾਲਾ ਹੈ ॥ ੩੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਵਰਨ ਆਸ਼੍ਰਮ ਕੀ ਵਿਵਸਥਾ ਔਰ ਵੇਦ ਕਾ ਮਨਨ ਕਰਨਾ ਤਥ ਤਥ

ਹੈ ਜਬ ਤਕ ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁਆ ਯਥਾਰਥ ਗਿਆਨ ਹੋਨੇ ਪਰ ਸਨਾਨ ਸੰਧਿਆ ਆਦੀ ਕਰਮ ਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਭੀ ਦੋਸ਼ ਭਾਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਯਦੀ ਕਰੇ ਤੋ ਲੋਕਾਚਾਰ ਕੇ ਲੀਏ ਹੈ । ੩੦॥

ਮੂ० क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति।
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ।३१।

ਭਾਖਾਰਥ—ਭਗਵਤ ਭਗਤੀ ਕਾ ਮਹਾਤਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਅਨੰਨ ਭਗਤ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਭੀ ਸ਼ੀਘ੍ਰ ਧਰਮਾਤਮਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਸਦਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਹੇ ਅਰ-ਜੁਨ ਤੂ ਪ੍ਰਤਗਿਆ ਕਰ ਅਰਥਾਤ ਐਸਾ ਤੂ ਜਾਨ ਮੇਰਾ ਭਗਤ ਨਹੀਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋਤਾ ਅਰਥਾਤ ਅਧੋਗਤੀ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ॥ ੩੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜਿਸਨੇ ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਮੇਂ ਧਰਮ ਕੀਆ ਹੋ ਉਸਕੀ ਭਗਵਤ ਭਗਤੀ ਮੇਂ ਸ਼ਰਧਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ਇਸੀ ਸੇ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਕੋ ਧਰਮਾਤਮਾ ਕਹਾ ਹੈ ਔਰ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਦੋਨੋਂ ਹਾਥ ਉਠਾ ਕਰ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੩੧ ॥

ਮੂ० मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य
येऽपि स्युः पापयोनयः ।
स्त्रियो वैश्यास्तथाशूद्रा
स्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥ ३२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੇਰੀ ਭਗਤੀ ਆਚਾਰ ਸੇ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਵੈਸੇ ਰਜੋਗੁਣੀ ਤਮੋਗੁਣੀ ਜਨਮ ਕੇ ਪਾਪੀਯੋਂ ਕੋ ਭੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰ ਦੇਤੀ ਹੈ ਐਸਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰ-

ਜੁਨ ਜੋ ਪਾਪੀਯੋਂ ਕੀ ਕੁਲ ਮੇਂ ਅੰਤਯਜ ਮਲੇਛ ਵਰਣ ਸੰਕਰੋਂ ਮੇਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਂ ਔਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵੈਸ਼ਜ ਵੈਸੇ ਸ਼ੂਦ੍ਰ ਵੋਹ ਭੀ ਮੇਰਾ ਹੀ ਆਸ਼ਰੇ ਕਰਕੇ ਪਰਮਗਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਰਜੋਗੁਣੀ, ਤਮੋਗੁਣੀ, ਮੂਰਖ, ਪੰਡਿਤ, ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਯੇਹ ਸਭ ਮੇਰਾ ਹੀ ਆਸ਼ਰੇ ਲੇਕਰ ਭਗਤੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੇ ਗਿਆਨ ਵਾਨ ਹੋਕਰ ਔਰ ਨਿਸ਼ਪਾਪ ਹੁਏ ੨ ਪਰਮਾਨੰਦ ਸ੍ਵਰੂਪ ਆਤਮਾ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ। ਮੇਰੀ ਭਗਤੀ ਮੇਂ ਸਭ ਕਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਭਗਤੀ ਸੇ ਜੋ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਭੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਹੁਈਂ ਹੈਂ ਤਿਨਕੇ ਨਾਮ ਲਿਖਤੇ ਹੈਂ ਮੈਤ੍ਰੇਯੀ, ਮਦਾਲਸਾ, ਕਰਮੇਤੀ, ਬੀਬੀ ਵੀਰੀ, ਬੀਬੀ ਜਾਨਕੀ, ਇਨ ਕੇ ਇਤੀਹਾਸ ਅਨਜ ਗ੍ਰੰਥੋਂ ਮੇਂ ਲਿਖੇ ਹੈਂ ॥ ੩੨ ॥

ਮੂ० किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।
अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ३३

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਯਦਿ ਸ਼ੂਦ੍ਰ ਵਰਣ ਸੰਕਰ ਭੀ ਮੇਰਾ ਆਸ਼ਰੇ ਲੇਕਰ ਪਰਮਗਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਪਵਿਤ੍ਰ ਭਗਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਔਰ ਰਾਜ ਰਿਖਿ ਯੇਹ ਪਰਮਗਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂ ਤੋ ਇਸਕਾ ਫਿਰ ਕਿਆ ਕਹਿਨਾ ਹੈ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਨਿਸ਼ਚੈ ਕਰ ਅਵਸ਼ਜ ਪਰਮਗਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਅਨਿਤਜ ਔਰ ਕਿਸੀ ਕਾਲ ਮੇਂ ਭੀ ਜਿਸਮੇਂ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੈ ਐਸੇ ਇਸ ਲੋਕ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕਰ ਮੇਰਾ ਭਜਨ ਕਰ ॥ ੩੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ ਲੋਕ ਕੋ ਅਨਿਤਯ ਹੋਨੇ ਸੇ ਵਿਲੰਬ ਮਤ ਕਰ ਔਰ ਸੁਖ ਰਹਿਤ ਹੋਨੇ ਸੇ ਐਹ ਮਤ ਜਾਨ ਕਿ ਜਬ ਸੁਖ ਹੋਗਾ ਤਬ ਭਜਨ ਕਰੂੰਗਾ ਸੁਖ ਤੋ ਇਸ ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਬੀ ਹੋਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਔਰ ਜਾਤੀ ਕੇ ਅਭਿਮਾਨ ਕੋ ਛੋਡ ਕਰ ਭਗਤੀ ਕਾ ਆਸ਼ਰੇ ਲੈ ਜਿਸ ਭਗਤੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੇ ਸ਼ੂਦ੍ਰ ਔਰ ਵਰਣ ਸੰਕਰ ਭੀ ਉੱਤਮ ਗਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਤੂ ਕਿਉਂ ਕਰ ਨ ਹੋਗਾ ॥ ੩੩ ॥

ਮੂ॰ मन्मनाभव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसि युक्त्वैव मात्मानं मत्परायण: ॥ ३४॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम
नवमोऽध्याय: ॥ ९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਪ੍ਰਸੰਗ ਕੋ ਸਮਾਪਤ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਫਲ ਪੂਰਬਕ ਭਜਨ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਤੇ ਹੈਂ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਹੈ ਮਨ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਤੂ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਹੀ ਮੇਂ ਮਨ ਲਗਾ, ਮੇਰਾ ਹੀ ਭਜਨ ਕਰ, ਮੇਰਾ ਹੀ ਯਜਨ ਕਰ, ਔਰ ਮੁਝਕੋ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨ ਕੋ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਜੋੜ ਕਰ ਮੇਰੇ ਆਸ਼ਰੇ ਹੂਆ ੨ ਮੁਝਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ॥ ੩੪ ॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਟੀਕਾਯਾਂ ਨਵਮੋ ਅਧਿਯਾਯਾ ॥ ੯ ॥

ओ३म्

दशम अध्याय।

श्रीभगवानुवाच

मूलम् भूयएव महाबाहो शृणु मे परमंवचः।

यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥१॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸਾਤਵੇਂ ਔਰ ਨਵਮੇਂ ਅਧਯਾਇ ਮੇਂ ਸੰਖੇਪ ਸੇ ਮੈਨੇ ਅਪਨੀ ਵਿਭੂਤੀਓਂ ਕਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਆ ਹੈ ਅਬ ਦਸਮੇਂ ਅਧਯਾਇ ਮੇਂ ਵਿਸਤਾਰ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ। ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਫਿਰ ਭੀ ਮੇਰੇ ਵਚਨ ਕੋ ਤੂ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਕੈਸਾ ਹੈ ਵਚਨ ਪਰਮਾਰਥ ਨਿਸ਼ਠਾ ਵਾਲਾ ਅਰਥਾਤ ਇਸਕੇ ਸੁਨਨੇ ਸੇ ਪਰਮਾਰਥ ਮੇਂ ਨਿਸ਼ਠਾ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ ਬਾਰੰਬਾਰ ਤੁਝਸੇ ਇਸ ਲੀਏ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਚਨ ਸੁਨਨੇ ਮੇਂ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਚਨ ਕੋ ਤੁਝ ਪ੍ਰੀਤੀ ਮਾਨ ਕੇ ਅਰਥ ਅਰਥਾਤ ਤੂ ਮੇਰੇ ਵਚਨ ਮੇਂ ਸ਼੍ਰਧਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ਇਸ ਲੀਏ ਤੁਝਸੇ ਹਿਤ ਕੀ ਕਾਮਨਾ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਕੋ ਗੁਰੂ ਭੀ ਗੁਹਜ ਅਰਥ ਕਹਿ ਦੇਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਯੋਗ ਸਿੱਖ ਕੋ ਪਦਾਰਥ ਦੀਆ ਹੂਆ ਸਫਲ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸ ਲੀਏ ਬਾਰੰਬਾਰ ਭਗ- ਵਾਨ ਜੀ ਅਰਜੁਨ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧ ॥

मू० न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ।
अहमादि र्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਬਿਨਾ ਮੇਰੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੋ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤਾ ਇਸ ਲਿਯੇ ਭੀ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ। ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੋ ਨ ਦੇਵਤਾ ਗਣ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਨ ਮਹਾਰਿਖਿ ਜਿਸਸੇ ਸਭ ਦੇਵਤਾ ਔਰ ਮਹਾਰਿਖਿਯੋਂ ਕਾ ਭੀ ਮੈਂ ਆਦਿ ਹੂੰ॥ ੨॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪ੍ਰਭੂ ਕੀ ਅਚਿੰਤ ਸ਼ਕਤੀ ਔਰ ਸਾਮਰਥਯ ਜਬ ਦੇਵਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਸਕਤੇ ਤੋ ਮਨੁਖ ਕੀ ਕਿਆ ਗਣਨਾ ਹੈ ਕਾਰਣ ਸੇ ਕਾਰਯ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸੱਸੇ ਕਾਰਯ ਕਾਰਣ ਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਸਕਤਾ ਪਰੰਤੂ ਕਾਰਯ ਸੇ ਕਾਰਣ ਕਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਭਾਵ ਆਸ਼ਯ ਸਤ-ਚਿਤ ਅਨੰਦ ਸ੍ਵਰੂਪ ਆਤਮਾ ਸੇ ਪ੍ਰਿਥਕ ਕੋਈ ਭੀ ਪ੍ਰਭੂ ਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਸਕਤਾ ॥ ੨ ॥

मू० यो मा मजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।
असंमूढः समर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਮੇਰੇ ਕੋ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਵਹੀ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਔਰ ਵਹੀ ਨਿਸ਼ਚੈ ਕਰਕੇ ਮੁਕਤ ਹੋਗਾ। ਮੁਝ ਸਤ-ਚਿਤ-ਆਨੰਦ ਸ੍ਵਰੂਪਕੋ ਜਨਮਰਹਿਤ ਅਨਾਦਿ ਔਰ ਲੋਕੋਂ ਕਾ ਮਹੇਸ੍ਵਰ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਮਨੁਖਯੋਂ ਮੇਂ ਅਗਿਆਨ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੂਆ ਹੂਆ ਸੰਪੂਰਣ ਪਾਪੋਂ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਸਮਸਤ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਸੇ ਮੁਕਤ ਹੋਤਾ ਹੈ॥ ੩॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਈਸ਼੍ਵਰ ਸੇ ਅਭਿੰਨ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਅਪਨੇ ਆਪਕੋ ਜਾਨੇਗਾ ਵਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੋ ਜਾਨੇਗਾ ॥ ੩ ॥

ਮੂ० बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ।
सुखं दुःखं भवोभावो भयंचाभय मेवच ॥ ੪ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਤੀਨ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਸੋਪਾਧਕ ਅਪਨੇ ਸ੍ਵਰੂਪ ਕੀ ਈਸ਼੍ਵਰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਬੁਧਿ ਕਹਿਯੇ ਸਾਰ ਅਸਾਰ ਕੋ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੀ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤਿ, ਗਿਆਨ ਕਹੀਏ ਆਤਮਾ ਕਾ ਨਿਸਚਜ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤਿ, ਅਸੰਮੋਹ ਕਹੀਏ ਵਿਵੇਕ ਪੂਰ-ਬਕ ਕਾਮ ਸੇ ਪ੍ਰਬ੍ਰਿਤ ਹੋਨਾ ਔਰ ਚਿੱਤ ਕਾ ਵਿਆਕੁਲ ਨ ਹੋਨਾ, ਖਜਮਾ ਕਹੀਏ ਪ੍ਰਿਥਵੀਵਤ ਸਹਨ ਸੀਲ ਹੋਨਾ, ਯਥਾਰਥ ਬੋਲਨਾ, ਵਾਹਜ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕਾ ਰੋਕਨਾ, ਅੰਤਾਕਰਣ ਕਾ ਨਿਰੋਧ, ਅਨਕੂਲ ਪਦਾਰਥ ਸੇ ਅੰਤਾ-ਕਰਣ ਕੀ ਪ੍ਰਬ੍ਰਿਤਿ, ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਪਦਾਰਥ ਸੇ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤਿ ਭੈ, ਔਰ ਅਭੈ ॥ ੪ ॥

ਮੂ० अहिंसा समता तुष्टि स्तपो दानं यशोऽयशः ।
भवन्ति भावा भूतानां मत्तएव पृथग्विधाः ॥ ੫ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਹਿੰਸਾ ਰਹਿਤ, ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਖਾਦਿ ਰਹਿਤ, ਸ੍ਵਤਾ ਜੋ ਵਸਤੂ ਮਿਲਾ ਹੈ ਉਸੀ ਸੇ ਸੰਤੋਖ,

ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕਾ ਨਿਗ੍ਰਹ, ਨਿਆਇ ਸੇ ਇਕਤ੍ਰ ਕੀਏ ਹੂਏ ਧਨ ਕਾ ਪਾਤ੍ਰ ਸੇ ਦੇਨਾ, ਯਸ, ਨਿੰਦਾ, ਯੇਹ ਸਬ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਭਾਵ ਬੁਧਿ ਗਿਆਨ ਆਦਿ ਮੁਝ ਸੇ ਹੀ ਅਰ-ਥਾਤ ਸੋਪਾਧਿਕ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਹੀ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੫ ॥

ਮੂ੦ महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनव स्तथा ।
मद्भवा मानसा जाता येषां लोक इमाःप्रजाः ॥ ६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਚਾਰ ਸਨਕਾਦਿਕ ਰਿਖਿ ਔਰ ਸਾਤ ਭ੍ਰਿਗੂ ਆਦੀ ਮਹਾਰਿਖੀ ਵੈਸੇ ਹੀ ਸ੍ਵਾਯੰਭੂ ਆਦੀ ਚਾਰ ਮਨੂ ਮੇਰਾ ਹੀ ਹੈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਿਨ ਮੇਂ, ਐਸੇ ਮੁਝ ਹਿਰਣ੍ਯ ਗਰਭ ਆਤਮਾ ਕੇ ਸੰਕਲਪ ਮਾਤ੍ਰ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਏ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਉਨਕੇ ਸ਼ਰੀਰ ਮਾਯਾ ਮਯ ਹੈਂ ਉਨਕਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਯੇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨਕੀ ਲੋਕ ਮੇਂ ਯੇਹ ਪ੍ਰਜਾ ਹੈਂ ॥ ੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪਰਜਾ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਹੈ ਏਕ ਨਿਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਵਾਲੀ ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਵਾਲੀ ਨਿਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਕੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤਕ ਸਨਕਾਦੀ ਹੈਂ, ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਕੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤਕ ਭ੍ਰਿਗੂ ਆਦੀ ਹੈਂ ਯੇਹ ਦੋਨੋਂ ਮਾਰਗ ਅਨਾਦੀ ਹੈਂ ਸਨਕਾਦੀ ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ ਮੇਂ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਸਭ ਵਿਸ਼ਨੂ ਆਦੀ ਦੇਵਤਾ ਉਨਕੇ ਆਗੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਉਨ ਮੇਂ ਐਸਾ ਸਾਮਰਥ ਹੈ ਜਿਸਕੋ ਚਾਹੇਂ ਸਰਾਪ ਦੇਵੇਂ ਵਾ ਵਰ ਦੇਵੇਂ ਯੇਹ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਕਾ ਹੈ ॥ ੬ ॥

ਮੂ੦ एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।
सोऽविकंपेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ ७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਯਥਾਰਥ ਗਿਆਨ ਕਾ ਮੁਕਤੀ ਫਲ ਦਿਖਾਤੇ ਹੈਂ। ਇਸ ਮੇਰੀ ਵਿਭੂਤੀ ਔਰ ਜੋਗ ਕੋ ਜੋ ਯਥਾਰਥ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਨਿਸ਼ਚਲ ਜੋਗ ਕਰਕੇ ਜੁਗਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸੰਸੇ ਵਿਪਰਜੇ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਇਸਮੇਂ ਸੰਸੇ ਨਹੀਂ ਹੈ॥ ੭॥

ਮੂ० अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।
इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ।८।

ਭਾਖਾਰਥ–ਸੰਸੇ ਵਿਪਰਜੇ ਰਹਿਤ ਭਗਤ ਜਨ ਐਸਾ ਜਾਨ ਕਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਭਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਉਨ ਕੋ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਯੇਹ ਚਾਰ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਸਭ ਕਾ ਉਤਪਤੀ ਅਸਥਾਨ ਹੂੰ ਮੇਰੇ ਸੇ ਬੁਧੀ ਆਦੀ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਵਰਤਮਾਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਕਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਮੈਂ ਹੂੰ ਐਸੇ ਜਾਨ ਕਰ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਬਕ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਮੁਝਕੋ ਭਜਤੇ ਹੈਂ॥ ੮॥

ਮੂ० मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम् ।
कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च । ९ ।

ਭਾਖਾਰਥ–ਪ੍ਰੀਤੀ ਪੂਰਬਕ ਭਜਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੋਂ ਕਾ ਲੱਖਣ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਮੁਝ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਮੇਂ ਹੈ ਚਿੱਤ ਜਿਨ ਕਾ, ਮੁਝਮੇਂ ਲਗਾ ਦੀਏ ਹੈਂ ਪ੍ਰਾਣ ਜਿਨ੍ਹੋਂ ਨੇ ਅਰਥਾਤ ਅਪਨਾ ਜੀਵਨਾ ਮੇਰੇ ਅਧੀਨ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ,ਆਪਸ ਮੇਂ

ਸ਼ਰੁਤੀ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਯੁਗਤੀ ਪ੍ਰਮਾਣੋਂ ਸੇ ਬੋਧਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਇਨ੍ਹੋਂ ਸੇ ਸਦਾ ਮੁਝਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਭਗਤੋਂ ਕੋ ਭਗਵਤ ਸਰੂਪ ਕਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਉਸੀ ਭਗਵਤ ਸਰੂਪ ਕੇ ਆਨੰਦ ਮੇਂ ਸੰਤੋਖ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਵੈਹ ਨਿਰਤੀਸ਼ੇ ਆਨੰਦ ਹੈਂ ਉਸ ਆਨੰਦ ਸੇ ਪਰੇ ਵਿਖੈ ਆਨੰਦ ਕੋ ਤੁਛ ਸਮਝਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਉਸੀ ਆਨੰਦ ਮੇਂ ਰਮਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੯ ॥

ਮੂ॰ तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीति पूर्वकम् ।
ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते ॥१०॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਨਿਰੰਤਰ ਯੁਗਤ ਹੂਏ ਪ੍ਰੀਤੀ ਪੂਰਬਕ ਜੋ ਮੇਰਾ ਭਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਵੈਹ ਗਿਆਨ ਜੋਗ ਮੈਂ ਦੇਤਾ ਹੂੰ ਜਿਸਸੇ ਵੈਹ ਮੇਰੇ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੦ ॥

ਮੂ॰ तेषामेवानुकम्पार्थं महमज्ञानजं तमः ।
नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेनभास्वतः ११

ਭਾਖਾਰਥ—ਉਨਕੇ ਭਲੇ ਕੇ ਲੀਏ ਬੁਧੀ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੂਆ ੨ ਮੈਂ ਅਗਿਆਨ ਸੇ ਉਤਪਤੀ ਹੈ ਜਿਸਕੀ ਐਸੇ ਤਮ ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਗਿਆਨ ਦੀਪਕ ਸੇ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰੀਤੀ ਪੂਰਬਕ ਮੇਰਾ ਭਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਨਿਰਤੀਸ਼ੇ

ਪਰਮਾਨੰਦ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਮੂਲਾਅਗਿਆਨ ਕਾ ਮੈਂ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਤਾ ਹੂੰ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧੀ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੋਕਰ ਐਸਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਕਿ ਜਿਸਸੇ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ਮਿਥਿਆ ਭਾਸਤਾ ਹੈ ਔਰ ਆਤਮਾ ਸ਼ੁਧ ਸਰੂਪ ਨਿਰਾਕਾਰ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਸਾਖਿਆਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਦੀਪਕ ਉਸਕੇ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਜਿਸਸੇ ਆਪਹੀ ਪਦਾਰਥ ਨਿਤਜ ਅਨਿਤਜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੧ ॥

अर्जुन उवाच

मू० परंब्रह्म परंधाम पवित्रं परमं भवान् ।
पुरषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥ १२॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਰਜਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਆਪ ਪਰਮ ਬ੍ਰਹਮ, ਪਰਮ ਧਾਮ, ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋ ਔਰ ਪੁਰਖ, ਨਿਤਜ, ਦਿਬਜ, ਆਦੀ, ਦੇਵ, ਅਜ, ਵਿਆਪਕ ਹੋ ॥ ੧੨ ॥

मू० आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा ।
असितोदेवलोव्यासः स्वयं चैव ब्रवीषिमे ॥ १३॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਭਗਵਨ ਆਪਕੋ ਸਭ ਰਿਖੀ, ਵੈਸੇ ਹੀ ਦੇਵਰਿਖੀ ਨਾਰਦ ਜੀ, ਅਸਿਤ, ਦੇਵਲ, ਵਿਆਸ ਜੀ, ਐਸਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੈਸਾ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਪਰਮ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਲੇਕਰ ਵਿਭੂਹ ਤਕ ਕਹਾ ਹੈ ਔਰ ਆਪ ਭੀ ਮੁਝ ਸੇ ਅਪਨੇ ਆਪਕੋ ਵੈਸਾ ਹੀ ਕਹਿਤੇ ਹੋ ॥ ੧੩ ॥

मू० सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदासि केशव ।
नहि ते भगवन्व्यक्तिं विदुर्देवान दानवाः ॥ १४॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਕੇਸ਼ਵ ਜੋ ਮੁਝਸੇ ਆਪ ਕਹਿਤੇ ਹੋ ਯੇਹ ਸਭ ਸਤ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਮਾਨਤਾ ਹੂੰ ਹੇ ਭਗਵਨ ਯਥਾਰਥ ਆਪਕੇ ਸਰੂਪ ਕੋ ਨ ਦੇਵਤਾ ਜਾਨਤੇ ਹੇਂ ਨ ਦਾਨਵ।੧੪।

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਭਗਵਤ ਕਾ ਸ਼ੁਧ ਸਰੂਪ ਵਿਖੇ ਕੇ ਸਮਾਨ ਕੋਈ ਭੀ ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਸਕਤਾ ਔਰ ਉਪਾਧੀ ਸਹਿਤ ਵਿਖੇ ਕੇ ਸਮਾਨ ਜਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੧੪ ॥

ਮੂ॰ स्वयमेवात्मनाऽऽत्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।
भूतभावतभूतेश देवदेवजगत्पते ॥ १५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਪੁਰਸ਼ੋੱਤਮ ਹੇ ਭੂਤੋਂ ਕੇ ਊਪਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਹੇ ਭੂਤੋਂ ਕੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਹੇ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਦੇਵ ਹੇ ਜਗਤ ਕੇ ਪਤੀ, ਆਪ ਹੀ ਆਤਮਾ ਕਰਕੇ ਆਤਮਾ ਕੋ ਜਾਨਤੇ ਹੋ ॥ ੧੫ ॥

ਮੂ॰ वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्याह्यात्मविभूतयः ।
याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमां स्त्वं व्याप्यतिष्ठसि १६

ਭਾਖਾਰਥ--ਜਬ ਅਪਨੇ ਸਰੂਪ ਕੋ ਔਰ ਅਪਨੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਭਾਵ ਕੋ ਆਪ ਹੀ ਜਾਨਤੇ ਹੋ ਇਸਸੇ ਆਪ ਸੇ ਹੀ ਆਪਕੀ ਵਿਭੂਤੀ ਸੁਨਣਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ। ਅਪਨਾ ਦਿ-ਵਜ ਐਸ਼੍ਵਰਜ ਸਮਸਤ ਕਹਿਨੇ ਕੋ ਯੋਗਜ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਜੋ ਆਪਕੀ ਦਿਵਜ ਵਿਭੂਤੀ ਹੈਂ ਵ੍ਹ ਸਮਸਤ ਮੁਝਕੋ ਕਹੀਏ ਜਿਨ ਵਿਭੂਤੀਓਂ ਸੇ ਇਸ ਲੋਕ ਕੋ ਵਿਆਪਤ

ਹੋਕਰ ਆਪ ਇਸਥਿਤ ਹੋਂ ਉਨਕਾ ਮੈਂ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧੬ ॥

मू० कथं विद्यामहं योगिं स्त्वां सदा परिचिन्तयन् ।
केषुकेषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन्मया ।।१७।

ਭਾਖਾਰਥ--ਹੇ ਯੋਗੀਸ਼ਰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਕੋ ਸਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਮੈਂ ਜਾਨੂੰ ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੁਝਕੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੇਂ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਕਾ ਸ਼ੁਧ ਸਰੂਪ ਜਾਨਾ ਜਾਏ ਹੇ ਭਗਵਨ ਕਿਨ ੨ ਪਦਾਰਥੋਂ ਮੇਂ ਮੈਂ ਆਪ ਚਿੰਤਨ ਕਰੂੰ ਅਰਥ ਕਿਸ ੨ ਪਦਾਰਥ ਕਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਅੰਤਾਕਰਣ ਸ਼ੁਧ ਹੋਕਰ ਆਪਕਾ ਯਥਾਰਥ ਸਰੂਪ ਜਾਨਾ ਜਾਏ ਉਨ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੋ ਮੈਂ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧੭ ॥

मू० विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिञ्च जनार्दन ।
भूयः कथयतृप्तिहि श्वणवतोनास्ति मेऽमृतम् ॥१८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਜਨਾਰਦਨ ਵਿਸਤਾਰ ਸੇ ਆਪਨਾ ਜੋਗ ਔਰ ਵਿਭੂਤੀ ਕੋ ਫਿਰ ਕਹੋ ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਆਪ ਕਾ ਵਚਨ ਸੁਨਨੇ ਸੇ ਮੇਰੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ॥ ੧੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਦੁਸ਼ਟ ਜਨੋਂ ਕੋ ਜੋ ਪੀੜਾ ਦੇਂ ਉਸਕੋ ਜਨਾਰਦਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਸਰਬ-

ਬਾਨਤਾਦੀ ਅਚਿੰਤ ਸ਼ਕਤੀਓਂ ਕਾ ਨਾਮ ਯੋਗ ਹੈ। ਐਸ਼੍ਵਰਯ ਕੋ ਬਿਭੂਤੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੮ ॥

श्रीभगवानुवाच

मू॰ हन्तते कथयिष्यामि दिव्याह्यात्मविभूतयः।
प्रधान्यतःकुरुश्रेष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे १९

ਭਾਖਾਰਥ--ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜਗਿਆਸੂ ਕੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਕੇ ਲੀਏ ਹੰਤ ਐਸਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇਵ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੰਤ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਤੁਮਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਅੰਗੀਕਾਰ ਹੈ ਅਬ ਉਸਕਾ ਉੱਤਰ ਸੁਨੋ ਪ੍ਰਧਾਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੋ ਦਿਵਯ ਮੇਰੀ ਵਿਭੂਤੀਆਂ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਤੁਝ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੇਰੀ ਵਿਭੂਤੀਓਂ ਕੇ ਵਿਸਤਾਰ ਕਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੈਂ ॥ ੧੯ ॥

मू॰ अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः।
अहमादिश्च मध्यञ्च भूतानामन्त एव च ॥२०॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਚੈਤਨਯ ਹੋ ਅਪਨੀ ਵਿਭੂ-ਤੀਓਂ ਕੋ ਸੁਨਾਤਾ ਹੂੰ ਪਹਿਲੇ ਸਭ ਸੇ ਉੱਤਮ ਵਿਭੂਤੀ ਕੋ ਸੁਨ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਕੇ ਰਿਦੇ ਮੇਂ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਆਤਮਾ ਸ਼ੁਧ ਚੈਤਨਯ ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਮੈਂ ਹੂੰ ਭੂਤੋਂ ਕਾ ਆਦੀ ਮਧਯ ਔਰ ਅੰਤ ਮੈਂ ਹੀ ਹੂੰ ਤਾਤਪਰਯ ਸਭ ਭੂਤ ਮੇਰੇ ਸੇ ਹੀ ਹੂਏ ਹੈਂ, ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਹੀ ਇਸਥਿਤ ਹੈਂ, ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਹੀ ਲੈ ਹੋਂਗੇ ॥ ੨੦ ॥

मू॰ आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान्।
मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहंशशी ॥२१॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਆਦਿਤਜੋਂ ਮੇਂ ਵਿਸ਼ਨੂ ਨਾਮ ਆਦਿਤ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਜਯੋਤੀਓਂ ਮੇਂ ਕਿਰਨੋਂ ਵਾਲਾ ਸ੍ਰੀ ਸੂਰਯਨਾਰਾਇਨ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਮਰੁਦਗਣੋਂ ਮੇਂ ਮਰੀਚੀ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਨਖਯਤ੍ਰੋਂ ਮੇਂ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੨੧ ॥

ਮੂ० वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः ।
इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्म चेतना२२

ਭਾਖਾਰਥ–ਵੇਦੋਂ ਮੇਂ ਸਾਮਵੇਦ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਦੇਵਤਾਓਂ ਮੇਂ ਇੰਦ੍ਰ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਇੰਦ੍ਰਿਓਂ ਮੇਂ ਮਨ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਪ੍ਰਾਣੀਓਂ ਮੇਂ ਗਿਆਨ ਸ਼ਕਤੀ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੨੨ ॥

ਮੂ० रुद्राणां शङ्करश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ।
वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम्।२३।

ਭਾਖਾਰਥ–ਰੁਦ੍ਰੋਂ ਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਸਦਾਸ਼ਿਵਜੀ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ੰਕਰ ਭਗਵਾਨ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਯਖ ਰਾਖਸ਼ੋਂ ਮੇਂ ਕੁਬੇਰ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਵਸੂਓਂ ਮੇਂ ਪਾਵਕ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਪਰਬਤੋਂ ਮੇਂ ਸੁਮੇਰ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੨੩ ॥

ਮੂ० पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि बृहस्पतिम् ।
सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः।२४।

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਪਰੋਹਿਤੋਂ ਮੇਂ ਮੁਖਯ ਬ੍ਰਿਹਸਪਤੀ ਮੁਝਕੋ ਤੂ ਜਾਨ, ਔਰ ਸੈਨਾ ਕੇ ਸ੍ਵਾਮੀਓਂ ਮੇਂ ਦੇਵ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸ੍ਵਾਮੀਕਾਰਤਿਕ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਸਰੋਵਰੋਂ ਮੇਂ

ਸਮੁਦ੍ਰ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੨੪ ॥

ਮੂ० महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम् ।
यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः२५

ਭਾਖਾਰਥ—ਮਹਰਿਖੀਓਂ ਮੇਂ ਭ੍ਰਿਗੂ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਬਾਣੀਓਂ ਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਬੋਲਨੇ ਮੇਂ ਆਵੇਂ ਉਨਮੇਂ ਏਕ ਅਖਜਰ ਅਰਥਾਤ ਓਅੰਕਾਰ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਯਗੋਂ ਮੇਂ ਜਪ ਯਗਯ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਸਥਾਵਰੋਂ ਮੇਂ ਹਿਮਾਲਾ ਪਰਬਤ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੨੫ ॥

ਮੂ० अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।
गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः२६

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਭ ਬ੍ਰਿਖੋਂ ਮੇਂ ਪਿੱਪਲ, ਦੇਵ ਰਿਖੀਓਂ ਮੇਂ ਨਾਰਦ ਜੀ, ਗੰਧਰਵੋਂ ਮੇਂ ਚਿਤ੍ਰਰਥ, ਸਿੱਧੋਂ ਮੇਂ ਕਪਲ ਮੁਨੀ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੨੬ ॥

ਮੂ० उच्चैः श्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम् ।
ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम् ।२७।

ਭਾਖਾਰਥ—ਘੋੜੋਂ ਮੇਂ ਉਚੈਸ਼੍ਰਵਸ ਨਾਮ ਘੋੜਾ ਮੁਝ ਕੋ ਤੂ ਜਾਨ, ਕੈਸਾ ਹੈ ਵੋਹ ਘੋੜਾ ਜਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੇ ਅਰਥ ਸਮੁਦ੍ਰ ਮਥਨ ਕੀਆ ਗਿਆ ਥਾ ਤਬ ਸਮੁਦ੍ਰ ਸੇ ਜੋ ਨਿਕਲਾ ਹੂਆ ਹੈ। ਹਾਥੀਓਂ ਮੇਂ ਐਰਾਵਤ ਹਾਥੀ। ਔਰ ਨਰੋਂ ਮੇਂ ਰਾਜਾ, ਮੁਝ ਕੋ ਤੂ ਜਾਨ ॥ ੨੭ ॥

मू० आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक्।
प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः २८

ਭਾਖਾਰਥ-ਹਥਿਆਰੋਂ ਮੇਂ ਵੱਜਰ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਗਊਵੋਂ ਮੇਂ ਕਾਮਧੇਨੁ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਪ੍ਰਜਾ ਕੀ ਉਤਪੱਤੀ ਕਾ ਜੋ ਹੇਤੂ ਕਾਮ-ਦੇਵ ਵੋਹ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਵਿਖ ਵਾਲੇ ਸਰਪੋਂ ਮੇਂ ਵਾਸਕੀ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੨੮ ॥

मू० अनन्तश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम्।
पितॄणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥२९॥

ਭਾਖਾਰਥ-ਨਿਰਵਿਖ ਨਾਗੋਂ ਮੇਂ ਸ਼ੇਸ਼ ਜੀ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਜਲ ਚਰੋਂ ਮੇਂ ਵਰਨ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਪਿਤ੍ਰੋਂ ਮੇਂ ਅਰਯਮਾ ਨਾਮ ਪਿਤ੍ਰ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਦੰਡ ਕਰਨੇ ਵਾਲੋਂ ਮੇਂ ਯਮਰਾਜ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੨੯ ॥

मू० प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम्।
मृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षिणाम्॥३०॥

ਭਾਖਾਰਥ-ਦੈਤੋਂ ਮੇਂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਸੰਖਯਾ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥੋਂ ਮੇਂ ਕਾਲ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਚੌਪਾਯੋਂ ਮੇਂ ਸਿੰਘ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਪੰਖੀਓਂ ਮੇਂ ਗਰੁੜ ਜੀ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੩੦ ॥

मू० पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम्।
झषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी ३१

ਭਾਖਾਰਥ-ਵੇਗਵਾਲੋਂ ਮੇਂ ਪਵਨ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ-

ਧਾਰੀਓਂ ਮੇਂ ਪਰਸਰਾਮ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਮੱਛੋਂ ਮੇਂ ਮਕਰ ਨਾਮ ਮੱਛ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਵਹਿਣੇ ਵਾਲੇ ਜਲੋਂ ਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਭਾਗੀ-ਰਥੀ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੩੧ ॥

मू० सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ।
अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥३२॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਗਤ ਕਾ ਆਦੀ ਮਧਜ ਔਰ ਅੰਤ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਵਿਦਿਆਓਂ ਮੇਂ ਆਤਮ ਵਿਦਿਆ (ਵੇਦਾਂਤ ਵਿਦਿਆ) ਮੈਂ ਹੂੰ, ਝਗੜਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲੋਂ ਮੇਂ ਵਾਦ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੩੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਮੇਂ ਕੇਵਲ ਆਤਮਾ ਕੇ ਵਧਿ ਮੋਖਸ਼ ਕਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਇਸੀ ਸੇ ਇਸਕਾ ਨਾਮ ਅਧਿਆਤਮ ਵਿਦਿਆ ਹੈ, ਮੋਖਜ ਕਾ ਹੇਤੂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਯਹੀ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਇਸ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹੇ ਸੁਨੇ ਆਤਮਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਅਗਿਆਨ ਸੰਸੇ ਵਿਪਰਜੇ ਇਸੀ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਸੁਨਣੇ ਸੇ ਨਾਸ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩੨ ॥

मू० अक्षराणामकारोऽस्मि द्वन्द्वःसामासिकस्य च ।
अहमेवाक्षयःकालो धाताऽहंविश्वतोमुखः ॥३३॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅ ਖਰੋਂ ਮੇਂ ਆਕਾਰ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਸਮਾਸੋਂ ਮੇਂ ਦ੍ਵੰਦ ਸਮਾਸ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਨ ਖੈ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਕਾਲ ਭੀ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਪੀਛੇ ਕਾਲ ਪਲ ਘੜੀ ਦਿਨ ਰਾਤ੍ਰੀ ਵਰਸ਼ ਔਰ ਯੁਗ ਆਦੀ ਸੰਖਯਾ ਕਾ ਨਾਮ ਹੈ ਔਰ ਵੋਹ ਖੈ ਕਾਲ ਹੈ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲੋਂ ਵਿਧਾਨ ਕਰਨੇਵਾਲਾ ਵਿਰਾਟ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੩੩ ॥

मू० मृत्युःसर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ।
कीर्तिःश्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधाधृतिःक्षमा ३४

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਭਕਾ ਹਰਨੇਵਾਲਾ ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੁ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥੋਂ ਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਬਡਾਈ ਹੋਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਮੋਖ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਾ ਹੇਤੂ ਉਦਭਵ ਮੈਂ ਹੂੰ। ਇਸਤ੍ਰੀਓਂ ਮੇਂ ਕੀਰਤੀ ਲਖਸ਼ਮੀ ਵ ਸ਼ੋਭਾ ਮਧੁਰ ਬਾਣੀ ਮੈਂ ਹੂੰ। ਸਿਮਰਤੀ, ਧਾਰਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਬੁਧੀ, ਧੈਰਯ, ਖਸ਼ੋਭ ਨ ਹੋਨਾ, ਯੇਹ ਸਭ ਮੇਰੀ ਵਿਭੂਤੀ ਹੈਂ ॥ ३४ ॥

मू० बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसामहम् ।
मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः ॥ ३५॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਾਮਵੇਦ ਮੇਂ ਭੀ ਬ੍ਰਿਹਤ ਸਾਮ ਰਿਚਾ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਛੰਦੋਂ ਮੇਂ ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਮਾਸੋਂ ਮੇਂ ਮੱਘਰ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਰਿਤੂਓਂ ਮੇਂ ਬਸੰਤ ਰਿਤੂ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੩੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਮੀਨ ਔਰ ਮੇਖ ਕਾ ਸੂਰਜ ਜਬ ਤਕ ਰਹਿਤਾ ਹੈ, ਉਨ ਦੋ ਮਾਸੋਂ ਕਾ ਨਾਮ ਬਸੰਤ ਰਿਤੂ ਹੈ ॥ ੩੫ ॥

मू० द्यूतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ।
जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ३६

ਭਾਖਾਰਥ—ਛਲ ਕਰਨੇ ਵਾਲੋਂ ਮੇਂ ਜੂਆ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਤੇਜਸ੍ਵੀ ਪੁਰਖੋਂ ਮੇਂ ਤੇਜ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਜੀਤਨੇ ਵਾਲੋਂ ਮੇਂ ਜੈ ਮੈਂ

ਹੂੰ, ਨਿਸਚੇ ਕਰਨੇ ਵਾਲੋਂ ਮੇਂ ਨਿਸਚਾ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਸਤੋਗੁਣੀ ਪੁਰਖੋਂ ਮੇਂ ਸਤੋਗੁਣ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੩੬ ॥

मू० वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनञ्जयः ।
मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥३७॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਯਾਦਵੋਂ ਮੇਂ ਵਸੁਦੇਵਜੀ ਕਾ ਪੁਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਚੰਦ੍ਰ ਮੈਂ ਹੂੰ ਜੋ ਤੇਰੇ ਕੋ ਸਾਖਿਆਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਰਹਾ ਹੂੰ, ਪਾਂਡਵੋਂ ਮੇਂ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਤੁਝਕੋ ਮੈਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਰਹਾ ਹੂੰ ਵੋਹ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਮੁਨੀਸ਼ਰੋਂ ਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਵਿਆਸਦੇਵਜੀ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਕਵੀਓਂ ਮੇਂ ਸ਼ੁਕਰਾਚਾਰਜ ਕਵੀ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੩੭ ॥

मू० दण्डोदमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ।
मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ।३८।

ਭਾਖਾਰਥ—ਦਮਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੋਂ ਮੇਂ ਦੰਡ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਜੀਤਨੇ ਕੀ ਇੱਛਾ ਵਾਲੋਂ ਮੇਂ ਨੀਤੀ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਗੁਪਤ ਪਦਾਰਥੋਂ ਮੇਂ ਚੁਪ ਰਹਿਨਾ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖੋਂ ਮੇਂ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨ ਮੈਂ ਹੂੰ ॥ ੩੮ ॥

मू० यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।
न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ३९

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਕਾ ਜੋ ਬੀਜ ਹੈ ਵੋਹ ਮੈਂ ਹੂੰ,

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਚਰ ਅਚਰ ਜਗਤ ਮੇਂ ਵੋਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੀ ਸੱਤਾ ਮਾਤ੍ਰ ਸੇ ਬਿਨਾ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਐਸਾ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸਮੇਂ ਸਤ, ਚਿੱਤ, ਔਰ ਆਨੰਦ, ਯੇਹ ਤੀਨ ਅੰਸ਼ ਨ ਹੋਂ ॥ ੩੯ ॥

ਮੂ° नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ।
एषतूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥ ४० ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੇਰੀ ਦਿਵਜ ਵਿਭੂਤੀਓਂ ਕਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਔਰ ਜੋ ਵਰਨਣ ਕੀਆ ਹੈ ਯੇਹ ਤੋ ਵਿਭੂਤੀਓਂ ਕਾ ਵਿਸਤਾਰ ਮੈਨੇ ਸੰਖੇਪ ਸੇ ਕਹਾ ਹੈ ॥੪੦॥

ਮੂ° यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेववा ।
तत्तदेवावगच्छत्त्वं ममतेजोऽन्शसम्भवम् ॥४१॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜੋ ਤੂ ਮੇਰੀ ਵਿਭੂਤੀਓਂ ਕੋ ਜਾਨਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੈ ਤੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਨ। ਜੋ ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਐਸ੍ਰਰਯ ਵਾਲਾ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਕਿਸੀ ਗੁਣ ਸੇ ਬੜਾ ਹੂਆ ਹੈ ਉਸ ੨ ਕੋ ਮੇਰੇ ਤੇਜ ਕੇ ਅੰਸ਼ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਜਾਨ ॥ ੪੧ ॥

ਮੂ° अथवा बहुनैतेन किं ज्ञानेन तवार्जुन ।
विष्टभ्याहमदं कृत्स्न मेकांशेनास्थितोजगत् ।४२।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो नाम
दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਅਥਵਾ ਇਸ ਬਹੁਤ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਗਿਆਨ ਸੇ ਤੁਝਕੋ ਕਿਆ ਹੈ ਐਸੇ ਜਾਨ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਸਮਸਤ ਜਗਤ ਕੋ ਏਕ ਅੰਸ਼ ਸੇ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਇਸਥਿਤ ਹੂੰ ॥ ੪੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯੇਹ ਸਭ ਜਗਤ ਪ੍ਰਭੂ ਕੇ ਏਕ ਅੰਸ਼ ਮੇਂ ਕਲਪਿਤ ਹੈ ਪ੍ਰਿਥਕ ਨਹੀਂ ਜਾਨਨਾ ਜੋ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਭੀ ਭਗਵਤ ਕਾ ਹੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ ਅੰਸ਼ ਸੇ ਅੰਸ਼ ਵਾਲੇ ਕਾ ਗਿਆਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੪੨ ॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਟੀਕਾਯਾਂ ਦਸ਼ਮੋ ਅਧਿਯਾਯਾ ॥ ੧੦ ॥

ओ३म्

एकादश अध्याय।

अर्जुन उवाच

मूलम् मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ।
यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਪੂਰਬ ਅਧਯਾਇ ਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਯੇਹ ਸਮਸਤ ਜਗਤ ਮੇਰੇ ਏਕ ਅੰਸ਼ ਮੇਂ ਕਲਪਿਤ ਹੈ । ਐਸੇ ਸੁਨਕਰ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਇੱਛਾ ਉਤ-ਪੰਨ ਹੂਈ ਕਿ ਭਗਵਤ ਕਾ ਵਿਸ੍ਵਰੂਪ ਦੇਖਨਾ ਚਾਹੀਏ । ਐਸੇ ਜਾਨ ਕਰ ਉਸਤਤੀ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਚਾਰ ਮੰਤ੍ਰੋਂ ਮੇਂ, ਮੇਰੇ ਪਰ ਅਨੁਗ੍ਰਹ ਕਰਨ ਕੇ ਲੀਏ ਅਰ-ਥਾਤ ਸ਼ੋਕ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਪਰਮ ਗੁਹਜ ਅਧਯਾ-ਤਮ ਸੰਗਜਕ ਵਚਨ ਜੋ ਆਪਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਉਸਸੇ ਯੇਹ ਮੇਰਾ ਮੋਹਿ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਭੀਸ਼ਮ ਆਦਿਕੋਂ ਕੋ ਮੈਂ ਮਾਰਤਾ ਹੂ, ਯੇਹ ਮਾਰੇ ਜਾਏਂਗੇ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਮੋਹ ਥਾ ਵੈਹ ਆਪਕੀ ਕਿਰਪਾ ਸੇ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ॥ ੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਮੈਨੇ ਜਾਨਾ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਸ਼ੁਧ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਹੈ । ਕਰਤਾ, ਕਰਮ ਇਤਿਆਦੀ ਸਭ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਸੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ । ਜੈਸੇ ਸ਼ੁਕਤੀ ਮੇਂ ਰਜਤ,

ਰੱਜੂ ਮੇਂ ਸਰਪ, ਆਕਾਸ਼ ਮੇਂ ਨੀਲਤਾ, ਨੌਕਾ ਮੇਂ ਬੈਠੇ ਹੁਏ ਕੋ ਬ੍ਰਿਖੋਂ ਕਾ ਚਲਨਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਐਸੇ ਹੀ ਅਗਿਆਨੀ ਕੋ ਵਿਕਾਰਵਾਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਆਤਮਾ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਹੈ ॥ ੧ ॥

ਮੂ॰ भवाप्ययौहि भूतानां श्रुतौ विस्तरशः मया ।
त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥ २ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਭਗਵਨ ਆਪ ਸੇ ਮੈਨੇ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਬਕ ਭੂਤੋਂ ਕੀ ਉਤਪੱਤੀ ਔਰ ਲੈ ਸੁਨੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਭੂਤ ਆਪ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਔਰ ਲੈ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਨ ਨਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਮਹਾਤਮ ਭੀ ਸ੍ਰਵਨ ਕੀਆ ਹੈ ॥ ੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਆਪ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਰਚਤੇ ਪਾਲਤੇ ਔਰ ਸੰਘਾਰ ਕਰਤੇ ਹੋ, ਅਰ ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਫਲ ਦੇਤੇ ਹੋ, ਬੰਧ ਮੋਖਜ ਸਭ ਆਪ ਕੇ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਭਗਤੋਂ ਕੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰਨ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਤੇ ਹੋ, ਕਰਨਾ ਨ ਕਰਨਾ ਅਨਥਜਾ ਕਰਨਾ ਯੇਹ ਆਪਕਾ ਹੀ ਸਮਰਥ ਹੈ ਇਸੀ ਕਾ ਨਾਮ ਈਸ਼੍ਵਰ ਹੈ ॥ ੨ ॥

ਮੂ॰ एवमेतद्यथात्यत्व मात्मानं परमेश्वर ।
द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਜੈਸਾ ਆਪ ਆਤਮਾ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੋ ਯੇਹ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਨਿਸ ਸੰਸੇ ਆਪ ਅਚਿੰਤ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੋ ਹੇ ਪੁਰਸ਼ੋੱਤਮ ਮੈਂ ਆਪਕੇ ਐਸ਼੍ਵਰਯ ਰੂਪ ਕੇ ਦੇਖਨੇ ਕੀ ਇੱਛਾ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਅਰਥਾਤ ਗਿਆਨ, ਐਸ਼੍ਵਰਯ, ਬਲ, ਵੀਰਯ ਸ਼ਕਤੀ, ਇਨਕੇ ਸਹਿਤ ਆਪਕਾ ਰੂਪ ਦੇਖਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ ॥ ੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯਥਾਰਥਤਾ ਸੇ ਆਪ ਨਿਰਾਕਾਰ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈਂ, ਉਸੀ ਸਰੂਪ ਕੋ ਮੂਰਤੀ ਮਾਨ ਦੇਖਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ ਯਦਿਅਪੀ ਯੇਹ ਬਾਤ ਕਠਨ ਹੈ ਤੋ ਭੀ ਆਪ ਦਿਖਲਾਨੇ ਕੋ ਸਮਰਥ ਹੈਂ ॥ ੩ ॥

ਮੂ० मन्य से यदितच्छक्यं मयाद्रष्टुतिति प्रभो ।
योगेश्वर ततो मेत्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥ ४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਹੇ ਯੋਗੇਸ੍ਵਰ ਜੇਕਰ ਮੁਝ ਸੇ ਵੋਹ ਰੂਪ ਦੇਖਨੇ ਕੋ ਸ਼ੱਕ ਹੈ ਐਸਾ ਆਪ ਸਮਝਤੇ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਰੂਪ ਕੋ ਮੈਂ ਇਨ ਨੇਤ੍ਰੋਂ ਸੇ ਦੇਖ ਸਕੂੰਗਾ ਤੋ ਮੁਝੇ ਆਪ ਵਿਕਾਰ ਰਹਿਤ ਆਤਮਾ ਕੋ ਦਿਖਾਈਏ ਯੇਹ ਮੇਰਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ ॥ ੪ ॥

श्रीभगवानुवाच

ਮੂ० पश्य मे पार्थरूपाणि शतशोथ सहस्रशः ।
नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च॥५॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸੈਕੜੋਂ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਦਿਵ੍ਯ ਮੇਰੇ ਰੂਪੋਂ ਕੋ ਤੂ ਦੇਖ, ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਜਿਨਮੇਂ ਭੇਦ ਹੈਂ ਔਰ ਦਿਵ੍ਯ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਵਰਣ ਔਰ ਆਕ੍ਰਿਤੀ ਜਿਨ ਮੇਂ ਹੈਂ ॥ ੫ ॥

ਮੂ० पश्यादित्यान् वसून्रुद्रा नश्विनौमरुतस्तथा ।
बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ੧੨ ਸੂਰਯੋਂ ਕੋ ੮ ਵਸੂਵੋਂ ਕੋ ੧੧ ਰੁਦ੍ਰੋਂ ਕੋ ੨ ਅਸ਼੍ਨੀ ਕੁਮਾਰੋਂ ਕੋ ੪੯ ਮਰੁਦ

ਗਣੋਂ ਕੋ ਤੂ ਦੇਖ ਔਰ ਜੋ ਬਹੁਤ ਪਦਾਰਥ ਤੁਮਨੇ ਤਥਾ ਔਰ ਪੁਰਖੋਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਕਭੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖੇ ਹੈਂ ਉਨ ਆਸਚਰਜ ਰੂਪੋਂ ਕੋ ਤੂ ਦੇਖ ॥ ੬ ॥

ਮੂ॰ इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्यसचराचरम् ।
मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टु मिच्छसि ॥ ७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਭੂਤ, ਭਵਿਖਤ, ਵਰਤਮਾਨ, ਕਾਲ ਕੀ ਵਿਵਸਥਾ ਤੁਝਕੋ ਮੈਂ ਦਿਖਾਤਾ ਹੂੰ ਜਿਸਕੋ ਅਨੇਕ ਜਨਮੋਂ ਮੇਂ ਤੁਮਨੇ ਅਥਵਾ ਔਰ ਕਿਸੀ ਨੇ ਭੀ ਕਿਸੀ ਮੇਂ ਨ ਦੇਖੀ ਹੋ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸੀ ਅਸਥਾਨ ਮੁਝ ਏਕ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਅਭੀ ਮੇਰੇ ਦੇਹ ਮੇਂ ਅਸਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਸੰਪੂਰਣ ਜਗਤ ਅਰਥਾਤ ਕਾਰਯ ਕਾਰਣ ਸਹਿਤ ਸਭ ਜਗਤ ਕੋ ਦੇਖ ਔਰ ਜੋ ਅਨਯ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੇ ਦੇਖਨੇ ਕੀ ਇੱਛਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਜਗਤ ਕਾ ਆਸ਼ਰੇ ਕਿਆ ਹੈ, ਕੈਸਾ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ, ਕੈਸੀ ਇਸਕੀ ਇਸਥਿਤੀ ਹੈ, ਕੈਸਾ ਲੈ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਇਸਕਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਕਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਯੁੱਧ ਮੇਂ ਕਿਸਕੀ ਜੀਤ ਹੋਗੀ। ਯੇਹ ਸਭ ਮੈਂ ਅਪਨੀ ਇੱਛਾ ਸੇ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਖਾਤਾ ਹੂੰ ॥ ੭ ॥

ਮੂ॰ नतु मां शक्यसेद्रष्टु मनेनैवस्वचक्षुषा ।
दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਨ ਅਪਨੇ ਨੇਤ੍ਰੋਂ ਸੇ ਤੂ ਮੁਝਕੋ ਨਿਸ

ਸੰਦੇਹ ਦੇਖਨੇ ਕੋ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਇਸਸੇ ਤੁਝਕੋ ਮੈਂ ਦਿਵ੍ਯ ਚਖ੍ਯੂ ਦੇਤਾ ਹੂੰ ਮੇਰੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਸੰਬੰਧੀ ਜੋਗ ਕੋ ਤੂ ਦੇਖ ॥ ੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਲੋਕ ਮੇਂ ਜੋ ਦੇਖਨੇ ਸੁਨਨੇ ਮੇਂ ਨ ਆਵੇ ਉਸਕੋ ਦਿਵ੍ਯ ਅਥਵਾ ਅਲੌਕਿਕ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਜੋ ਬਾਤ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਵੋਹ ਸਮਝ ਮੇਂ ਆ ਜਾਏ ਜਿਸਸੇ ਉਸ ਕੋ ਯੋਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਬਾਤ ਜੀਵ ਮੇ ਨ ਹੋ ਸਕੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਮੇਂ ਹੀ ਦੇਖੀ ਜਾਏ ਔਰ ਜਿਸਮੇ ਜੀਵ ਸੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਪ੍ਰਿਥਕ ਜਾਨਾ ਜਾਏ ਉਸਕੋ ਐਸ਼੍ਵਰਜ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੮ ॥

संजय उवाच

ਮੂ० एवमुक्का ततो राजन् महायोगोश्वरो हरिः ।
दर्शयामासपार्थाय परमंरूपमैश्वरम् ॥ ९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸੰਜਯ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਹੇ ਰਾਜਨ ਮਹਾਂ ਜੋਗੇਸ਼੍ਵਰ ਪਾਪੋਂ ਕੇ ਹਰਨੇਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਐਸਾ ਕਹਿਕਰ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਪਰਮ ਈਸ਼੍ਵਰ ਸੰਬੰਧੀ ਰੂਪ ਅਰਥਾਤ ਅਦਭੁਤ ਰੂਪ ਦਿਖਾਯਾ ॥ ੯ ॥

ਮੂ० अनेकवक्तनयन मनेकाद्भुतदर्शनम् ।
अनेकदिव्यभरणां दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥१०॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਉਸ ਵਿਸ਼੍ਵਰੂਪ ਰੂਪ ਕੇ ਯੇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈਂ। ਕੈਸਾ ਵਿਸ਼੍ਵਰੂਪ ਹੈ ਅਨੇਕ ਹੈਂ ਮੁਖ ਔਰ ਨੇਤ੍ਰ ਜਿਸ ਮੇਂ, ਅਨੇਕ ਆਸਚਰਜ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈਂ ਜਿਸ ਮੇਂ. ਅਨੇਕ ਦਿਵ੍ਯ ਭੂਸ਼ਨ ਹੈਂ ਜਿਸਮੇਂ, ਦਿਵ੍ਯ ਅਨੇਕ

ਉਠਾਏ ਹੂਏ ਹੈਂ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਜਿਸਮੇਂ, ਐਸਾ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕਾ ਰੂਪ ਅਰਜੁਨ ਨੇ ਦੇਖਾ ॥ ੧੦ ॥

ਮੂ० दिव्ययाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।
सर्वाश्चर्यमयं देव मनन्तंविश्वतोमुखम् ॥ ११ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਦਿਵ੍ਯ ਮਾਲਾ ਔਰ ਵਸਤ੍ਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰਖੇ ਹੈਂ ਜਿਸਮੇਂ, ਦਿਵ੍ਯ ਗੰਧਕਾ ਲੇਪਨ ਹੈ ਜਿਸਮੇਂ ਸਭ ਆਸਚਰਜ ਰੂਪ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ, ਨਹੀਂ ਹੈ ਅੰਤ ਜਿਸ ਕਾ ਸਭ ਓਰ ਹੈ ਮੁਖ ਜਿਸਮੇਂ ॥ ੧੧ ॥

ਮੂ० दिविसूर्यसहस्रस्य भवेद्युपदुस्थिता ।
यदि भाः सदृशीसास्या द्भासस्तस्य महात्मनः १२

ਭਾਖਾਰਥ–ਉਸ ਵਿਸ਼ਵਰੂਪ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਐਸਾ ਥਾ ਜੋ ਅਕਾਸ਼ ਮੇਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸੂਰਯੋਂ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾ ਏਕ ਵਾਰ ਹੀ ਉਦੈ ਹੋ ਵੋਹ ਪ੍ਰਭਾ ਕੇ ਸਦਰਸ਼ ਹੋ ॥ ੧੨ ॥

ਮੂ० तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।
अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ १३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਉਸ ਏਕ ਮੇਂ ਹੀ ਇਸਥਿਤ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਭਿੰਨ ੨ ਸਮਸਤ ਜਗਤ ਕੋ ਉਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਅਰਜੁਨ ਨੇ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਭੀ ਜੋ ਦੇਵਤਾ ਉਨਕੇ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਦੇਖਾ। ਮਨੁਖ, ਗੰਧਰਵ, ਪਿਤ੍ਰੀ ਆਦੀ ਜਗਤ ਮੇਂ

ਜਿਤਨੇ ਪਦਾਰਥ ਹੈਂ ਉਨ ਸਭ ਕੋ ਭਗਵਤ ਕੇ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਅਰਜੁਨ ਨੇ ਦੇਖਾ ਯੇਹ ਤਾਤਪਰਜ ਹੈ॥ ੧੩॥

ਮੂ० ततः सविस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनञ्जयः ।
प्रणाम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत ॥ १४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜਬ ਐਸਾ ਅਰਜੁਨ ਨੇ ਸਰੂਪ ਦੇਖਾ ਉਸਕੇ ਪੀਛੇ ਵੋਹ ਅਰਜੁਨ ਆਸਚਰਜ ਸੇ ਜੁਗਤ ਹੂਆ ਹੂਆ ਅਰਥਾਤ ਆਸਚਰਜ ਮਾਨਤਾ ਹੂਆ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਰੋਮਾਵਲੀ ਜਿਸਕੀ, ਕੀ ਹੈ ਅੰਜਲੀ ਜਿਸਨੇ ਅਰਥਾਤ ਹਾਥ ਜੋੜ ਕਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦੇਵ ਕੋ ਸਿਰ ਸੇ ਪ੍ਰਨਾਮ ਕਰਕੇ ਅਰਥਾਤ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕਰ ਬੋਲਾ ਔਰ ਜੋ ਬੋਲਾ ਆਗੇ ਵੋਹ ੧੭ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਹੇਂਗੇ॥ ੧੪॥

अर्जुन उवाच

ਮੂ० पश्यामि देवांस्तव देव देहे
सर्वांस्तथा भूतविशेषसंघान् ।
ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थ
मृषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ १५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਹੇ ਦੇਵ ਆਪਕੇ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਸਭ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੋ, ਔਰ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਕੋ, ਕਮਲ ਕੇ ਆਸਨ ਪਰ ਬੈਠੇ ਹੂਏ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਕੋ, ਔਰ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਆਦੀ ਰਿਖੀਓਂ ਕੋ

ਦਿਵਜ ਤਖਜਕ ਆਦੀ ਨਾਗੋਂ ਕੋ ਭੀ ਮੈਂ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧੫ ॥

मू० अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं
पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम् ।
नान्तं न मध्यं न पुनस्तवादिं
पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप ॥ १६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਵਿਸ਼ਵ ਕੇ ਈਸ੍ਵਰ ਹੇ ਵਿਸ਼ਵ ਰੂਪ ਮੈਂ ਆਪਕਾ ਨ ਆਦੀ ਨ ਮਧਜ ਨ ਅੰਤ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ ਸਭ ਤਰਫ ਅਨੰਤ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਆਪਕੋ ਅਨੇਕ ਹਾਥ, ਪੇਟ, ਮੁਖ, ਔਰ ਨੇਤ੍ਰ ਹੈਂ ਜਿਸਕੇ ਐਸਾ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧੬ ॥

मू० किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च
तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम् ।
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ता
द्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਆਪਕੋ ਮੁਕਟ ਵਾਲਾ, ਗਦਾ ਵਾਲਾ, ਚੱਕ੍ਰ ਵਾਲਾ, ਔਰ ਤੇਜ ਕਾ ਪੁੰਜ ਸਭ ਓਰ ਸੇ ਦੀਪਤੀ ਵਾਲਾ ਦੁਖ ਸੇ ਦੇਖਨੇ ਯੋਗ ਚਾਰੋ ਓਰ ਸੇ ਪ੍ਰਦੀਪਤ ਅਗਨੀ ਔਰ ਸੂਰਜ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾ ਵਾਲੇ, ਨਹੀਂ ਹੈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਆਪਕੋ ਮੈਂ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧੭ ॥

मू॰ त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं
त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता
सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ १८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਆਪ ਕੀ ਐਸੀ ਯੋਗ ਸ਼ਕਤੀ ਕੋ ਦੇਖ ਕਰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ ਕਿ ਆਪ ਪਰਮ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈਂ, ਮੁਮੁਖਸ਼ੂ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਨਾਸ ਰਹਿਤ ਆਪਹੀ ਹੋ, ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਕਾ ਪਰਮ ਆਸ਼ਰਾ ਭੀ ਆਪਹੀ ਹੋ, ਆਪ ਨਿਤ੍ਯ ਧਰਮ ਕੇ ਪਾਲਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਸਨਾਤਨ ਪੁਰਖ ਹੋ ਐਸੇ ਮੈਨੇ ਮਾਨਾ ਹੈ ॥ ੧੮ ॥

मू॰ अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्य
मनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।
पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं
स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम् ॥ १९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਨਹੀਂ ਹੈ ਆਦੀ ਮਧ੍ਯ ਔਰ ਅੰਤ ਜਿਸ ਕਾ, ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮ ਹੈਂ ਜਿਸਕੇ, ਅਨੰਤ ਭੁਜਾ ਹੈਂ ਜਿਸਕੀ, ਸੂਰਜ ਚੰਦ੍ਰ ਹੈਂ ਨੇਤ੍ਰ ਜਿਸਕੇ, ਪ੍ਰਦੀਪਤ ਅਗਨੀ ਹੈ ਮੁਖ ਮੇਂ ਜਿਸਕੇ, ਅਪਨੇ ਤੇਜ ਸੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋ ਤਪਾਤੇ ਹੂਏ ਆਪ ਕੋ ਮੈਂ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧੯ ॥

मू० द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि
व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।
दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं
लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥ २० ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਭਗਵਨ ਆਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਾ ਏਹ ਮਧਜ ਆਪ ਏਕ ਸੇ ਹੀ ਵਿਆਪਤ ਹੈ ਔਰ ਸਭ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਆਪਤ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਆਪ ਹੀ ਪੂਰਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹੋ ਆਪਕਾ ਏਹ ਅਦਭੁਤ ਭਜਾਨਕਰੂਪ ਦੇਖ ਕਰ ਤੀਨੋਂ ਲੋਕ ਭੈ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਏ ਹੈਂ ॥ ੨੦ ॥

मू० अमी हि त्वां सुरसंघा विशन्ति
केचिद्भीताः कृताञ्जलयो गृणान्ति ।
स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसंघाः
स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ।२१।

ਭਾਖਾਰਥ—ਏਹ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਸਮੂਹ ਆਪ ਮੇਂ ਹੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਉਨ ਮੇਂ ਸੇ ਕਈ ਭੈ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਏ ਹਾਥ ਜੋੜੇ ਹੈਂ ਜਿਨੋਂ ਨੇ ਐਸੇ ਉਸਤਤੀ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਬੜੇ ੨ ਅਸਤੋਤ੍ਰੋਂ ਸੇ ਸ੍ਵਸਤੀ ਐਸੇ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿਕਰ ਅਰਥਾਤ ਆਪਕਾ ਕਲਜਾਨ ਹੋ ਐਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੂਏ ਉਸ-ਤਤੀ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੧ ॥

मू० रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या
विश्वेश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ।
गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसंघा
वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ २२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–੧੧ ਰੁੱਦ੍ਰ, ੧੨ ਸੂਰਜ, ੮ ਵਸੂ, ਔਰ ਸਾਧਜ ਦੇਵਤਾ, ਵਿਸ਼ਵੇ ਦੇਵਾ, ਅਸ਼ਨੀਕੁਮਾਰ, ੪੯ ਮਰੁ-ਦਗੁਣ ਔਰ ਪਿਤ੍ਰ, ਹਾਹਾ ਹੂਹੂ ਆਦੀ ਗੰਧਰਵ, ਕੁਵੇਰ ਆਦੀ ਯਖਜ, ਵਿਰੋਚਨ ਆਦੀ ਅਸੁਰ, ਕਪਿਲ ਦੇਵ ਆਦੀ ਸਿੱਧ, ਇਨ ਸਭ ਕੇ ਸਮੂਹ ਆਸਚਰਜ ਯੁਕਤ ਹੁਏ ੨ ਸਭ ਆਪਕੋ ਹੀ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਉਸ਼ਮਪਾ ਯਿਹ ਪਿਤ੍ਰੋਂ ਕਾ ਨਾਮ ਇਸ ਕਾਰਣ ਸੇ ਹੈ ਕਿ ਵੁਹ ਗਰਮ ੨ ਭੋਜਨ ਕੇ ਭਾਗੀ ਹੈਂ ਜਬ ਤਕ ਭੋਜਨ ਗਰਮ ਹੋ ਔਰ ਬ੍ਰਹਮਨ ਚੁਪਚਾਪ ਖਾਤੇ ਹੋਂ ਜਬ ਤਕ ਹਵੀ ਕਾ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਕਹਾ ਤਬ ਤਕ ਪਿਤ੍ਰ ਭੋਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਐਸਾ ਸ਼ਰਾਧ ਕਾਲ ਮੇਂ ਨਿਯਮ ਹੈ ॥ ੨੨ ॥

मू० रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं
महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ।
बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं
दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥ २३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ- ਹੇ ਬੜੀਆਂ ਭੁਜਾਂ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਮੁਖ ਔਰ ਨੇਤ੍ਰ ਹੈਂ ਜਿਸਕੇ, ਬਹੁਤ ਭੁਜਾ ਉਰੂ ਜੰਘਾਂ ਔਰ ਚਰਨ

ਹੈਂ ਜਿਸਕੇ, ਬਹੁਤ ਪੇਟ ਹੈਂ ਜਿਸਕੇ, ਬਹੁਤ ਵਿਕਰਾਲ ਦਾੜ੍ਹਾਂ ਹੈਂ ਜਿਸਕੀ, ਐਸੇ ਆਪਕੇ ਬੜੇ ਰੂਪ ਕੋ ਦੇਖਕਰ ਲੋਕ ਭੈ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹੈਂ ਔਰ ਵੈਸੇ ਹੀ ਮੈਂ ਭੀ ਭੈ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਹਾ ਹੂੰ ॥ ੨੩ ॥

ਮੂ० नभः स्पृशं दीप्तमनेकवर्णं
व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।
दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा
धृतिं न विंदामि शमं च विष्णो ॥ २४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਵਿਸ਼ਨੋਂ ਆਪਕੋ ਅਕਾਸ਼ ਕੇ ਸਾਥ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਤਾ ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਆਕਾਸ਼ ਮੇ ਵਿਆਪਤ, ਤੇਜ ਰੂਪ, ਅਨੇਕ ਵਰਨ ਵਾਲਾ, ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੈ ਮੁਖ ਜਿਸਕਾ, ਪ੍ਰਜ੍ਵਲਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹੈਂ ਬੜੇ ੨ ਨੇਤ੍ਰ ਜਿਸਕੇ ਐਸਾ ਆਪਕੋ ਦੇਖ ਕਰ ਹੀ ਬਹੁਤ ਭੈ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਅੰਤਾਕਰਣ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਮੈਂ ਧੈਰਜ ਔਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪਾਤਾ ਹੂੰ ॥ ੨੪ ॥

ਮੂ० दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि
दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि ।
दिशो न जाने न लभे च शर्म
प्रसीद देवेशजगन्निवास ॥ २५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਈਸ਼ ਹੇ ਜਗਤ ਕੇ

ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਆਪਕੇ ਮੁਖਕੋ ਪ੍ਰਲੈ ਕਾਲਕੇ ਅਗਨੀ ਕੇ ਸਮ ਔਰ ਵਿਕਰਾਲ ਹੈਂ ਦਾੜ੍ਹਾਂ ਜਿਸਮੇਂ ਐਸੇ ਦੇਖ ਕਰ ਪੂਰਬ ਆਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਕੋ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤਾ ਔਰ ਨ ਮੈਂ ਸੁਖ ਕੋ ਲਭਤਾ ਹੂੰ ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਅੰਤਾਕਰਣ ਘਬਰਾ ਰਹਾ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੂਈਏ ॥ ੨੫॥

ਮੂ० अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्यपुत्राः
सर्वे सहैवा वनिपालसंघैः ।
भीष्मो द्रोणाः सूतपुत्रस्तथासौ
सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ २६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ ਥਾ ਕਿ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੇਂ ਜੋ ਜੀਤੇਗਾ ਸੋ ਤੂ ਦੇਖ ਉਸਕੋ ਦੇਖਤਾ ਹੂਆ ਅਰਜੁਨ ਪਾਂਚ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਿਤਾ ਹੈ। ਔਰ ਯੇਹ ਸਭ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਸਭ ਰਾਜਾਓਂ ਕੇ ਸਹਿਤ ਭੀਸ਼ਮ ਪਿਤਾਮਹ ਦ੍ਰੋਣਾਚਾਰਜ ਵੈਸੇ ਹਮਾਰੇ ਮੁਖਯੋਧੋਂ ਕੇ ਸਹਿਤ ਵੈਹ ਕਰਨ ਯੇਹ ਸਭ ਆਪ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਭਾਵ, ਆਸ਼ਾ ਯੇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਦੀ ਕੇਵਲ ਆਪਕੇ ਮੁਖ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਯੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਹਮਾਰੇ ਯੋਧਾ ਭੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਯੇਹ ਮੈਂ ਆਸਚਰਜ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ॥ ੨੬ ॥

ਮੂ० वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति
दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।

केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु

संदृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमांगैः ॥ २७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਯੇਹ ਸਭ ਯੋਧਾ ਦੌੜਤੇ ਹੂਏ ਚਾਰੋਂ ਸੇ ਵਿਕਰਾਲ ਭਿਆਨਕ ਜੋ ਤੇਰੇ ਮੁਖ ਉਨ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਕਈ ਚੂਰਨ ਹੂਏ ਸਿਰੋਂ ਮੇਂ ਦਾਂਤੋਂ ਕੇ ਬੀਚ ਲਗੇ ਹੂਏ ਦੀਖਤੇ ਹੈਂ। ਭਾਵ ਆਸ਼ਾ ਯੇਹ ਹੈ ਜੈਸੇ ਭੋਜਨ ਕਰਨੇ ਕੇ ਪੀਛੇ ਅੰਨ ਦਾਂਤੋਂ ਮੇਂ ਲਗਾ ਹੂਆ ਰਹਿ ਜਾਤਾ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਨੇਕ ਸੂਰਬੀਰ ਆਪ ਕੇ ਦਾਂਤੋਂ ਮੇਂ ਲਗੇ ਹੂਏ ਦੇਖੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੭ ॥

ਮੂ੦ यथा नदीनांबहवोऽम्बुवेगाः

समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति ।

तथा तवामी नरलोकवीरा

विशन्ति वक्त्राण्यभि विज्वलन्ति॥२८॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਰਜੁਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸਹਿਤ ਕਹਿਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਕੇ ਮੁਖ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਜੈਸੇ ਨਦੀਓਂ ਕੇ ਬਹੁਤ ਜਲਕੇ ਵੇਗ ਸਮੁਦ੍ਰ ਕੇ ਹੀ ਸਨਮੁਖ ਦੌੜਤੇ ਹੈਂ ਵੈਸੇ ਯੇਹ ਨਰ ਲੋਕ ਬੀਰ ਜਲਤੇ ਹੂਏ ਆਪ ਕੇ ਮੁਖੋਂ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ ਹੋਤੇ ਹੈਂ। ਭਾਵ ਆਸ਼ਾ ਯੇਹ ਹੈ ਆਪ ਕਾ ਮੁਖ ਤੋ ਸਭ ਓਰ ਸੇ ਪ੍ਰਜ੍ਵਲਿਤ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ਉਸ ਮੇਂ ਪਤੰਗ ਕੀ ਤਰਹ ਦੌੜ ੨ ਗਿਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੮ ॥

मू० यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गा
विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।
तथैव नाशाय विशन्तिलोका
स्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥ २९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਬੜਾ ਹੈ ਵੇਗ ਜਿਨਕਾ ਅਰਥਾਤ ਦੌੜਤੇ ਹੂਏ ਪਤੰਗ ਪ੍ਰਦੀਪਤ ਅਰਥਾਤ ਜਲਤੀ ਹੂਈ ਅਗਨੀ ਮੇਂ ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੈਸੇਹੀ ਬੜਾ ਹੈ ਵੇਗ ਜਿਨ ਕਾ ਐਸੇ ਸੂਰਬੀਰ ਮਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਹੀ ਆਪਕੇ ਮੁਖੋਂ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੯ ॥

मू० लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्ता-
ल्लोकान्समग्रान् वदनैर्ज्वलद्भिः ।
तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं
भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो ॥ ३० ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਦੀਪਤੀ ਵਾਲੇ ਮੁਖੋਂ ਸੇ ਸਭ ਲੋਕੋਂ ਕੋ ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਹੀ ਸੂਰਬੀਰੋਂ ਕੋ ਸਭ ਓਰ ਸੇ ਗਿਰਾਸ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭੱਖਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਹੇ ਵਿਆ-ਪਤ ਆਪਕੀ ਤੀਬ੍ਰ ਪ੍ਰਭਾ ਤੇਜੋਂ ਸੇ ਸਮਸਤ ਜਗਤ ਕੋ ਪੂਰਣਕਰਕੇ ਜਲਾ ਰਹੀ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਆਪਕੇ ਤੇਜ ਕੀ ਕਿਰਨੇਂ ਸਭ ਜਗਤ ਮੇਂ ਵਿਆਪਤ ਹੋਕਰ ਜਲਾ ਰਹੀ ਹੈਂ, ਆਪ ਸਭ ਜਗਤ ਕੋ ਚਟਨੀ ਕੀ ਤਰਹ ਚਾਟਤੇ ਹੂਏ

ਮੇਰੇ ਕੋ ਦੀਖਤੇ ਹੋ ॥ ੩੦ ॥

ਮੂ੦ आख्यहि मे को भवानुग्ररूपो
नमोऽस्तुते देववरप्रसीद ।
विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं
नहिप्रजानामि तवप्रवृत्तिम् ॥ ३१ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਆਪ ਉਗ੍ਰ ਰੂਪ ਕੌਨ ਹੋ ਯੇਹ ਮੁਝਕੋ ਕਹੋ ਮੇਰਾ ਆਪਕੋ ਨਮਸਕਾਰ ਹੋ ਹੇ ਦੇਵਤਾਓਂ ਮੇਂ ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਟ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਸਭ ਸੇ ਆਦ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਆਪਕੋ ਮੈਂ ਜਾਨਣ ਕੀ ਇੱਛਾ ਕਰਤਾ ਹੂ ਆਪਕੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕੋ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ ਅਰਥਾਤ ਯੇਹ ਐਸਾ ਸਰੂਪ ਆਪਨੇ ਕਿਉਂ ਧਾਰਨ ਕੀਆ ਹੈ ॥ ੩੧ ॥

श्रीभगवानुवाच

ਮੂ੦ कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो
लोकान्समं हर्त्तुमिह प्रवृत्तः ।
ऋतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति
सर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषुयोधाः ।३२।

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰ-ਜੁਨ ਲੋਕੋਂ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਅਤੀ ਉਗ੍ਰ ਰੂਪ ਕਾਲ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਲੋਕੋਂ ਕੇ ਸੰਘਾਰ ਕਰਨੇ ਕੋ ਇਸ ਲੋਕ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੂਆ ਹੂੰ, ਤੇਰੇ ਬਿਨਾ ਯੇਹ ਸਭ ਯੋਧਾ ਜੋ ਦੋਨੋਂ

ਸੇਨੋਂ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੈਂ ਵੋਹ ਨ ਹੋਂਗੇ॥ ੩੨॥

मू॰ तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशोलभस्व
जित्वा शत्रून् भुंक्ष्व राज्यं समृद्धम् ।
मयैवैते निहताः पूर्वमेव
निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥ ३३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੁੱਧ ਕੇ ਲੀਏ ਤੂੰ ਖੜਾ ਹੋ, ਯਸ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਭੀਸ਼ਮਪਿਤਾਮਹ ਦ੍ਰੋਣਾ-ਚਾਰਜ ਆਦੀ ਦੇਵਤਾਓਂ ਸੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਜੀਤੇ ਜਾਤੇ ਉਨ ਕੋ ਅਰਜੁਨ ਨੇ ਜੀਤਾ ਐਸਾ ਲੋਕ ਮੇਂ ਯਸ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ, ਉਸਕੇ ਪੀਛੇ ਸ਼ਤ੍ਰੂਓਂ ਕੋ ਜੀਤਕਰ ਪਦਾਰਥ ਸੇ ਭਰੇ ਹੂਏ ਰਾਜ ਕੋ ਭੋਗ, ਯੇਹ ਤੋ ਮੈਨੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਮਾਰ ਰਖੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਇਸਮੇਂ ਨਮਿੱਤ ਮਾਤ੍ਰ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਇਨਕਾ ਕਾਲ ਤੋ ਸਮੀਪ ਆਨ ਪਹੁੰਚਾ ਤੂ ਸਾਹਮਨੇ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਯੇਹ ਕਾਲ ਕੇ ਮੁਖਮੇਂ ਅਪਨੇ ਆਪ ਦੌੜੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਤੂ ਤੋ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ ਮਾਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ॥ ੩੩॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਵਜਸਾਚੀ ਅਰਜੁਨ ਕਾ ਨਾਮ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੈ ਕਿ ਯੇਹ ਬਾਂਏ ਹਾਥ ਸੇ ਧਨੁਖ ਖੈਂਚ ਕਰ ਤੀਰ ਚਲਾਤਾ ਥਾ॥ ੩੩ ॥

मू॰ द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च
कर्णं तथाऽन्यानपि योधवीरान् ।

मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा
युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान्॥ ३४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ-ਪੂਰਬ ਅਰਜੁਨ ਨੇ ਕਹਾ ਥਾ ਕਿ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤਾ ਕਿ ਹਮਾਰੀ ਜੈ ਹੋਗੀ ਵਾ ਇਨਕੀ, ਉਸ ਸੇ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਯੇਹ ਅਬ ਤੁਮਨੇ ਪ੍ਰਤਖਜ ਦੇਖਾ ਹੈ ਅਵਸ਼ਜ ਤੇਰੀ ਜੈ ਹੋਗੀ। ਦ੍ਰੋਣਾਚਾਰਜ ਔਰ ਭੀਸ਼ਮ-ਪਿਤਾਮਹ ਔਰ ਜਯਦ੍ਰਥ ਕਰਣ ਵੈਸੇ ਹੀ ਔਰੋਂ ਕੋ ਭੀ ਜੋ ਜੋ ਯੋਧਾ ਮੁਖਜ ਹੈਂ ਉਨ ਸਭ ਮੇਰੇ ਮਾਰੇ ਹੂਓਂ ਕੋ ਤੂ ਮਾਰ ਮਤ ਡਰ ਉਨਕੇ ਸਾਥ ਯੁਧ ਕਰ ਰਣ ਮੇਂ ਤੂ ਸ਼ਤ੍ਰੂਓਂ ਕੋ ਜੀਤੇਗਾ॥ ੩੪॥

संजय उवाच

मू० एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य
कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी ।
नमस्कृत्वा भूयएवाह कृष्णं
सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥ ३५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ-ਸੰਜਯ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ ਮੁਕਟ ਧਾਰਨ ਕੀਏ ਹੂਏ ਅਰਜੁਨ ਭਗਵਾਨ ਕਾ ਐਸਾ ਬਚਨ ਸੁਨ ਕਰ ਦੋਨੋਂ ਹਾਥ ਜੋੜ ਕਰ ਕਾਂਪਤਾ ਹੂਆ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਬੋਲਾ, ਫਿਰ ਭੀ ਬਹੁਤ ਡਰਤਾ ਹੂਆ ਗਦ ੨ ਕੰਠ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੋ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਕੇ ਕਹਿਤਾ ਹੈ॥ ੩੫॥

अर्जुन उवाच

मू० स्थाने हृषीकेश तवप्रकीर्त्या
जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ।
रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति
सर्वे नमस्यन्ति च सिद्ध संघाः ॥ ३६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਹੇ ਇੰਦ੍ਰਿਓਂ ਕੇ ਪ੍ਰੇਰਕ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਚੰਦ੍ਰ ਆਪਕੀ ਕੀਰਤੀ ਸੇ ਜਗਤ ਆਨੰਦ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਅਨੁਰਾਗ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਡਰਤੇ ਹੂਏ ਰਾਖਸ਼ ਪੂਰਬ ਆਦੀ ਦਿਸ਼ੋਂ ਕੋ ਦੌੜਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਸਭ ਸਿੱਧ ਆਪ ਕੋ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਯੇਹ ਸਭ ਯੋਗ ਹੈ ॥ ੩੬ ॥

मू० कस्मात्ते न नमेरन्महात्मन्
गरीयसे ब्रह्मणोप्यादिकर्त्रे ।
अनन्त देवेश जगन्निवास
त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥ ३७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਆਪਕੇ ਨਮਸਕ੍ਾਰ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਯੇਹ ਕਾਰਣ ਹੈਂ। ਹੇ ਮਹਾਤਮਨ, ਹੇ ਅਨੰਤ, ਹੇ ਦੇਵੇਸ਼, ਹੇ ਜਗਤ ਨਿਵਾਸ, ਵੋਹ ਕਿਸ ਹੇਤੂ ਸੇ ਆਪਕੋ ਨ ਨਮਸ-ਕਾਰ ਕਰੇਂ ਆਪਕੇ ਸਾਹਮਨੇ ਨਮ੍ਰ ਹੋਨੇ ਮੇਂ ਚਾਰ ਹੇਤੂ ਮੈਨੇ ਕਹੇ ਹੈਂ। ਏਕ ਤੋ ਆਪ ਮਹਾਤਮਾ ਹੋ, ਅਨੰਤ ਹੋ,

ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਦੇਵਤਾ ਹੋ, ਜਗਤ ਕਾ ਆਸ਼ਰੇ ਹੋ, ਔਰ ਪਾਂਚਵਾਂ ਹੇਤੁ ਸੁਨੀਏ ਕਿ ਆਪ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਸੇ ਬੜੇ ਹੋ, ਦੂਸਰਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਕਾ ਕਰਤਾ ਆਪ ਹੀ ਹੋ, ਇਸੀ ਵਾਸਤੇ ਆਪਕੋ ਆਦੀ ਕਰਤਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਵਜਕਤ ਅਵਜਕਤ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਸੇ ਪਰੇ ਜੋ ਅਖਿਰ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ਸੋ ਆਪਹੀ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਵਜਕਤ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਆਪਹੀ ਹੋ ਔਰ ਅਵਜਕਤ ਸਰੂਪ ਭੀ ਆਪਹੀ ਹੋ ॥ ੩੭ ॥

ਮੂ੦ त्वमादिदेवः पुरुषः पुराण स्त्व-
मस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम
त्वयाततं विश्वमनन्तरूप ॥ ३८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਆਪ ਆਦੀ ਦੇਵਪੁਰਾਣ ਪੁਰਖ ਹੋ ਆਪ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਕੇ ਲੈ ਅਸਥਾਨ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਲਜ ਸਮੇਂ ਯੇਹ ਸਭ ਜਗਤ ਮਾਯੋਪਹਿਤ ਆਪ ਮੇਂ ਹੀ ਲੀਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਸਭ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੋ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੇ ਹੋ ਔਰ ਜਾਨਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਭੀ ਆਪਹੀ ਹੋ, ਧਰਮ ਧਾਮ ਭੀ ਅਰਥਾਤ ਪਰਮ ਹੰਸੋਂ ਕਾ ਆਸ਼ਰਾ ਭੀ ਆਪਹੀ ਹੋ, ਆਪ ਸੇ ਹੀ ਯੇਹ ਸੰਮਸਤ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪਤ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ, ਆਪ ਅਨੰਤ ਰੂਪ ਹੋ, ਐਸੇ ਜਾਨ ਕਰ ਮੈਂ ਆਪਕੋ ਪਨਾ ੨ ਨੈਮਸਕਾਰ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ॥ ੩੮ ॥

मू० वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशाङ्कः
प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ।
नमोनमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वा
पुनश्च भूयोऽपिनमो नमस्ते ॥ ३९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਅਨੰਤ ਇਸ ਪਦ ਕਾ ਅਰਥ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਕੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਪਵਨ, ਯਮ-ਰਾਜ, ਅਗਨੀ, ਵਰੁਣ, ਚੰਦ੍ਰਮਾ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਕੇ ਭੀ ਪਿਤਾਮਹ ਆਪ ਹੋ। ਆਪਕੋ ਬਾਰੰਬਾਰ ਨਮੋਨਮਾ ਹੋ, ਹਜਾਰ੦ਵਾਰੇਂ ਫਿਰ ਭੀ ਬਾਰੰਬਾਨ ਆਪਕੋ ਨਮੋ ਨਮਾ ਹੋ, ਅਰਥਾਤ ਜੈਸੇ ਆਪ ਅਨੰਤ ਹੋ ਵੈਸੇ ਹੀ ਮੇਰੀ ਆਪਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਅਨੰਤ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਹੋਂ। ਭਾਵ, ਆਸ਼ਾ ਪੁਨਾ ੨ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨੇ ਸੇ ਅਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਭਗਤੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜ਼ੀ ਮੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥ ੩੯ ॥

मू० नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते
नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ।
अनन्त वीर्या मितविक्रमस्त्वं
सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः ॥ ४० ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਸਰਵ ਅਰਥਾਤ ਸਰਵ ਰੂਪ ਸਭ ਕੇ ਆਤਮਾ ਪੂਰਬ ਕੀ ਓਰ ਆਪਕੋ ਨਮਸਕਾਰ ਹੋ ਔਰ ਪੀਠ ਕੀ ਓਰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੋ ਔਰ ਸਭ ਓਰ ਸੇ ਨਮਸ-

ਕਾਰ ਹੋ। ਹੇ ਅਨੰਤ ਵੀਰਯ ਆਪ ਅਪਰੀਮਿਤ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮ ਵਾਲੇ ਹੋ, ਜਿਸਸੇ ਆਪ ਸਭ ਜਗਤ ਮੇਂ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਆਪਤ ਹੋ ਇਸ ਕਾਰਣ ਸਰਵ ਰੂਪ ਆਪ ਹੋ ॥ ੪੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਕਈ ਬਲਵਾਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਸਮੇਂ ਪਰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤੇ ਆਪ ਵੀਰਯ-ਵਾਨ ਅਰਥਾਤ ਬਲਵਾਨ ਔਰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮੀ ਭੀ ਹੋ। ਵੀਰਯ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਅਰਥ ਯਹਾਂ ਬਲ ਹੈ ॥ ੪੦ ॥

मू० सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं
हे कृष्ण हे यादव हे माधवेति ।
अजानतामहिमानं तवेदं
मया प्रमादात्प्रणयेनवापि ॥ ४१ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਰਜੁਨ ਪਹਿਲੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਕੋ ਸਖਾ ਜਾਨ ਕਰ ਹੰਸੀ ਵਾ ਜੋ ਮਨ ਮੇਂ ਬਾਤ ਆਤੀ ਥੀ ਕਹਿਤਾ ਥਾ ਅਬ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਦੇਖ ਕਰ ਦੋ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਅਪਰਾਧ ਖਿਮਾ ਕਰਾਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਕੋ ਔਰੋਂ ਕੇ ਤੁਲਯ ਅਪਨਾ ਸਖਾ ਹੀ ਸਮਝ ਕਰ ਹਠ ਪੂਰਬਕ ਜੋ ਮੈਨੇ ਕਹਾ ਉਸਕੋ ਆਪ ਖਿਮਾ ਕਰੇਂ। ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੇਰਾ ਕਹਾ ਨਹੀਂ ਮਾਨਤਾ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਧਾ ਨਾਮ ਲੇਕਰ ਜੋ ਕਹਾ, ਹੇ ਯਾਦਵ ਕਿਆ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਹੇ ਸਖਾ ਤੂ ਨਹੀਂ, ਜਾਨਤਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਪੁਰਖੋਂ ਕੀ ਤਰਹ ਆਪਕੋ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਆ ਆਪਕੀ ਇਸ

ਮਹਿਮਾ ਕੋ ਨ ਜਾਨਤੇ ਹੂਏ ਮੈਨੇ ਪ੍ਰਮਾਦ ਸੇ ਅਥਵਾ ਸਨੇਹ ਸੇ ਕਹਾ ਥਾ ॥ ੪੧ ॥

ਮੂ੦ यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि
विहार शय्यासन भोजनेषु ।
एकोथवाऽप्यच्युत तत्समक्षं
तत्क्षामये त्वामहम प्रमेयम् ॥ ४२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਵਿਹਾਰ, ਸ਼ੱਯਾ, ਆਸਨ, ਔਰ ਭੋਜਨ ਕੇ ਸਮੇਂ ਅਕੇਲੇ ਅਥਵਾ ਉਨ ਮਿਤ੍ਰੋਂ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਭੀ ਅਪਨੇ ਹਸਾਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਜੋ ਆਪਕਾ ਮੈਂ ਅਸਤਕਾਰ ਕੀਆ ਹੈ, ਹੇ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਉਸਕੋ ਆਪਸੇ ਮੈਂ ਖਿਮਾ ਕਰਾਤਾ ਹੂੰ, ਆਪ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰਹਿਤ ਹੈਂ ॥ ੪੨ ॥

ਮੂ੦ पितासि लोकस्य चराचरस्य
त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।
नत्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यः
लोकत्रयेऽप्य प्रतिमप्रभाव ॥ ४३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਚਿੰਤਨੀਯ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਚਰ ਅਚਰ ਲੋਕ ਕੇ ਆਪ ਪਿਤਾ ਹੋ ਔਰ ਪੂਜਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਗੁਰੂ ਤਰ ਭੀ ਆਪਹੀ ਹੋ, ਆਪਕੇ ਸਮਾਨ ਕੋਈ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਫਿਰ ਦੂਸਰਾ ਅਧਿਕ ਕੈਸੇ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ, ਹੇ ਅਨੁਪਮ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਵਾਲੇ ਤੀਨ ਲੋਕ ਮੇਂ ਭੀ ਨ ਕੋਈ ਆਪਕੇ ਸਦਰਸ਼, ਨ ਅਧਿਕ ਹੈ, ਨ ਹੋਗਾ ॥ ੪੩ ॥

ਮੂ० तस्मात् प्रणम्य प्रणिधायकायं
प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ।
पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः
प्रियः प्रियार्हसि देव सोढुम् ॥ ४४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਨ ਜਾਨਤੇ ਹੂਏ ਜੋ ਅਰਜੁਨ ਸੇ ਅਪ-ਰਾਧ ਹੂਆ ਹੈ ਉਸਕੋ ਖਿਮਾ ਕਰਾਤਾ ਹੂਆ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਤਾ ਹੈ । ਨ ਜਾਨਤੇ ਹੂਏ ਮੁਝ ਸੇ ਜੋ ਅਪਰਾਧ ਹੂਆ ਇਸ ਕਾਰਣ ਸੇ ਆਪ ਕੋ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਸ਼ਰੀਰ ਕੋ ਨੀਚੇ ਝੁਕਾਕਰ ਨਿਮ੍ਰਤਾਸੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਤਾਹੂੰ ਆਪ ਈਸ੍ਵਰ ਔਰ ਉਸਤਤੀ ਕੇ ਯੋਗ ਹੋ। ਜੈਸੇ ਪੁਤ੍ਰ ਕਾ ਅਪ-ਰਾਧ ਪਿਤਾ, ਮਿਤ੍ਰ ਕਾ ਅਪਰਾਧ ਮਿਤ੍ਰ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਾ ਅ-ਪਰਾਧ ਪਤਿ ਖਿਮਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਹੇ ਦੇਵ ਮੇਰੇ ਅਪਰਾਧ ਕੋ ਆਪ ਖਿਮਾ ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਹੋ ਤਾਤਪਰਯ ਮੈਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਸੇ ਭੈ ਭੀਤ ਹੂਆ ਹੂੰ ਫਿਰ ਕਭੀ ਆਪਸੇ ਹੰਸੀ ਨਹੀਂ ਕਰੂੰਗਾ ॥ ੪੪ ॥

ਮੂ० अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा
भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।

तदेव मे दर्शय देव रूपं

प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ४५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਦੇਵ ਹੇ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਈਸ਼ ਹੇ ਜਗਤ ਕੇ ਨਿਵਾਸਥਾਨ ਐਸੇ ਪੂਰਬ ਨ ਦੇਖੇ ਹੂਏ ਰੂਪ ਕੋ ਦੇਖ ਕਰ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੂਆ ਹੂੰ ਪਰੰਤੂ ਮੇਰਾ ਮਨ ਭੈ ਸੇ ਡਰ ਰਹਾ ਹੈ ਇਸ ਕਾਰਣ ਉਸੀ ਸ਼ਾਮ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਕੋ ਮੇਰੇ ਲੀਏ ਦਿਖਲਾਈਏ ਔਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈਏ ॥ ੫੪ ॥

मू० किरीटिनं गदिनं चक्रहस्त

मिच्छामित्वां द्रष्टुमहं तथैव ।

तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन

सहस्रबाहो भव विश्वमूर्त्ते ॥ ४६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਸਹਸ੍ਰ ਭੁਜਾਂ ਵਾਲੇ, ਹੇ, ਵਿਸ਼ਵ ਮੂਰਤੀ ਜਿਸਕੀ ਵੈਸੇਹੀ ਮੁਕਟ ਧਾਰਣ ਕੀਏ, ਗਦਾ ਚੱਕ੍ਰ ਹਾਥ ਲੀਏ, ਆਪ ਕੋ ਮੈਂ ਦੇਖਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ ਉਸੀ ਚਤੁਰਭੁਜ ਰੂਪ ਸੇ ਪ੍ਰਗਤ ਹੋਈਏ ॥ ੪੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਭੁਜਾ ਵਾਲੇ ਰੂਪ ਕੋ ਛਿਪਾ ਕਰ ਉਸੀ ਰੂਪ ਕੋ ਦਿਖਾਈਏ। ਇਸ ਸੇ ਯੇਹ ਜਾਨ ਪੜਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਸਦਾ ਚਤੁਰਭੁਜ ਰੂਪ ਦਿਖਾਯਾ ਕਰਤੇ ਥੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਰਜਨ ਕੋ ਵੁਹੀ ਰੂਪ ਪਿਆਰਾ ਲਗਤਾ ਹੈ ॥ ੪੬ ॥

श्री भगवानुवाच

मू० मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं

रूपं परं दर्शितमात्मयोगात्

तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं
यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥ ४७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੈਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕਰ ਅਪਨੇ ਜੋਗ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੇ ਤੁਝਕੋ ਯਹ ਆਦੀ, ਅਨੰਤ, ਤੇਜੋਮਯ, ਪਰਮ ਵਿਸ਼ਵ ਰੂਪ ਦਿਖਾਯਾ ਹੈ ਜੋ ਤੇਰੇ ਸੇ ਅਨਯ ਪੁਰਖ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਾ ਹੈ ॥ ੪੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਅਚਿੰਤ ਅਨੰਤ ਸ਼ਕਤੀਓਂ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੈਂ ਜਬ ਇੱਛਾ ਹੋ ਜੋਗ ਮਾਯਾ ਸੇ ਵਿਸ਼ਵ ਰੂਪ ਕੋ ਦਿਖਲਾ ਦੇਤੇ ਹੈਂ ॥ ੪੭ ।

ਮੂ੦ न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न
चक्रियाभिर्नतपोभिरुग्रैः ।
एवंरूपः शक्य अहं नृलोके
द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ– ਹੇ ਕੁਰੂ ਕੁਲ ਮੇਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਰਜੁਨ ਮਨੁਖਲੋਕ ਮੇਂ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਦੇਖਨੇ ਕੋ ਨ ਵੇਦ ਕੇ ਪੜਨੇ ਸੇ ਨ ਵਿਦਿਆ ਦਾਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਨ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਸੇ ਨ ਅਤਜੰਤ ਤਪ ਕਰਨੇ ਸੇ ਕੋਈ ਸਮਰਥ ਹੂਆ। ਯਹਾਂ ਯਗ ਵਿਦਿਆ ਕਾ ਨਾਮ ਹੈ ॥੪੮॥

ਮੂ੦ मातेव्यथा माच विमूढभावो
दृष्ट्वारूपं घोर मीदृङ् ममेदम् ।

व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं
तदेव मेरूपमिदं प्रपश्य ॥ ४९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਮੇਰਾ ਯੇਹ ਘੋਰ ਰੂਪ ਦੇਖ ਕਰ ਤੁਝ ਕੋ ਦੁਖ ਮਤ ਹੋ ਔਰ ਮੂੜ੍ਹਤਾ ਮਤ ਹੋਵੇ ਭੈ ਦੂਰ ਕਰ ਔਰ ਮਨ ਮੇਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਯੁਗਤ ਹੂਆ ੨ ਤੂ ਉਸੀ ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਕੋ ਦੇਖ ਐਸੇ ਕਹਿ ਕਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਉਸੀ ਕਾਲ਼ ਸ਼ਾਮਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਹੋਗਏ ਜੋ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਪਿਆਰਾ ਲਗਤਾ ਥਾ ॥ ੪੯ ॥

संजय उवाच

मू० इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा
स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।
आश्वासयमास च भीतमेनं
भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥ ५० ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸੰਜਜ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਚੰਦ੍ਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫਿਰ ਅਪਨਾ ਵਹੀ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਦਿਖਾਯਾ । ਵਾਸੁ-ਦੇਵ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਰਜੁਨ ਸੇ ਕਹਿਕਰ ਜੈਸੇ ਪਹਿਲੇ ਮੁਕਟ ਆਦੀ ਸੇ ਯੁਗਤ ਰੂਪ ਥਾ ਫਿਰ ਵੈਸੇ ਹੀ ਅਪਨਾ ਰੂਪ ਦਿਖਾਯਾ ਔਰ ਫਿਰ ਕਰੁਣਾਮਯ ਸ਼ਾਂਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕਰ ਡਰੇ ਹੂਏ ਇਸ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਦਿਲਾਸਾ ਦੀਆ । ਭਾਵ ਆਸ਼ਾ, ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂੰ ਮਤ ਡਰ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ, ਐਸਾ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ ॥ ੫੦ ॥

अर्जुनउवाच

मू० दृष्ट्वेदं मानुषंरूपं तव सौम्यं जनार्दन ।
इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ५१॥

ਭਾਖਾਰਥ-ਅਰਜੁਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦੇਵ ਜੀ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਦੁਸ਼੍ਰ ਜਨੋਂ ਕੋ ਪੀੜਾ ਦੇਨੇ ਵਾਲੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਚੰਦ੍ਰ ਆਪਕੇ ਇਸ ਸ਼ਾਂਤ ਮਨੁਖ ਰੂਪ ਕੋ ਦੇਖ ਕਰ ਅਬ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿੱਤ ਹੂਆ ਹੂੰ ਔਰ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਹੂੰ ॥ ੫੧ ॥

श्री भगवानुवाच

मू० सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ।
देवाअप्यस्य रूपस्य नित्यंदर्शनकाङ्क्षिणः ॥ ५२॥

ਭਾਖਾਰਥ-ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਜੋ ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਤੁਮਨੇ ਦੇਖਾ ਹੈ ਇਸਕਾ ਦੇਖਨਾ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਹੈ । ਦੇਵਤਾ ਭੀ ਇਸ ਰੂਪ ਕੇ ਸਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀ ਇੱਛਾ ਵਾਲੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੫੨ ॥

मू० नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन नचेज्यया ।
शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥५३॥

ਭਾਖਾਰਥ-ਯੇਹ ਮੇਰਾ ਦਰਸ਼ਨ ਬਹੁਤ ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ ਜੋ ਤੁਮਨੇ ਦੇਖਾ ਹੈ ਉਸ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ । ਅਰਜੁਨ ਜੈਸਾ ਮੁਝਕੋ ਤੁਮਨੇ ਦੇਖਾ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੈਂ ਨ ਵੇਦੋਂ ਸੇ, ਨ ਤਪ ਸੇ, ਨ ਦਾਨ ਸੇ, ਨ ਯਗ ਕਰਨੇ ਸੇ ਭੀ ਦੇਖਾ ਜਾਤਾ ਹੂੰ ॥ ੫੩ ॥

ਮੂ० भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेव विधोऽर्जुन ।
ज्ञातु द्रष्टुं च तत्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਹੇ ਸ਼ਤ੍ਰੂਓਂ ਕੋ ਤਪਾਨੇ ਵਾਲੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੈਸਾ ਵਿਸ਼ਵ ਰੂਪ ਪੀਛੇ ਦਿਖਾਯਾ ਹੈ ਐਸਾ ਮੈਂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਗਤੀ ਸੇ ਪਰਮਾਰਥ ਜਾਨਨੇ ਕੋ ਔਰ ਦੇਖਨੇ ਕੋ ਔਰ ਮੁਝ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਕੋ ਔਰੋਂ ਕੋ ਸ਼ਕ੍ਯ ਹੂੰ ॥ ੫੪ ।

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਯੇਹ ਜਾਨਨਾ ਕਿ ਅਵਿਦਿਆ ਕਾ ਕਾਰਯ ਕੇ ਸਹਿਤ ਨਾਸ਼ ਹੋਜਾਨਾ ਪੀਛੇ ਸ਼ੁਧ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ ਰਹਿ ਜਾਨਾ ਇਸ ਕੋ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋਨਾ ਜਾਨਨਾ। ੫੪ ॥

ਮੂ० मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः संगवर्जितः ।
निर्वैरः सर्वभूतेषु यः समा मेति पाण्डवः ॥ ५५ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनो नामै-
कादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਮੇਰਾ ਭਗਤ ਮੇਰੇ ਅਰਥ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਔਰ ਮੈਂ ਹੂੰ ਪਰਮ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਜਿਸਕਾ, ਪੁਤ੍ਰ ਆਦੀ ਮੇਂ ਆਸਕਤੀ ਰਹਿਤ, ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਮੇਂ ਨਿਰਵੈਰ ਹੈ ਵੋਹ ਮੁਝ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੫੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕੇ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਔਰ ਕਿਸੀ ਕੇ ਸਾਥ ਵਿਰੋਧ ਨ ਕਰਨਾ ਯਹੀ ਭਗਵਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਾ ਮੁਖ੍ਯ ਸਾਧਨ ਹੈ ॥ ੫੫ ॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਟੀਕਾ ਯਾਂ ਏਕਾਦਸ਼ੋ ਅਧਿਯਾਯ: ॥ ੧੧ ॥

ओ३म्

द्वादश अध्याय।

अर्जुन उवाच

मूलम् एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते।
ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः॥१॥

ਭਾਖਾਰਥ– ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਭਗਵਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਦਾ ਯੁਗਤ ਹੂਏ ੨ ਜੋ ਭਗਤ ਆਪਕੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜੋ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਅਖਜਰ ਅਵਜਕਤ ਕੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨ ਮੇਂ ਕੌਨ ਅਤਿਸ਼ੈ ਕਰਕੇ ਯੋਗਵੇੱਤਾ ਹੈਂ ॥ ੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਕਈ ਤੋ ਆਪ ਕੋ ਵਿਸ਼ਨੂ, ਸ਼ਿਵ, ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਆਦੀ ਮੂਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸਮਝਤੇ ਹੈਂ, ਕਈ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਰਾਟ ਹਿਰਣਯਗਰਭ, ਕਈ ਪੁਰੁਖ ਈਸ਼੍ਵਰ ਜਾਨਕਰ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਥਮ ਅਧਿਆਇ ਸੇ ਲੇਕਰ ਗਿਆਰਵੇਂ ਤਕ ਆਪਨੇ ਉਪਦੇਸ ਕੀਆ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਮੈਂ ਜਾਨਨਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ ਜੋ ਸਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਉਪਾਸਕ ਔਰ ਜੋ ਨਿਰਗੁਣ ਕੇ ਉਪਾਸਕ ਹੈਂ ਉਨ ਮੇਂ ਕੌਨ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਯੋਗ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੇ ਹੈਂ ॥ ੧ ॥

श्री भगवानुवाच

मू० मय्यावेश्य मनो ये मां नित्युक्ता उपास्ते।
श्रद्धया परयोपेता स्ते मे युक्ततमो मताः॥२॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਪਰਮ ਸ਼ਰਧਾ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੂਏ ੨ ਮਨ ਕੋ ਮੇਰੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼

ਕਰਕੇ ਨਿਯਤ ਯੁਗਤ ਹੂਏ ੨ ਮੁਝ ਸਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੁਹ ਮੁਝਕੋ ਅਤਿਸ਼ੈ ਕਰਕੇ ਜੋਗੀਓਂ ਮੇਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੰਮਤ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਉਨਕੋ ਮੈਂ ਜੋਗੀਓਂ ਮੇਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਾਨਤਾ ਹੂੰ ॥ ੨ ॥

ਮੂ० ये त्वक्षरमनिर्देश्य मव्यक्तं पर्युपासते ।
सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥ ३ ॥
सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्रसमबुद्धयः ।
ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਨਿਰਗੁਣ ਉਪਾਸਕੋਂ ਕਾ ਮਹਾਤਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਸਭ ਕਾਲ ਮੇਂ ਸਮਾਨ ਗਿਆਨ ਹੈ ਜਿਨਕਾ, ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਕੇ ਹਿਤ ਮੇਂ ਪ੍ਰੇਮ ਰਖਤੇ ਹੈਂ, ਸਬ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੋ ਰੋਕ ਕਰ ਜੋ ਮਹਾਤਮਾ ਨਿਰਗੁਣ ਉਪਾਸਕ, ਅਨਿਰਦੇਸ਼, ਅਵ੍ਯਕਤ, ਅਖ੍ਯਰ, ਸਰਵਤ੍ਰ ਗਮਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ, ਅਚਿੰਤ, ਕੂਟਅਸਥ, ਅਚਲ, ਧ੍ਰੁਵ ਕੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਤੋ ਮੁਝ ਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥੩॥੪॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਦਾ ਸੁਖ ਦੁਖ ਇਸ਼ਟ ਆਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੇਂ ਆਤਮਾ ਕੋ ਏਕ ਰਸ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਜਾਨਨੇ ਵੈਹ ਐਸਾ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਕੇ ਸਾਈ ਵਤ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਨ ਕਭੀ ਬੜ੍ਹਤਾ ਹੈ ਨ ਘਟਤਾ ਹੈ ਚਿੱਤ ਸੇ ਭੀ ਸੂਖਮ ਹੈ ॥ ੩ ॥ ੪ ॥

ਮੂ० क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्त चेतसाम् ।
अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते ॥ ५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਵ੍ਯਕਤ ਮੇਂ ਆਸਕਤ ਹੈ ਚਿੱਤ ਜਿਨਕਾ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਉਪਾਸਨਾ ਕੇ ਅਭੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੂਏ ਉਨ ਕੋ ਬਹੁਤ ਅਤ੍ਯੰਤ ਦੁਖ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਸੇ ਰੂਪ ਰਸ ਆਦੀ ਵਿਖਯੋਂ ਸੇ ਪ੍ਰੀਤੀ ਉਨਕੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੂਈ ਅਵ੍ਯਕਤ ਗਤੀ ਅਰਥਾਤ ਅਵ੍ਯਕਤ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇਹ ਧਾਰੀ ਹੂਆ ਹੈ ਉਨਕੋ ਦੁਖ ਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਦੇਹ ਅਭੀਮਾਨੀਓਂ ਕੋ ਅਵ੍ਯਕਤ ਗਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕਰਨਾ ਪੜਤਾ ਹੈ ਇਸਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਇਸ ਮੰਤ੍ਰ ਸੇ ਆਗੇ ੧੨ ਸ਼ਲੋਕ ਤਕ ਉਨ ਕੇ ਲੀਏ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਕਹੇਂਗੇ ਤਾਂਕਿ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਉਨ ਕੋ ਸੁਲਭ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਉਪਾਸਕੋਂ ਨੇ ਭੀ ਪਹਿਲੇ ਸਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਹੀ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਕੀਆ ਹੈ ॥ ੫ ॥

मू० ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ।
अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥ ६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਸੰਨ੍ਯਾਸ ਕਰ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੂਏ ਅਨਨ੍ਯ ਯੋਗ ਸੇ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕਾ ਮੈਂ ਉਧਾਰ ਕਰੂੰਗਾ ॥ ੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ ਸਲੋਕ ਮੇਂ ਉਨ ਭਗਤੋਂ ਕਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੈ ਜਿਨੋਂ ਨੇ ਇਸ ਜਨਮ ਮੇਂ ਵਾ ਪੂਰਬਕ ਜਨਮ ਅਗਨੀਹੋਤ੍ਰ ਆਦੀ ਕਰਮੋਂ ਸੇ ਅੰਤਾਕਰਣ ਸੁਧ ਕਰ ਲੀਆ ਹੈ ॥ ੬ ॥

मू० तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।
भवामि नचिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥७॥

ਭਾਖਾਰਥ-ਭਗਤੋਂ ਕੇ ਧੀਰਯ ਬਾਂਧਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਭਗਵਾਨ ਪ੍ਰਤਿਗਯਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ ਹੈ ਚਿੱਤ ਜਿਨਕਾ, ਐਸੇ ਉਨ ਭਗਤੋਂ ਕੋ ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੁ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁਦ੍ਰ ਸੇ ਸ਼ੀਘ੍ਰ ਹੀ ਮੈਂ ਉਧਾਰ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੂੰ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਵਾ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦੇਵ ਆਦੀ ਕੇ ਭਗਤ ਹੈਂ ਵੋਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁਦ੍ਰ ਸੇ ਪਾਰ ਹੋਂਗੇ ॥ ੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੈਸੇ ਕੋਈ ਮਨੁਖ ਮਣੀ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾ ਕੋ ਮਣੀ ਜਾਨਕਰ ਲੇਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਦੌੜਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਪ੍ਰਭਾ ਤੋ ਮਣੀ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਜਾਨੇ ਸੇ ਯਥਾਰਥ ਮਣੀ ਹੀ ਮਿਲ ਗਈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਸਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸ਼ੁਧ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਕਾ ਗਿਆਨ ਹੋਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੭ ॥

मू० मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ।
निवसिष्यसि मय्येव अतऊर्ध्वं न संशयः ॥ ८॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜਿਨਕਾ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਮਨ ਆਸਕਤ ਹੈ ਉਨਕਾ ਮੈਂ ਉਧਾਰ ਕਰੂੰਗਾ ਯੇਹ ਮੈਨੇ ਪ੍ਰਤਿਗਯਾ ਕੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਾਰਣ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਭੀ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਮਨ ਕੋ ਇਸਥਿਰ ਕਰ, ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਬੁਧੀ ਕਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ, ਇਸ ਸੇ ਆਗੇ ਤੂ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਹੀ ਵਾਸ ਕਰੇਗਾ ਇਸ ਮੇਂ ਸੰਸੇ ਨਹੀਂ ॥ ੮ ॥

मू० अथचित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ।
अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनञ्जय ॥९॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਪੂਰਬ ਉਪਾਇ ਸੇ ਭੀ ਸੁਗਮ ਉਪਾਇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਔਰ ਜੋ ਤੂ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਚਿੱਤ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਨੇ ਕੋ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੋ ਅਭਿਆਸ ਯੋਗ ਸੇ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀ ਇੱਛਾ ਕਰ ॥ ੯ ॥

ਟੀਕਾ

ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮੇਂ ਵਾ ਵਿਸ਼ਵ ਰੂਪ ਮੇਂ ਚਿੱਤ ਇਸਥਿਰ ਹੋ ਤੋ ਪੁਨਾ ੨ ਯਹ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਕਿ ਜਬ ਮਨ ਦੂਸਰੇ ਪਦਾਰਥ ਮੇਂ ਜਾਵੇ ਉਸ ਖਜਣ ਮੇਂ ਹਟਾ ਕਰ ਮੇਰੇ ਸਰੂਪ ਮੇਂ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰੇ ਇਸੀ ਕੋ ਅਭਿਆਸ ਜੋਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਅਭਿਆਸ ਕਰਤ ੨ ਮਨ ਅਵੱਸ਼ ਨਿਸ਼ਚਲ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਅਭਿਆਸ ਮੇਂ ਪ੍ਰਿਥਮ ਦੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਦੁਖ ਜਾਨ ਕਰ ਛੋਡੇ ਨਹੀਂ ॥ ੯ ॥

मू० अभ्यासेप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।
मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिमवाप्स्यसि ॥१०॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਉਸ ਸੇ ਭੀ ਸੁਗਮ ਉਪਾਇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਅਭਿਆਸ ਮੇਂ ਭੀ ਤੂ ਅਸਮਰਥ ਹੈ ਤੋ ਮਤ-ਕਰਮ ਪਰਾਇਣ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਸਾਧੋਂ ਔਰ ਮਹਾਤਮਾਓਂ ਕੀ ਸੇਵਾ ਮੇਂ ਤਤਪਰ ਰਹੋ ਔਰ ਸ਼ੁਧ ਪਵਿਤ੍ਰ ਰਹੋ ਮੇਰੇ ਅਰਥ ਭੀ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸ਼ੁਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਗਿਆਨ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕਰ ਮੋਖਜ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ॥ ੧੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਾਧੂ ਮਹਾਤਮਾ ਕੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨੀ ਔਰ ਭਗਵਤ ਪ੍ਰੇਮੀਓਂ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਯਹ ਸਭ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸ਼ੁਧੀ ਕੇ ਹੇਤੂ ਹੈਂ ॥ ੧੦ ॥

ਮੂ० अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्त्तुं मद्योगमाश्रितः ।
सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरुयतात्मवान् ॥ ११ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਉਸ ਸੇ ਭੀ ਸੁਗਮ ਉਪਾਇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਯੋਹ ਭੀ ਤੂ ਕਰਨੇ ਕੋ ਅਸਮਰਥ ਹੈ ਤੋ ਭਗਤੀ ਯੋਗ ਕੋ ਆਸ਼੍ਰਿਤ ਹੂਆ ੨ ਮਨ ਕੋ ਜੀਤ ਕਰ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਅਰਥਾਤ ਫਿਰ ਸੰਕਲਪ ਵਿਕਲਪ ਮਤ ਕਰ ਜੋ ਕੁਛ ਨਿਤਯ, ਨੈਮਿਤਕ, ਔਰ ਪ੍ਰਾਯਸ਼ਚਿੱਤਾਦਿ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਹੋ ਸਕੇ ਵੁਹੀ ਕਰ ॥ ੧੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਵਯਵਹਾਰ ਮੇਂ ਯੇਹ ਸਮਝਨਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕਰਨੇ ਸੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਜੋ ਪ੍ਰਾਲਬਧ ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਗਿਆ ਹੈ ਵੁਹੀ ਹੋਗਾ। ਮੋਖਯ ਮਾਰਗ ਮੇਂ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਮੁਖ੍ਯ ਹੈ, ਵਯਵਹਾਰ ਮੇਂ ਪ੍ਰਾਲਬਧ ਮੁਖਯ ਹੈ ॥ ੧੧ ॥

ਮੂ० श्रेयोहि ज्ञानमाभ्यासा ज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ।
ध्यानात्कर्मफलत्याग स्त्यागाच्छान्तिर नन्तरम्
॥ १२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਭਿਆਸ ਸੇ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਗਿਆਨ ਸੇ ਧਿਆਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ਧਿਆਨ ਸੇ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਕਾ ਤਿਆਗ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਤਿਆਗ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੧੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਬਿਨਾ ਵੇਦੋਂ ਕੇ ਅਰਥ ਕੋ ਜਾਨਨੇ ਸੇ ਕਿਸੀ ਕਰਮ ਕੇ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਮੇਂ

ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਨਿਸ਼ਫਲ ਹੈ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਕੇ ਤਿਆਗ ਸੇ ਹੋਤੀ ਹੈ ਬਿਨਾ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਸੇ ਚਿੱਤ ਉਪਰਾਮ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ॥ ੧੨ ॥

मू० अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुणएवच ।
निर्ममो निरहंकारः समदुःख सुखः क्षमी ॥ १३॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸ਼ਾਂਤ ਪੁਰਖ ਔਰ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਪੁਰਖੋਂ ਕੇ ਲੱਖਨ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਸਾਤ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਉਤ੍ਰ ੨ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ ਬਹੁ ਵਚਨ ਯਹਾਂ ਆਦਰ ਕੇ ਲੀਏ ਹੈ ਆਪਨੇ ਸਮਾਨ ਕੇ ਸਾਥ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਰਖਤੇ ਹੈਂ ਛੋਟੇ ਪਰ ਦਯਾ ਹੀ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਯੇਹ ਚਾਹਤੇ ਹੈਂ ਜੈਸੇ ਹਮ ਵਿਦਿਆ ਵਾਨ ਔਰ ਧਨਵਾਲੇ ਹੈਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਐਸੇ ਹੀ ਇਨ ਕੋ ਭੀ ਕਰੇ ਜਹਾਂ ਤਕ ਹੋਸਕੇ ਯਥਾਸ਼ਕਤੀ ਉਨਕੇ ਊਪਰ ਉਪਕਾਰ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਮਮਤਾ ਰਹਿਤ ਅਹੰਕਾਰ ਰਹਿਤ ਸਮ ਹੈਂ ਸੁਖ ਔਰ ਦੁਖ ਜਿਨ ਕੋ ਯੇਹ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਸੁਖ ਔਰ ਦੁਖ ਦੋਨੋਂ ਅਨਿਤ੍ਯ ਹੈਂ ਔਰ ਬਿਨਾ ਕਾਰਣ ਜੋ ਅਪਰਾਧ ਭੀ ਕਰੇ ਉਸ ਪਰ ਭੀ ਖਿਮਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੩ ॥

मू० संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढ निश्चयः ।
मय्यर्पितमनोबुद्धियों मद्भक्तः समेप्रियः ॥१४॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਦਾ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਅਰਥਾਤ ਯਥਾਲਾਭ ਸੇ ਸੰਤੋਖ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਅਸ਼ਟਾਂਗ ਯੋਗ ਵਾਲਾ ਅਰਥਾਤ

ਯਮ ਨਿਯਮ ਆਦੀ ਪਰਾਇਣ, ਜੀਤਾ ਹੈ ਸੁਭਾਵ ਜਿਸਨੇ ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਮੇਂ ਜੋ ਕਰੂਰ ਸੁਭਾਵ ਥਾ ਉਸਕੋ ਜੀਤ ਕਰ ਸੌਮਯ ਸਾਂਤ ਸੁਭਾਵ ਕਰ ਲੀਆ ਹੈ ਜਿਸਨੇ, ਦ੍ਰਿੜ ਹੈ ਨਿਸਚਾ ਜਿਸ ਕਾ, ਮੁਝ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਅਰਪਣ ਕੀਆ ਹੈ ਮਨ ਔਰ ਬੁਧੀ ਜਿਸਨੇ ਅਰਥਾਤ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀਓਂ ਕੋ ਆਤਮਾਕਾਰ ਕਰਲੀਆ ਹੈ ਜਿਸਨੇ, ਐਸਾ ਜੋ ਮੇਰਾ ਭਗਤ ਹੈ ਵੋਹ ਮੁਝ ਕੋ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ॥ ੧੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਚੌਥੇ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਸ੍ਰੀਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਕਹਾ ਥਾ ਕਿਗਿਆਨੀ ਮੇਰੇ ਕੋ ਅਤਯੰਤ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ਉਸੀ ਕੋ ਇਨ ਸਾਤ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜਿਸ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਹੋ ਵਹਾਂ ਭੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੇ ਜਾਨ ਲੇਨਾ ੧੩ ਔਰ ੧੭ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਨਯ ਪਾਂਚ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਹੈ ॥ ੧੪ ।

ਮੂ० यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।
हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥१५॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜਿਸ ਸੇ ਜੀਵ ਮਾਤ੍ਰ ਨ ਭੈ ਕਰੇਂ ਔਰ ਜੋ ਕਿਸੀ ਜੀਵ ਸੇ ਭੈ ਨ ਕਰੇ ਹਰਖ ਕ੍ਰੋਧ ਭੈ ਉਦਵੇਗ ਇਨ ਚਾਰੋਂ ਸੇ ਜੋ ਰਹਿਤ ਹੈ ਵੋਹ ਮੁਝਕੋ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ॥ ੧੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ਼ਟ ਵਸਤੂ ਕੇ ਮਿਲਨੇ ਦੇਖਨੇ ਸੇ ਜੋ ਮਨ ਮੇਂ ਆਨੰਦ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸ ਕੋ ਹਰਖ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਵਿਦਿਆਵਾਨ ਔਰ ਧਨਵਾਨ ਕੋ ਦੇਖ ਕਰ ਮਨ ਮੇਂ ਨ ਸਹਾਰਨਾ ਇਸਕੋ ਅਮਰਸ਼ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਜੋ ਮਨ ਮੇਂ ਸ਼ੰਕਾ

ਹੋਨਾ ਉਸਕੋ ਭੈ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਚਿੱਤ ਕਾ ਜੋ ਏਕ ਅਸਥਾਨ ਨ ਅਸਥਿਰ ਹੋਨਾ ਉਸ ਕੋ ਉਦਵੇਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੫ ॥

मू० अनपेक्षः शुचिर्दक्षः उदासीनो गतव्यथः ।
सर्वारम्भपरित्यागी योमद्भक्तः स मे प्रियः ॥१६॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੋ ਪੁਰਖ ਪਦਾਰਥ ਮੇਂ ਇੱਛਾ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਬਾਹਰ ਜਲ ਮ੍ਰਿਤਕਾ ਸੇ ਸ਼ੁੱਧ ਰਹਿਤਾ ਹੈ, ਭੀਤਰ ਸੇ ਰਾਗ ਦ੍ਵੇਖ ਆਦੀ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪੜ੍ਹਾਨੇ ਮੇਂ ਚਤੁਰ ਹੈ, ਉਦਾਸੀਨ ਅਰਥਾਤ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਸੇ ਰਹਿਤ, ਮਨ ਮੇਂ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਖੇਦ ਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਸਭ ਇਸ ਲੋਕ ਵਾ ਪਰਲੋਕ ਕੇ ਨਮਿੱਤ ਜੋ ਆਰੰਭ ਹੈਂ ਉਨ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਐਸਾ ਜੋ ਮੇਰਾ ਭਗਤ ਹੈ ਵੋਹ ਮੁਝਕੋ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ॥ ੧੬ ॥

मू० यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति ।
शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान् यः स मे प्रियः १७

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੋ ਨ ਹਰਖ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਨ ਦ੍ਵੇਖ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਨ ਸੋਚ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਨ ਇੱਛਾ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਸੁਭ ਔਰ ਅਸੁਭ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਕੇ ਤਿਆਗਨੇ ਕਾ ਸੁਭਾਵ ਹੈ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਜੋ ਭਗਤੀਮਾਨ ਵੋਹ ਮੁਝਕੋ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ॥ ੧੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ਼੍ਟ ਵਸਤੂ ਕੇ ਮਿਲਨੇ ਸੇ ਜਿਸਕੋ ਆਨੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ, ਅਨਿਸ਼ਟ ਵਸਤੂ ਕੇ ਮਿਲਨੇ ਸੇ ਦ੍ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ, ਨਸ਼ਟ ਵਸਤੂ ਕਾ ਸੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ, ਆਗੇ ਲਾਭ ਕੇ ਲੀਏ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਸ਼ੁਭ ਔਰ ਅਸ਼ੁਭ ਯੇਹ ਦੋਨੋਂ ਪਦਾਰਥ ਅਗਿਆਨ ਕੇ ਕਾਰਜ ਹੈਂ ਇਨ ਕੋ ਅਨਿਤਜ ਜਾਨ ਕਰ ਦੋਨੋਂ ਕਾ

ਤਿਆਗ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਸੁਧ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਜੋ ਪ੍ਰਤੀਤ ਰਖਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਪੁਰਖ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕੋ ਅਤਯੰਤ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ॥ ੧੭ ॥

ਮੂ० समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः ॥१८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ਼ਤ੍ਰ ਔਰ ਮਿਤ੍ਰ ਮੇਂ ਜੋ ਸਮ ਹੈ, ਵੈਸੇ ਹੀ ਮਾਨ ਔਰ ਅਪਮਾਨ ਮੇਂ ਜੋ ਸਮ ਹੈ, ਸ਼ੀਤ ਗਰਮੀ ਮੇਂ ਔਰ ਦੁਖ ਸੁਖ ਮੇਂ ਜੋ ਸਮ ਹੈ ਔਰ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਸੰਗ ਸੇ ਵਰ-ਜਿਤ ਹੈ, ਵੈਹ ਮੇਰੇ ਕੋ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ॥ ੧੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਆਤਮਨਿਸ਼ਠ ਜੋ ਪੁਰਖ ਹੈਂ ਵੈਹ ਸ਼ਰੀਰ ਆਦੀ ਮੇਂ ਅਭਿਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਤੇ ਇਸੀ ਹੇਤੂ ਸੇ ਸ਼ਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਆਦੀ ਮੇਂ ਉਨਕੀ ਵਿਖਮਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਜੈਸੇ ਉਨਕਾ ਮਾਨ ਵੈਸੇ ਹੀ ਅਪਮਾਨ, ਮਾਨ ਅਪਮਾਨ ਯੇਹ ਸਭ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੇ ਧਰਮ ਹੈਂ, ਆਤਮਾਨਿਸ਼ਠ ਮਹਾਤਮਾ ਇਨਸੇ ਅਪਨੇ ਕੋ ਪ੍ਰਿਥਕ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਬਿਨਾ ਆਤਮਾਨਿਸ਼ਠ ਕੇ ਦੇਹ ਅਭਿਮਾਨੀਓਂ ਕੋ ਉਕਤ ਲੱਖਣੋਂ ਕਾ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਕਰਨਾ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਯੇਹ ਲੱਖਣ ਗਿਆਨਨਿਸ਼ਠੋਂ ਮੇਂ ਪਾਇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੮ ॥

ਮੂ० तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी सन्तुष्टो येन केनचित् ।
अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥१९

ਭਾਖਾਰਥ–ਸਮਾਨ ਹੈ ਨਿੰਦਾ ਔਰ ਉਸਤਤੀ ਜਿਸ ਕੋ, ਚੁਪ ਰਹਿਨੇ ਵਾਲਾ, ਵਾ ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਾਲਬਧ ਵਸ਼ ਸੇ ਬਿਨਾਂ ਯਤਨ ਸੇ ਅਧਕ ਵ ਕਮ ਮਿਲੇ ਉਸ ਪਰ ਸੰਤੋਖ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਇਕ ਜਗਹ ਨਿਯਮ ਸੇ ਨ ਰਹਿਨੇ ਵਾਲਾ,

ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੇਂ ਨਿਸਚਲ ਹੈ ਬੁਧੀ ਜਿਸਕੀ, ਐਸਾ ਭਗਤੀਮਾਨ ਮਨੁਖ ਮੁਝਕੋ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ॥ ੧੯ ॥

मू० ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्य्युपासते ।
श्रद्धधाना मत्पर मा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः २०

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम
द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੈਂ ਹੂੰ ਪਰਮ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਗਤਿ ਜਿਹਨੋਂ ਕੀ ਐਸੇ ਜੋ ਸਰਧਾਵਾਨ ਭਗਤ ਇਸ ਧਰਮ ਸੇ ਯੁਗਤ ਅਮ੍ਰਿਤ ਕੋ ਜੋ ਮੈਨੇ ਕਹਾ ਹੈ ਇਸਕਾ ਸੇਵਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਭਗਤ ਤੋ ਮੁਝਕੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਜੋ ਅਦ੍ਵੇਸ਼ਾ ਆਦੀ ਲੱਖਣੋਂ ਯੁਗਤ ਹੈਂ ਵੋਹ ਤੋ ਅਤਯੰਤ ਪਿਆਰੇ ਹੈਂ ॥ ੨੦ ॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਟੀਕਾਯਾਂ ਦ੍ਵਾਦਸ਼ੋ ਅਧਿਯਾਯਾ ॥ ੧੨ ॥

ओ३म्

त्रयोदश अध्याय।

अर्जुन उवाच

मूलम् प्रकृतिं पुरुषं चैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञ मेवच ।
एतद्वेदितु मिच्छामि ज्ञानं ज्ञेयं च केशव ॥ १ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਹੇ ਕੇਸ਼ਵ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਔਰ ਪੁਰਖ, ਖੇਤ੍ਰ ਔਰ ਖੇਤ੍ਰਗਯ, ਗਿਆਨ ਔਰ ਗੇਅ, ਇਨਕੇ ਜਾਨਨੇ ਕੀ ਮੈਂ ਇੱਛਾ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ॥ ੧ ॥

श्री भगवानुवाच

मू० इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।
एतद्योवेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञमिति तद्विदः ॥ २ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਬਾਰਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਕਹਾ ਥਾ ਕਿ ਮੈਂ ਭਗਤੋਂ ਕੋ ਸੰਸਾਰ ਸੇ ਸ਼ੀਘ੍ਰ ਉਧਾਰ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਵੋਹ ਬਿਨਾ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਤਾ ਇਸ ਲੀਏ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਸਾਧਨ ਸਹਿਤ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਸ਼੍ਰੀਰ ਕੋ ਖੇਤ੍ਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਇਸਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਖੇਤ੍ਰਗਯ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੇ ਖੇਤ੍ਰਗਯ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਸਥੂਲ ਸ਼੍ਰੀਰ ਖੇਤ੍ਰ ਕੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਇਸ ਮੇਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ, ਜੋ ਇਸਕਾ ਅਭਿਮਾਨੀ ਉਸਕੋ ਖੇਤ੍ਰਗਯ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਖੇਤ੍ਰਗਯ ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ, ਅਸੰਗ, ਨਿਤਯ ਮੁਕਤ ਐਸਾ ਹੈ ॥ ੨ ॥

ਮੂ० क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥ ३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਸਪਸ਼ਟ ਜੀਵ, ਔਰ ਈਸ੍ਵਰ, ਕੀ ਲਖਯ ਅਰਥ ਮੇਂ ਏਕਤਾ ਦਿਖਾਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਭ ਖੇਤ੍ਰੋਂ ਮੇਂ ਖੇਤ੍ਰਗਯ ਮੁਝਕੋ ਹੀ ਤੂ ਜਾਨ ਜੋ ਖੇਤ੍ਰ ਔਰ ਖੇਤ੍ਰਗਯ ਕਾ ਜੋ ਗਿਆਨ ਵੈਹ ਗਿਆਨ ਮੇਰਾ ਮਤ ਹੈ ॥ ੩ ॥

ਮੂ० तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्च यद्विकारि यतश्च यत् ।
स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥ ४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਇਦੰ ਸ਼ਰੀਰੰ ਇਤਯਾਦਿ ਸ਼ਲੋਕ ਸੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਸੰਪੂਰਣ ਖੇਤ੍ਰਾਧਿਆ ਕੇ ਅਰਥ ਕਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਰੂਪ ਯੇਹ ਸ਼ਲੋਕ ਅਸਥਾਪਨ ਕੀਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਜਿਸਕਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਆ ਗਿਆ ਇਦੰ ਸ਼ਰੀਰੰ ਯਿਹੀ ਉਸਕੋ ਖੇਤ੍ਰ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਸੋ ਵੈਹ ਖੇਤ੍ਰ ਜੈਸਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜੈਸੇ ਧਰਮੋਂ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੈ, ਔਰ ਜਿਨ ਵਿਕਾਰੋਂ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ੨ ਉਸ ਮੇਂ ਵਿਕਾਰ ਹੈਂ, ਔਰ ਜਿਸ ਸੇ ਜੋ ਕਾਰਯ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਔਰ ਸੋ ਖੇਤ੍ਰ ਜੈਸਾ ਕਹਾ ਹੈ, ਔਰ ਜਿਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾ ਖੇਤ੍ਰਗਯ ਕਹਾ ਹੈ, ਸੋ ਸਬ ਖੇਤ੍ਰ ਖੇਤ੍ਰਗਯ ਕਾ ਜੈਸਾ ਕੁਛ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਔਰ ਜੈਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੋਂ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੈ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤਿਸ ਸਭ ਕੋ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਬਚਨੋਂ ਸੇ ਤੂ ਸੁਨ ਅਰਥਾਤ ਸੁਨਕਰ ਨਿਸਚੇ ਕਰ ॥ ੪ ॥

मू० ऋषिभिर्बहुधागीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक् ।
ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः ॥ ५ ॥

ਭਾਖ੍ਯਾਰਥ–ਜੋ ਗਿਆਨ ਮੈਂ ਤੁਝ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ਯਹੀ ਅਨਾਦੀ ਵੇਦੋਕਤ ਔਰ ਵਿਦਵਾਨੋਂ ਨੇ ਭੀ ਨਿਸਚੇ ਕੀਆ ਹੈ। ਰਿਖੀਓਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਇਸੀ ਗਿਆਨ ਕੋ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਆ ਹੈ ਵੇਦੋਂ ਨੇ ਭੀ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਪ੍ਰਿਥਕ ਕਹਾ ਹੈ ਔਰ ਹੇਤੂ ਵਾਲੇ ਨਿਸਚੇ ਕੀਏ ਹੂਏ ਬ੍ਰਹਮ ਸੂਤ੍ਰ ਪਦੋਂ ਸੇ ਕਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ॥ ੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਰਿਖੀਓਂ ਨੇ ਧਿਆਨ, ਧਾਰਨ, ਆਦੀ ਸਾਧਨੋਂ ਸੇ ਔਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਪੁਰਖ ਕੇ ਵਿਵੇਕ ਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਐਸਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਆ ਹੈ ਔਰ ਕਰਮ ਹੀ ਫਲ ਕਾ ਦਾਤਾ ਹੈ ਯਗ ਆਦੀ ਕਰਨੇ ਸੇ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕਾ ਪੂਜਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸ੍ਵਰਗ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੫ ॥

मू० महाभूतान्यहङ्कारो बुद्धिरव्यक्त एवच ।
इन्द्रियाणि दशैकञ्च पञ्चचेन्द्रियगोचराः ॥ ६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਸਤਤੀ ਕਰਕੇ ਭਗਵਾਨ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਪਾਂਚ ਸੂਖਮ ਮਹਾਂ ਭੂਤ, ਉਨ ਭੂਤ ਸੂਖਮੋਂ ਕਾ ਭੀ ਕਾਰਣ ਭੂਤ ਜੋ ਅਹੰਕਾਰ, ਬੁਧੀ, ਔਰ ਬੁਧੀ ਕੀ ਕਾਰਣ ਭੂਤ ਅਵਜਕਤ ਨਾਮ ਮਾਇਆ, ਦਸ ਇੰਦ੍ਰੇ, ਔਰ ਇੰਦ੍ਰਿਓਂ ਕੋ ਪ੍ਰੇਰਣ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਯਾਰਵਾਂ ਮਨ, ਔਰ ਪੰਚ ਸ਼ਬਦ ਆਦਿਕ ਵਿਸ਼ੇ, ਯੇਹ ਸਭ ਗਿਨਨੇ ਸੇ ਚੌਬੀਸ ਤਤ੍ਵ ਕਹੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ॥ ੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜਲ, ਤੇਜ, ਪਵਨ, ਅਕਾਸ, ਯੇਹ ਪਾਂਚ ਮਹਾ ਭੂਤ ਹੈਂ। ਜਿਸਸੇ ਮੈਂ ਐਸਾ ਕਰਤਾ ਹੂੰ, ਐਸੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਐਸੀ ਜੋ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਉਸਕੋ ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਨਿਸਚ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਜੋ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਉਸਕੋ ਬੁਧੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ, ਮਾਇਆ ਕਾਰਣ ਰੂਪ ਹੋਨੇ ਸੇ ਕਭੀ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਇਸ ਸੇ ਉਸਕੋ ਅਵਜਕਤ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਇੰਦ੍ਰੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਹੈਂ ਪਾਂਚ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੇ ਪਾਂਚ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੇ ਕਾਨ, ਤ੍ਰਚਾ, ਨੇਤ੍ਰ, ਜੀਭ, ਨਾਸਿਕਾ, ਯੇਹ ਪਾਂਚ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੇ ਹੈਂ ਯੇਹ ਗਿਆਨ ਉਤਪੰਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਸੇ ਇਨਕੋ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੇ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਬਾਣੀ, ਹਾਥ, ਪਾਉਂ, ਗੁਦਾ ਮੂਤ੍ਰ ਤਿਆਗਨੇ ਵਾਲਾ ਇੰਦ੍ਰੇ, ਯੇਹ ਪਾਂਚ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੇ ਹੈਂ, ਯੇਹ ਕਰਮ ਸਿਧ ਕਰਾਨੇ ਵਾਲੇ ਹੈਂ ਇਸ ਸੇ ਇਨ ਕੋ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਮਨ ਇਨ ਸਬ ਕੇ ਭੀਤਰ ਰਹਿਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਅੰਤਰਕਾਰਣ ਕਹਾਤਾ ਹੈ, ਔਰ ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ, ਯੇਹ ਇੰਦ੍ਰਿਓਂ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਇੰਦ੍ਰੇ ਇਨਕੋ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੬ ॥

ਮੂੰ॰ इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतनाधृतिः ।
एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ ७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਇਸ ਲੋਕ ਵਾ ਪਰਲੋਕ ਕੇ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੀ ਇੱਛਾ, ਅਪਨੇ ਇਸ਼ਟ ਮੇਂ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਕੇ ਸਾਥ ਦ੍ਵੇਸ਼, ਇਸ਼ਟ ਵਸਤੂ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੇਂ ਸੁਖ, ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਪਦਾਰਥੋਂ ਮੇਂ ਦੁਖ, ਅਸਥੂਲ ਸ਼ਰੀਰ, ਚੇਤਨਾ ਅਰਥਾਤ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ, ਜਿਸਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੇ ਸਭ ਅਨਰਥੋਂ ਕੀ ਨਿਵਰਤੀ ਹੋਜਾਤੀ ਹੈ, ਧੈਰਯ, ਯੇਹ ਖੇਤ੍ਰ ਸੰਖੇਪ ਸੇ ਸਹਿਤ ਵਿਕਾਰ ਕੇ ਕਹਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਖੇਤ੍ਰ ਵਿਕਾਰ ਯੁਗਤ ਹੈ, ਖੇਤ੍ਰਗਜ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਹੈ ॥੭॥

ਮੂੰ॰ अमानित्वमदम्भित्व महिंसाक्षान्ति रार्जवम् ।
आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥८॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਮੁਕਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਅੰਤਰ-ਮੁਖ ਸੂਖਸਮ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕੋ ਪਾਂਚ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਉਸਕੇ ਯੇਹ ਬੀਸ ਸਾਧਨ ਹੈਂ। ਪ੍ਰਿਥਮ ਇਨ ਮੇਂ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਮਾਨ ਰਹਿਤ, ਪਾਖੰਡ ਰਹਿਤ, ਹਿੰਸਾ ਰਹਿਤ, ਖਿਮਾ, ਰਸੀਲਤਾ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੀ ਸੇਵਾ, ਬਾਹਰ ਔਰ ਭੀਤਰ ਸੇ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ, ਸਨਮਾਰਗ ਮੇਂ ਇਸਥਿਰਤਾ, ਸਰੀਰ ਕਾ ਨਿਗ੍ਰਹ ॥ ੮ ॥

ਮੂ੦ इन्द्रियार्थेषु वैराग्य मनहङ्कार एव च ।
जन्ममृत्युजराव्याधि दुःखदोषानु दर्शनम् ॥९॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਇੰਦ੍ਰਿਓਂ ਕੇ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਵੈਰਾਗਯ, ਅਹੰਕਾਰ ਰਹਿਤ, ਜਨਮ, ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੁ ਬ੍ਰਿਧਅਵਸਥਾ ਔਰ ਵਿਯਾਧੀ ਇਨ ਚਾਰੋਂ ਮੇਂ ਦੁਖ ਔਰ ਦੋਸ਼ੋਂ ਕਾ ਸਦਾ ਦੇਖਨਾ ॥ ੯ ॥

ਮੂ੦ असक्ति रनभिष्वङ्गः पुत्रदार गृहादिषु ।
नित्यञ्च समचित्तत्व मिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥१०॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਪੁਤ੍ਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਗ੍ਰਿਹ ਆਦੀ ਮੇਂ ਸਕਤ ਨ ਹੋਨਾ, ਪੁਤ੍ਰ ਆਦੀ ਕੇ ਸੁਖ ਦੁਖ ਮੇਂ ਅਪਨੇ ਕੋ ਸੁਖੀ ਦੁਖੀ ਨ ਮਾਨਨਾ, ਇਸ਼ਟ ਅਨਿਸ਼ਟ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੇਂ ਸਦਾ ਸਮ ਚਿੱਤ ਰਹਿਨਾ ॥ ੧੦ ॥

ਮੂ੦ मयिचानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ।
विविक्त देशसेवित्व मरतिर्जनसंसदि ॥ ११ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਮੈਂ ਭਗਵਤ ਕਾ ਰੂਪ ਹੂੰ ਐਸੀ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਵਜਭਿਚਾਰ ਰਹਿਤ ਭਗਤੀ, ਏਕਾਂਤ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਰਹਿਨਾ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਜਨੋਂ ਕੀ ਸਭਾ ਮੇਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਰਹਿਤ ॥ ੧੧ ॥

ਮੂ੦ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्वज्ञानार्थदर्शनम् ।
एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा॥१२॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕਾ ਨਿਤਜ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸੁਨਨਾ, ਤਤ੍ਵ ਪਦੋਂ ਕੇ ਅਰਥ ਜਾਨਨੇ ਮੇਂ ਸਦਾ ਨਿਸ਼ਠਾ ਰਖਨਾ, ਯੇਹ ਗਿਆਨ ਯਹਾਂ ਤਕ ਕਹਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਧਨ ਕਹੇ ਹੈਂ ਉਨ ਕੋ ਭੀ ਗਿਆਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਯਹਾਂ ਗਿਆਨ ਪਦ ਕਾ ਅਰਥ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਜਿਸ ਸੇ ਜਾਨਾ ਜਾਏ ਉਸ ਕੋ ਗਿਆਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਯੇਹ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਕੇ ਅੰਤਰੰਗ ਸਾਧਨ ਹੈਂ ਇਸਲੀਏ ਇਨ ਕੋ ਭੀ ਗਿਆਨ ਕਹਾ। ਇਸ ਸੇ ਜੋ ਉਲਟਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਅਗਿਆਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਜਿਸਮੇਂ ਯੇਹ ਸਾਧਨ ਨ ਹੋਂ ॥ ੧੨ ॥

ਮੂ੦ ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ।
अनादिमत्परमं ब्रह्म न सन्ना स दुच्यते ॥ १३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਖੇਤ੍ਰਗਜ ਪਰਮਾਨੰਦ ਆਤਮਾ ਕਾ ਲਖਜਣ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਪੂਰਬ ਕਹੇ ਹੂਏ ਸਾਧਨੋਂ ਸੇ ਜਾਨਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਜੋ ਹੈ ਉਸਕੋ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ਜਿਸਕੋ ਜਾਨਕਰ ਅਮ੍ਰਿਤ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ

ਜਨਮ ਮਰਨ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋਕਰ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਫਲ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਕੇ ਸਰੂਪ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਅਨਾਦੀ ਪਰੇ ਸੇ ਪਰੇ ਬੜੋਂ ਸੇ ਬੜਾ ਵੈਹ ਨ ਸਤਿ ਨ ਅਸਤਿ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੧੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯਦੀ ਉਸਕੋ ਸਤਿ ਕਹੇਂ ਤੋ ਅਸਤਿ ਏਕ ਪਦਾਰਥ ਅਰਥ ਸੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਮਨ ਬਾਣੀ ਕਾ ਵਿਸ਼ੇ ਭੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੈ ਜੋ ੨ ਪਦਾਰਥ ਮਨ ਬਾਣੀ ਕਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਵੈਹ ਅਨਿਤ੍ਯ ਹੈ ਯੇਹ ਦੋਸ਼ ਬ੍ਰਹਮ ਮੇਂ ਭੀ ਆਤਾ ਹੈ ਯਦੀ ਅਸਤਿ ਕਹੇਂ ਤੋ ਯੇਹ ਅਨਰਥ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਕੀ ਸੱਤਾ ਸੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸੇ ਲੇਕਰ ਚੀਂਟੀ ਪਰਯੰਤ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਅਬ ਨ ਹੋਨੇ ਚਾਹੀਏ ॥ ੧੩ ॥

ਮੂ० सर्वतः पाणिपादंतत् सर्वतोक्षिशिरोमुखम् ।
सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥१४॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਬ੍ਰਹਮ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਓਰ ਹਾਥ ਪੈਰ ਹੈਂ ਜਿਸਕੇ ਸਭ ਓਰ ਆਂਖ ਸਿਰ ਔਰ ਮੁਖ ਹੈਂ ਜਿਸ ਕੇ ਸਭ ਓਰ ਕਾਨ ਹੈਂ ਜਿਸਕੇ ਜਗਤ ਮੇਂ ਸਭ ਕੋ ਵਿਆਪਤ ਹੋਕਰ ਇਸਥਿਤ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਜੀਵੋਂ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਮੇਂ ਪ੍ਰਾਣ ਆਦੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਮੇਂ ਨਖ ਸੇ ਸ਼ਿਖਾ ਪਰਯੰਤ ਵਿਆਪਤ ਹੈ ॥ ੧੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਉਸੀ ਕੋ ਕੂਟਸਥ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਹਾਥ ਪਾਦੋਂ ਸੇ ਜੋ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕੀ ਜਾਤੀ ਹੈ ਯੇਹ ਉਸਕੀ ਸੱਤਾ ਹੈ, ਆਂਖ ਕਾਨ ਨਾਕ ਇਨ ਸੇ ਜੋ ਦੇਖਨਾ ਸੁਨਨਾ ਔਰ ਸੂੰਘਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਯੇਹ ਉਸਕੀ ਚੇਤੰਨਤਾ ਹੈ ਅੰਤਾਕਰਣ ਮੇਂ ਜੋ ਸੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਯੇਹ ਉਸੀ ਕੇ ਆਨੰਦ ਕੀ ਛਾਯਾ ਹੈ ॥ ੧੪ ॥

ਮੂ० सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।
असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥१५॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸਭ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਆਦੀ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਵਿਸ਼ਆਕਾਰ ਹੋਕਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਸਭ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਸੇ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਔਰ ਆਸਕਤ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਸਭ ਕਾ ਆਧਾਰ ਪਾਲਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਸਤ੍ਵਾਦੀ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਗੁਣੋਂ ਕਾ ਭੋਗਤਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਵਿਸ਼ੇ ਜਨਜ ਸੁਖ ਦੁਖ ਆਦੀ ਕਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੧੫ ॥

ਮੂ० बहिरन्तश्च भूताना मचरं चर मेवच ।
सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥१६

ਭਾਖਾਰਥ–ਭੂਤੋਂ ਕੇ ਭੀਤਰ ਔਰ ਬਾਹਿਰ ਭੀ ਹੈ ਜੈਸੇ ਸੂਰਯ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾ ਗ੍ਰਹ ਕੇ ਭੀਤਰ ਔਰ ਬਾਹਿਰ ਹੋਤੀ ਹੈ ਉਸ ਮੇਂ ਦੀਵਾਰ ਉਪਾਧੀ ਰੂਪ ਹੈ ਅਚਰ ਔਰ ਚਰ ਭੀ ਹੈ ਅਸਥਾਵਰੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਸੰਬੰਧ ਹੋਨੇ ਸੇ ਅਚਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ । ਜੰਗਮੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਸੰਬੰਧ ਹੋਨੇ ਸੇ ਚਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ । ਸੂਖਜਮ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸਾਕਾਰ ਨਹੀਂ ਇਸ ਹੇਤੂ ਸੇ ਨਹੀਂ ਜਾਨਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਹੈ ਵਹਿਰ ਮੁਖ ਅਸਥੂਲ ਬੁਧੀ ਵਾਲੋਂ ਕੋ ਸਮੀਪ ਭੀ ਇਸਥਿਤ ਹੈ ਤੋ ਭੀ ਦੂਰ ਇਸਥਿਤ ਹੈ ॥ ੧੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਖੇਤ੍ਰਗਜ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਜੋ ਅਪਨਾ ਆਤਮਾ ਹੀ ਜਾਨਤੇ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤ੍ਰਗਜ ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਹਮਾਰਾ ਆਤਮਾ ਹੀ ਹੈ ਉਨ ਕੋ ਸਮੀਪ ਹੈ ਅਨਜ ਕੋ ਦੂਰ ਹੈ ॥ ੧੭ ॥

ਮੂ० अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम् ।
भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥१७॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਵੈਹ ਖੇਤ੍ਰਗ੍ਯ ਭੂਤੋਂ ਮੇਂ ਵਾਸਤਵ ਪ੍ਰਿਥਕ ਨਹੀਂ ਔਰ ਪ੍ਰਿਥਕ ਕੀ ਤਰਹ ਇਸਥਿਤ ਹੈ, ਭੂਤੋਂ ਕਾ ਪਾਲਨੇ ਵਾਲਾ ਇਸਥਿਤੀ ਕਾਲ ਮੇਂ ਵਿਸ਼ਨ ਰੂਪ ਹੋਕਰ ਹੈ, ਪ੍ਰਲੈ ਕਾਲ ਮੇਂ ਰੁਦ੍ਰ ਰੂਪ ਹੋਕਰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਔਰ ਉਤਪੱਤੀ ਕਾਲ ਮੇਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਰੂਪ ਹੋਕਰ ਉਤਪੱਤੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਆਸ਼ਾ ਯੇਹ ਹੈ ਕਿ ਵੈਹ ਖੇਤ੍ਰਗ੍ਯ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਮੇਂ ਏਕ ਔਰ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਹੈ, ਉਪਾਧੀ ਸੇ ਅਨੇਕ ਔਰ ਵਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ॥ ੧੭ ॥

ਮੂ० ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥१८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਵੈਹ ਜ੍ਯੋਤੀ ਕਾ ਭੀ ਜ੍ਯੋਤੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਚੰਦ੍ਰ ਸੂਰਯ ਆਦੀ ਕਾ ਭੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੈ ਇਸੀ ਕਾਰਣ ਅਗਿਆਨ ਸੇ ਪਰੇ ਕਹਾ ਹੈ ਅਗਿਆਨ ਕਾ ਕਾਰਯ ਬੁਧੀ ਆਦੀ ਕਾ ਵਿਸ਼ੇ ਨਹੀਂ ਵੈਹ ਅਪਨੇ ਆਪ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਹੈ ਔਰ ਅਮਾਨਤਾ ਆਦੀ ਸਾਧਨੋਂ ਸੇ ਜਾਨਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਹੈ ਤਤ੍ਵ ਗਿਆਨ ਸੇ ਹੀ ਜਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਸਭ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ॥ ੧੮ ॥

ਮੂ० इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।
मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਖੇਤ੍ਰ ਔਰ ਗਿਆਨ ਔਰ ਗੇਯ ਸੰਖੇਪ ਸੇ ਮੈਨੇ ਤੁਝ ਸੇ ਕਹਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ਭਗਤ ਇਸਕੋ ਜਾਨਕਰ ਮੇਰੇ ਭਾਵਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ॥ ੧੯॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਮੁਕਤੀ ਕੀ ਇੱਛਾ ਵਾਲਾ ਅਮਾਨਤਾ ਆਦੀ ਸਾਧਨੋਂ ਸੇ ਯੁਕਤ ਹੋਕਰ ਭਗਤ ਤੂੰ ਇਨ ਪਦੋਂ ਕੇ ਅਰਥ ਕੋ ਜਾਨਕਰ ਕਿਰਤਾਰਥ ਹੋਕਰ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਐਸੇ ਅਪਨੇ ਸਰੂਪ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਜਾਤਾ ਹੈ॥ ੧੯।

ਮੂ० प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि ।
विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृति सम्भवान्॥२०

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੀ ਅਚਿੰਤਜ ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਯਾ ਔਰ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਆਤਮਾ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਕੋ ਤੂ ਅਨਾਦੀ ਜਾਨ, ਦੇਹ ਇੰਦ੍ਰੇ ਆਦੀ ਔਰ ਸੁਖ ਦੁਖ ਮੋਹ ਆਦੀ ਕੋ ਤੂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਏ ਜਾਨ॥ ੨੦॥

ਮੂ० कार्यं कारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।
पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥२१॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਕਾਰਯ ਕਾਰਣ ਕੇ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਰੀਰ ਆਦੀ ਕੀ ਉਤਪੱਤੀ ਮੇਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਹੇਤੂ ਕਹੀ ਹੈ, ਸੁਖ ਦੁਖ ਕੇ ਭੋਗਨੇ ਮੇਂ ਪੁਰਖ ਹੇਤੂ ਕਹਾ ਹੈ॥ ੨੧॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅੰਤਕਾਰਣ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਚੇਤਨਯ ਪੁਰਖ ਭੋਗਤਾ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਯਦਿ ਅਪੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਜੜ੍ਹ ਹੈ ਉਸਕੋ ਸ਼ਰੀਰ ਆਦੀ ਕੀ ਉਤਪੱਤੀ ਮੇਂ ਕੇਵਲ ਹੇਤੂ ਕਹਿਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਚੇਤਨਯ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਉਸਕੋ ਜਗਤ ਕਾ ਉਪਾਦਾਨ

ਕਾਰਣ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਪੁਰਖ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਹੈ ਉਸਕੋ ਸੁਖ ਦੁਖ ਆਦੀ ਕੇ ਭੋਗਨੇ ਮੇਂ ਹੇਤੂ ਕਹਿਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਵੋਹ ਭੋਗਤਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਚੁੰਭਕ ਕੀ ਸਮੀਪਤਾ ਸੇ ਲੋਹਾ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ਐਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਪੁਰਖ ਕੀ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ ਔਰ ਜੈਸੇ ਪੁਤ੍ਰ ਆਦੀਕੇ ਸਾਥ ਸਨੇਹ ਹੋਨੇ ਸੇ ਉਸਕੇ ਸੁਖ ਦੁਖ ਮੇਂ ਆਪ ਭੀ ਸੁਖ ਦੁਖ ਕਾ ਭੋਗਤਾ ਹੋਜਾਤਾ ਹੈ ਐਸੇ ਹੀ ਜੀਵ ਪੁਰਖ ਦੇਹ ਇੰਦ੍ਰੀ ਆਦੀ ਕੇ ਸਾਥ ਸੰਬੰਧ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸੁਖ ਦੁਖ ਆਦੀ ਕਾ ਭੋਗਤਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਸੁਧ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ ॥ ੨੧ ॥

ਮੂ० पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते प्रकृतिजान्गुणान् ।
कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनिजन्म सु ॥२२॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੂਆ ਅਰਥਾਤ ਦੇਹ ਆਦੀ ਕੇ ਸਾਥ ਤਾਦਾਤਮਯ ਅਧਿਆਸ ਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੁਏ ੨ ਸੁਖ ਦੁਖ ਆਦੀ ਕੋ ਭੋਗਤਾ ਹੈ ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਅਭੋਗਤਾ ਹੈ ਦੇਵਤਾ ਮਨੁਖ ਆਦੀ ਯੋਨੀਯੋਂ ਮੇਂ ਜੋ ਇਸ ਕਾ ਜਨਮ ਹੈ ਇਸ ਕਾਰਣ ਗੁਣੋਂ ਕਾ ਸੰਗ ਹੈ ॥ ੨੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਤੋਗੁਣ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਦੇਵਤਾ, ਰਜੋ ਗੁਣ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਮਨੁਖ, ਤਮੋ ਗੁਣ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਪਸੂ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੨੨ ॥

ਮੂ० उपद्रष्टाऽनुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।
परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः॥२३

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੀਵ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਏਕਤਾ ਸਪਸ਼ਟ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਦਿਖਾਤੇ ਹੈਂ। ਇਸ ਦੇਹ ਮੇਂ ਜੋ ਜੀਵ ਹੈ ਵੋਹੀ ਪਰੇ ਸੇ ਪਰੇ ਦ੍ਰਸ਼ਟਾ ਕੀ ਤਰਹ ਦ੍ਰਸ਼ਟਾ ਹੈ, ਮਾਯਾ ਸਹਿਤ ਹੋਨੇ ਸੇ ਉਸਕੋ ਉਪਦ੍ਰਸ਼ਟਾ ਕਹਿਤੇ

ਹੈਂ ਔਰ ਕਰਮੋਂ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਏ ਸੁਖ ਮੇਂ ਸੁਖ ਮਾਨ ਕਰ ਆਨੰਦ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸ ਲੀਏ ਉਸਕੋ ਅਨੁਮੰਤਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਆਪ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਔਰ ਯਹੀ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਮਾਯਾ ਸਹਿਤ ਹੋਕਰ ਅਵਿਦਯਾ ਸਹਿਤ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਜੀਵ ਕਾ ਪਾਲਨ ਪੋਖਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾਹੈ ਔਰ ਵੁਹੀ ਭੋਗਤਾ ਹੈ ਮਹੇਸ਼੍ਰ ਔਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਨ ਨਾਮ ਸੇ ਭੀ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੨੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸ਼ੁਧ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਕੋ ਮਾਯਾ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਅਵਿਦਿਆ ਕ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਜੀਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜਬ ਦੋਨੋਂ ਉਪਾਧੀ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨ ਸੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋਜਾਤੀ ਹੈਂ ਫਿਰ ਕੇਵਲ ਸ਼ੁਧ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਏਕ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੨੩ ॥

ਮੂ॰ य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥ २४॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਤਮਾ ਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਔਰ ਗੁਣੋਂ ਕੇ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਕੇ ਸਰੂਪ ਕੋ ਸਤੋ ਆਦੀ ਗੁਣ ਔਰ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੇ ਵਿਸ਼ਿਓਂ ਕੇ ਸਹਿਤ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਸਬ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਵਰਤਮਾਨ ਹੂਆ ੨ ਭੀ ਫਿਰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਲੇਤਾ ॥੨੪॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਐਸਾ ਮਨੁਖ ਵੇਦ ਮਾਰਗ ਸੇ ਚਲੇ ਵਾ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਵਸ਼ ਸੇ ਜੈਸੀ ਉਸਕੀ ਇੱਛਾ ਹੋ ਵਰਤੇ ਤੋ ਭੀ ਮੁਕਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸ ਮੇਂ ਕਛ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ॥ ੨੪ ।

ਮੂ० ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्मना ।
अन्ये सांख्येनयोगेन कर्मयोगेन चापरे ॥ २५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਕਈ ਆਤਮਾ ਕੋ ਅੰਤਰਮੁਖ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਸੇ ਇਸ ਦੇਹ ਮੇਂ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ, ਕਈ ਸਾਂਖਯੋਗ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਪੁਰਖ ਕੇ ਵਿਵੇਕ ਦ੍ਵਾਰਾ ਵਾ ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਔਰ ਕਈ ਕਰਮਯੋਗ ਸੇ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਕਰਮ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਹੈਂ ਗੌਣ ਔਰ ਮੁਖਜ ਸਨਾਨ ਸੰਧਜੋਪਾਸਨ ਆਦੀ ਬਹਿਰੰਗ ਕਰਮ ਗੁਣ ਹੈਂ, ਸ਼ਮ ਦਮ ਆਦੀ ਅੰਤਰੰਗ ਕਰਮ ਮੁਖਜ ਹੈਂ ॥੨੫॥

ਮੂ० अन्येत्वेवमजानन्तः श्रुत्वाऽन्येभ्य उपासते ।
तेऽपिचातितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥२६॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਕਈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਤਮਾ ਕੋ ਜਾਨਤੇ ਹੂਏ ਅਨਜ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖੋਂ ਸੇ ਸੁਨਕਰ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਆਤਮਾ ਕੋ ਸਾਖਜਾਤ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਪਰੰਤੂ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਗੁਰੂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਯੇਹ ਸੁਨਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਹੂੰ 'ਅਹੰਬ੍ਰਹਮਾਸਮਿ' ਕਾ ਜਪ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਆਤਮਾ ਕੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਭੀ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰਵਣ ਪਰਾਇਣ ਹੂਏ ੨ ਮ੍ਰਿਤਯੁ ਕੋ ਤਰ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਮੂਰਖ ਕਰਮ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਫਲ ਕੀ ਇੱਛਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਜੋਹ ਕਹਿਤੇ

ਹੈਂ ਕਿ ਜਬ ਹਮਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸਾਖਸ਼ਾਤਕਾਰ ਹੋਗਾ ਤਬ ਹਮ ਅਹੰਬ੍ਰਹਮਾਸਮਿ ਇਸ ਕਾ ਜਪ ਕਰੇਂਗੇ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋ ਕਰਮ ਸੇ ਸ਼ਨੈ ੨ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੨੬ ॥

ਮੂ੦ यावत्संजायते किञ्चित्सत्वं स्थावर जङ्गमम् ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ २७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜੋ ਕੁਛ ਅਸਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤ੍ਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਉਸਕੋ ਤੂ ਖੇਤ੍ਰਗ੍ਯ ਕੇ ਸੰਜੋਗ ਸੇ ਜਾਨ ॥ ੨੭ ॥

ਮੂ੦ समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ।
विनश्यत्स्व विनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति।२८

ਭਾਖਾਰਥ--ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਬਿਨਾ ਯੇਹ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ਐਸਾ ਪੀਛੇ ਕਹਾ ਹੈ ਅਬ ਉਸਕੀ ਨਿਵਰਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਵਿਵੇਕ ਗਿਆਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਮੇਂ ਭੂਤੋਂ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋਨੇ ਪਰ ਭੀ ਆਤਮਾ ਕੋ ਸਮ, ਅਬਿਨਾਸੀ, ਇਸਥਿਤ, ਜੋ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ॥ ੨੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਆਤਮਾ ਕੋ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਦੇਹ ਆਦੀ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਪਰ ਭੀ ਉਸਕੋ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹੀ ਆਤਮਾ ਕੋ ਯਥਾਰਥ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੮ ॥

ਮੂ੦ समं पश्यन्हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।
नहिनस्त्यात्मनाऽऽत्मानं ततो याति परां गतिम्२९

ਭਾਖਾਰਥ–ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੋ ਨਿਸਚਲ ਸਭ ਜਗਹ ਸਮ

ਦੇਖਤਾ ਹੂਆ ਆਤਮਾ ਸੇ ਆਤਮਾ ਕੋ ਜੋ ਨਹੀਂ ਹਤ ਕਰਤਾ ਹੈ ਉਸਕੇ ਪੀਛੇ ਪਰਮਗਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੨੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੋ ਵਾ ਜੀਵ ਕੋ ਵਿਕਾਰਵਾਨ ਐਸਾ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਭੇਦ ਵਾਦੀ ਅਪਨੇ ਆਪ ਅਪਨਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੋ ਭੀ ਆਤਮਾ ਸੇ ਪ੍ਰਿਥਕ ਜਾਣਕਰ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਇਸੀ ਹੇਤੁ ਆਤਮ ਹਤਜਾ ਮੇਂ ਜੋ ਪਾਪ ਹੋਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਪਾਪ ਇਸ ਭੇਦ ਵਾਦੀ ਕੋ ਲਗਤਾ ਹੈ ॥ ੨੯॥

ਮੂ० प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।
यः पश्यति तथाऽऽत्मानमकर्तारं स पश्यति ।३०

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਸੇ ਕੀਏ ਹੂਏ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਜੋ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਆਤਮਾ ਕੋ ਅਕਰਤਾ ਦੇਖਤਾ ਹੈ, ਵੋਹ ਹੀ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ॥ ੩੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪੁਨਜ ਪਾਪ ਕਰਮ ਸ਼ਰੀਰ ਇੰਦ੍ਰਜ ਅੰਤਾਕਰਣ ਇਨ ਸੇ ਕੀਏ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਆਤਮਾ ਅਕ੍ਰਤਾ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਆਤਮਾ ਕੋ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਵੁਹੀ ਆਤਮਾ ਕੋ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ॥ ੩੦ ॥

ਮੂ० यदा भूत पृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।
ततएव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ ३१ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਯਹ ਪੁਰਖ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਕੋ ਨਿਆਰਾ ਨਿਆਰਾ ਏਕ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਇਸ-

ਥਿਤ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਸੇ ਭੀ ਵਿਸਤਾਰ ਕੋ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਉਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੩੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਪਨੇ ਅਗਿਆਨ ਸੇ ਹੀ ਸਭ ਜਗਤ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜਬ ਆਤਮਾਕਾਰ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੋਜਾਤੀ ਹੈ ਤਬ ਵੋਹ ਜਗਤ ਅਤਯੰਤ ਅਭਾਵ ਰੂਪ ਹੋਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੩੧ ॥

ਮੂ० अनादित्वान्निर्गुणत्वा त्परमायमव्ययः ।
शरीरस्थोऽपिकौन्तेय न करोति न लिप्यते॥३२॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਭੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅਨਾਦੀ ਹੋਨੇ ਸੇ ਔਰ ਨਿਰਗੁਣ ਹੋਨੇ ਸੇ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਹੈ ਨ ਪਾਪ ਪੁਨਜ ਕੋ ਕਰਤਾ ਹੈ ਨ ਲਿਪਾਇਮਾਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੩੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਦੇਹ ਆਦੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਮੇਂ ਆਤਮਾ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਔਰ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਅਗਿਆਨੀ ਕੀ ਤਰਹ ਪਾਪ ਕੇ ਸੰਗ ਸਪਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ॥ ੩੨ ॥

ਮੂ० यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।
सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥३३॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੈਸੇ ਆਕਾਸ਼ ਸਭ ਜਗਹ ਵਿਆਪਤ ਹੈ ਸੂਖਜਮ ਹੋਨੇ ਸੇ ਲਿਪਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਵੈਸੇ ਆਤਮਾ

ਸਭ ਜਗਹ ਦੇਹ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਭੀ ਹੈ ਔਰ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਕੇ ਸਾਥ ਲਿਪਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ॥ ੩੩ ॥

ਮੂ० यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नंलोक मिमं रविः ।
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥३४॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜੈਸੇ ਏਕ ਸੂਰਯ ਇਸ ਸੰਪੂਰਣ ਲੋਕ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਖੇਤ੍ਰਗਯ ਸਮਸਤ ਖੇਤ੍ਰ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥ ੩੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇਹ ਮੇਂ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ ਸਭ ਉਸੀ ਕੀ ਛਾਯਾ ਰੂਪ ਹੈਂ ॥ ੩੪ ॥

ਮੂ० क्षेत्र क्षेत्रज्ञयोरेव मन्तरं ज्ञानचक्षुषा ।
भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ति ते परम् ॥ ३५॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम
त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੂਰਬ ਰੀਤੀ ਸੇ ਗਿਆਨ ਚਖ੍ਹੁ ਖੇਤ੍ਰ ਖੇਤ੍ਰਗਯ ਕਾ ਭੇਦ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਭੂਤੋਂ ਕੀ ਜੋ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਅਵਿਦਿਆ ਰੂਪ ਮਾਇਆ ਉਸਕੋ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਆਤਮਾ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਬੰਧ ਔਰ ਮੋਖਜ ਕਾ ਹੇਤੂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਹੈ, ਤਮੋਗੁਣ ਔਰ ਰਜੋਗੁਣ ਕੇ ਸਾਥ ਸੰਬੰਧ ਕਰਨੇ ਸੇ ਬੰਧਨ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਸਤੋਗੁਣ ਕੇ ਸਾਥ ਸੰਬੰਧ ਕਰਨੇ ਸੇ ਮੋਖਜ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾਹੈ। ਇਸੀ ਅਰਥ ਕੋ ਸ੍ਰੀਭਗਵਾਨ ਚੌਦਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰੇਂਗੇ ॥ ੩੫ ॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਦਗੀਤਾ ਟੀਕਾਯਾਂ ਤ੍ਰਯੋਦਸ਼ੋ ਅਧਿਯਾਯਾ ॥ ੧੩ ॥

ओ३म्

चतुर्दश अध्याय।

श्री भगवानुवाच

मूलम् परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम्।
यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परांसिद्धिमितोगताः १

ਭਾਖਾਰਥ—ਜਬ ਸਤੋਗੁਣ ਅਧਿਕ ਹੋ ਰਜੋਗੁਣ ਔਰ ਤਮੋਗੁਣ ਕਮ ਹੋ ਤਬ ਗਿਆਨ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਸੇ ਪਰਮ ਸੁਖ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਲੀਏ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਸਤੋਗੁਣ ਆਦੀ ਕਾ ਭੇਦ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਫਿਰ ਗਿਆਨੋਂ ਕੇ ਮੱਧ ਮੇਂ ਉੱਤਮ ਗਿਆਨ ਕੋ ਜੋ ਪਰਮ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਉਸਕੋ ਮੈਂ ਕਹਿਤਾ ਹੋ ਜਿਸਕੋ ਜਾਨਕਰ ਸਭ ਮੁਨੀਂ ਇਸ ਲੋਕ ਮੇਂ ਪਰਮ ਸਿਧੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਏ ਹੈਂ ॥ ੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਗਿਆਨੋਂ ਮੇਂ ਉੱਤਮ ਗਿਆਨ ਇਸ ਲੀਏ ਹੈ ਕਿ ਵੋਹ ਸਾਖਿਆਤ ਮੁਕਤੀ ਕਾ ਹੇਤੂ ਔਰ ਪਰਮ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਇਸ ਗਿਆਨ ਸੇ ਬਹੁਤ ਮਹਾਤਮਾ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਏ ਹੈਂ ॥ ੧ ॥

मू॰ इदं तु ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः।
सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च॥२॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸ ਗਿਆਨ ਕਾ ਆਸ਼ਰਾ ਕਰਕੇ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਗਿਆਨ ਸਾਧਨ ਸਹਿਤ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਮੇਂ ਕਹਿਨਾ ਹੈ ਉਸਕਾ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਸਰੂਪ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਏ ਮੁਨਿ ਜਨ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਮੇਂ ਭੀ ਅਰਥਾਤ ਜਬ ਯਿਹ ਜਗਤ ਪ੍ਰਲੈ ਹੋਕਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋਗਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭੀ ਉਤਪੰਨ ਨ ਹੋਂਗੇ ਔਰ ਪ੍ਰਲੈ ਕਾਲ ਮੇਂ ਭੀ ਦੁਖ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ॥ ੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ ਗਿਆਨ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕਰ ਮਾਯਾ ਸੇ ਰਹਿਤ ਅਸਥੂਲ ਦੇਹ ਆਦੀ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਯਾ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਦੁਖ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਮਾਯਾ ਕਾ ਗਿਆਨ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਸੇ ਨਾਸ਼ ਹੋਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੨ ॥

मू॰ मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिनगर्भं दधाम्यहम् ।
सम्भवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत॥ ३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਮੇਰੀ ਯੋਨੀ ਅਰਥਾਤ ਬੀਜ ਧਾਰਣ ਕਰਨੇ ਕਾ ਅਸਥਾਨ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਕਾ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਹੈ ਉਸਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਆਤਮਾ ਮਾਯਾ ਮੇਂ ਚਿਦਾ-ਭਾਸ ਕੋ ਮੈਂ ਧਾਰਣ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮਾਯਾ ਸਹਿਤ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਉਸ ਸਭ ਭੂਤੋਂ ਕਾ ਪ੍ਰਾਵਰਭਾਵ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮਾਯਾ ਮੇਂ ਜਬ ਸਚਿੱਦਾਨੰਦ ਕੀ ਛਾਯਾ ਵਤ ਛਾਯਾ ਪੜਤੀ ਹੈ ਤਬ ਸਭ ਅਸਥੂਲ ਸੂਖਸ਼ਮ ਭੂਤ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩ ॥

ਮੂ० सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्त्तयः सम्भवन्ति याः ।
तासां ब्रह्म महद्योनि रहंबीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਭ ਜੋਨੀਓਂ ਮੇਂ ਜੋ ਦੇਹ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤੀ ਹੈਂ ਉਨਕੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਹੈ ਔਰ ਮੈਂ ਬੀਜ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ ਪਿਤਾ ਹੂੰ ॥ ੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਜੋ ਦੇਹ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਸੇ ਲੇਕਰ ਚੀਂਟੀ ਪਰਯੰਤ ਅਸਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਉਪਾਦਾਨਕਾਰਣ ਹੈ ਔਰ ਈਸ਼੍ਵਰ ਨਿਮਿੱਤਕਾਰਣ ਹੈ ॥ ੪ ॥

ਮੂ० सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृति सम्भवाः ।
निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥ ५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਤੋ ਰਜੋ ਤਮੋ ਯੇਹ ਤੀਨੋਂ ਗੁਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਦੇਹ ਮੇਂ ਨਿਰ-ਵਿਕਾਰ ਜੀਵ ਕੋ ਬੰਧਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯੇਹ ਗੁਣ ਜੀਵ ਕੇ ਸਰੂਪ ਕੋ ਭੁਲਾ ਦੇਤੇ ਹੈਂ ਜੀਵ ਆਨੰਦ ਕੋ ਅਪਨੇ ਸੇ ਪ੍ਰਿਥਕ ਜਾਨਕਰ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਹੋਜਾਤਾ ਹੈ। ਗੁਣੋਂ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਅਪਨੇ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ ਕੋ ਭੂਲ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੫ ॥

ਮੂ० तत्र सत्त्वं निर्मलत्वा त्प्रकाशकमनामयम् ।
सुखसङ्गेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन चानघ ॥ ६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸਤੋ ਗੁਣ ਕਾ ਲੱਖਣ ਔਰ ਜੀਵ ਕਾ ਬੰਧਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੀਨੋਂ ਗੁਣੋਂ ਮੇਂ

ਸਤੋਗੁਣ ਨਿਰਮਲ ਹੋਨੇ ਸੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਔਰ ਸ਼ਾਂਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਸੁਖ ਕੇ ਸੰਗ ਸੇ ਔਰ ਗਿਆਨ ਕੇ ਸੰਗ ਸੇ ਆਤਮਾ ਕੋ ਬੰਧਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥ ੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸੁਖ ਔਰ ਗਿਆਨ ਯੇਹ ਦੋਨੋਂ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੈਂ ਮਾਯਾ ਕੇ ਕਾਰਯ ਹੋਨੇ ਸੇ ਮਿਥ੍ਯਾ ਹੈ ਮੈਂ ਸੁਖੀ ਹੂੰ ਔਰ ਗਿਆਨੀ ਹੂੰ ਐਸਾ ਜਾਨ ਕਰ ਜੀਵ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਮੇਂ ਪੜਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਸਤੋਗੁਣ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਤਮੋ ਗੁਣ ਰਜੋਗੁਣ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਤਬ ਗਿਆਨ ਔਰ ਸੁਖ ਭੀ ਜਾਤੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ਦੁਖ ਸ਼ੋਕ ਮੇਂ ਪੜ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੬ ॥

मू० रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्ग समुद्भवम् ।
तन्निबध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गे न देहिनम् ॥ ७॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਰਜੋਗੁਣ ਕਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਔਰ ਬੰਧਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਸੰਗ ਕੀ ਉਤਪਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਜਬ ਰਜੋਗੁਣ ਕਾ ਆਵਿਰਭਾਵ ਹੋਤਾ ਹੈ ਤਬ ਜੋ ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਦੇਖਨੇ ਵਾ ਸੁਨਨੇ ਮੇਂ ਆਤਾ ਹੈ ਉਸ ਮੇਂ ਇੱਛਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤੀ ਹੈ ਮਨ ਮੇਂ ਸੰਕਲਪ ਵਿਕਲਪ ਉਤਪੰਨ ਹੋਨੇ ਲਗਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਯੇਹ ਪਦਾਰਥ ਹਮੇਂ ਮਿਲੇ ਤੋ ਆਨੰਦ ਹੋਗਾ, ਐਸੇ ਗੁਣ ਕੋ ਰਾਗ ਸਰੂਪ ਤੂ ਜਾਨ ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਤ੍ਰ ਆਦੀ ਕਾ ਸ੍ਰਵਨ ਸਿਮਰਣ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਮੇਂ ਸਨੇਹ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਮਨ ਆਨੰਦ ਹੋਨੇ ਲਗਤਾ ਹੈ। ਰਜੋਗੁਣ ਜੀਵ ਕੋ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਆਸਕਤ

ਕਰਕੇ ਬੰਧਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਗਿਆਨ ਕੇ ਸਨਮੁਖ ਆਨੇ ਨਹੀਂ ਦੇਤਾ ॥ ੭ ॥

मू० तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ।
प्रमादालस्यनिद्राभि स्तन्निबध्नाति भारत ॥८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਤਮੋਗੁਣ ਕਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਔਰ ਬੰਧਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਹਿਤ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤਮੋਗੁਣ ਕੋ ਅਗਿਆਨ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਏ ਔਰ ਸਭ ਜੀਵੋਂ ਕੋ ਮੋਹਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਤੂ ਜਾਨ, ਵੈਹ ਨਿਦ੍ਰਾ ਆਲਸਜ ਔਰ ਪ੍ਰਮਾਦ ਸੇ ਬੰਧਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥ ੮ ॥

मू० सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि भारत ।
ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸਤ੍ਵਾਦੀ ਗੁਣ ਅਪਨੇ ੨ ਪ੍ਰਾਦੁਰ ਭਾਵ ਮੇਂ ਜੋ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਤੋਗੁਣ ਸੁਖ ਮੇਂ ਲਗਾਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਸਤੋਗੁਣ ਕਾ ਪ੍ਰਾਦੁਰਭਾਵ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੈਹ ਸੁਖ ਕੇ ਸਨਮੁਖ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਰਜੋ ਗੁਣ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਲਗਾਤਾ ਹੈ, ਔਰ ਤਮੋ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਕੋ ਆਛਾਦਨ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਦ ਮੇਂ ਜੋੜਤਾ ਹੈ ॥ ੯ ॥

मू० रजस्तमश्चाभि भूय सत्त्वं भवति भारत ।
रजस्सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्व रजस्तथा ॥१०॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਏਕ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਦੂਸਰੇ ਦੋਨੋਂ ਗੁਣ ਲੀਨ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ਯੇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ ਇਸੀ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਤੋਗੁਣ, ਰਜੋਗੁਣ ਔਰ ਤਮੋਗੁਣ ਕੋ ਦਬਾਕਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਰਜੋਗੁਣ, ਸਤੋਗੁਣ ਔਰ ਤਮੋਗੁਣ ਕੋ ਦਬਾਕਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਤਮੋਗੁਣ, ਸਤੋਗੁਣ ਔਰ ਰਜੋਗੁਣ ਕੋ ਦਬਾਕਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤਾ ਹੈ॥ ੧੦॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ੨ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੈਸੀ ਹੀ ਬਾਤ ਪਿਆਰੀ ਲਗਤੀ ਹੈ ਦੂਸਰੇ ਗੁਣ ਕਾ ਕਾਰਯ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਛਾ ਨਹੀਂ ਲਗਤਾ ਜੈਸੇ ਰਜੋ ਗੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰਾਵਿਰਭਾਵ ਮੇਂ ਸ੍ਵਰਨ ਭੋਗ ਪਦਾਰਥ ਪਿਆਰੇ ਲਗਤੇ ਹੈਂ ਸ਼ਮ, ਦਮ, ਨਿਦ੍ਰਾ, ਆਲਸ, ਅਛੇ ਨਹੀਂ ਲਗਤੇ। ਸਤੋਗੁਣ ਕੇ ਅਵਿਰਭਾਵ ਮੇਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਦੀ ਪਦਾਰਥ ਅਛੇ ਨਹੀਂ ਲਗਤੇ, ਸਤਜ ਸੰਤੋਖ ਦਯਾ ਅਛੇ ਲਗਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੦ ॥

मू० सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते ।
ज्ञानं यदा तदा विद्या द्विवृद्धं सत्त्वमित्युत ॥ ११॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜਬ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਸਤੋਗੁਣ ਅਧਿਕ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਉਸਕਾ ਸਰੂਪ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਇਸ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਸਬ ਦ੍ਵਾਰੋਂ ਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੋਤ੍ਰ ਆਦੀ ਮੇਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਸਤੋਗੁਣ ਕੋ ਬੜ੍ਹਾ ਹੂਆ ਜਾਨੇ॥ ੧੧ ॥

मू० लोभः प्रवृत्तिरारम्भः कर्मणामशमः स्पृहा ।
रजस्येतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १२॥